

Univerzita Hradec Králová
Filozofická fakulta
Katedra politologie

Sultanistické režimy v Africe

Diplomová práce

Autor:	Mgr. Daniel Svoboda
Studijní program:	N6701 Politologie
Studijní obor:	Politologie – africká studia
Forma studia:	prezenční
Vedoucí práce:	doc. PhDr. Vlastimil Fiala, CSc.

Praha, 2018

Zadání diplomové práce

Autor:	Daniel Svoboda
Studium:	F15NP0020
Studijní program:	N6701 Politologie
Studijní obor:	Politologie - africká studia
Název diplomové práce:	Sultanistické režimy v Africe
Název diplomové práce AJ:	Sultanistic regimes in Africa

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Diplomová práce bude zkoumat čtyři africké nedemokratické režimy, a to režimy Mobutu Sese Seka v bývalém Zairu, Idiho Amina v Ugandě, Francisca Maciase Nguemy v Rovnickové Guineji a Jeana-Bédela Bokassy ve Středoafrické republice. Režimy budou důkladně analyzovány a podrobeny výzkumu v souvislosti s typologií nedemokratických režimů španělského politologa Juana Josého Linze, s jehož typologiemi nedemokratických režimů a sultanistických obzvláště nás práce seznámí. Linz uvedl ve svém díle příklad ideálního sultanismu, který ale podle něj nikde na světě neexistuje a některé režimy se mu pouze podobají. Autor proto vytvoří vlastní škálu, podle které bude zkoumat, do jaké míry by dané režimy naplňovaly Linzovu charakteristiku ideálního sultanistického režimu. Vlastní stupnici sestavíme na základě námi vybraných kritérií. Práce si klade za cíl důkladně seznámit čtenáře s charakteristikou sultanistických režimů a s výše zmíněnými režimy. Poté bude aplikovat Linzovu teorii na onu čtveřici režimů a pokusí se zjistit, jak blízko či daleko byly k ideální formě sultanistického režimu, k čemuž poslouží právě námi vytvořená stupnice. Z metodologického hlediska poté bude uplatněna komparativní případová studie.

Linz, Juan José. 2000. *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. Boulder, USA: Lynne Rienner Publishers. Linz, Juan José, Chehabi, H. 1998. *Sultanistic regimes*. Baltimore: John Hopkins University Press. Kubát, Michal, Balík, Stanislav. 2004. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. Praha: Dokořán. Decalo, Samuel. 1998. *Psychoses of power: African personal dictatorships*. vol. 3. Miami: Florida Academic Press. Sundiata, Ibrahim K. 1990. *Equatorial Guinea: Colonialism, state terror, and the search for stability*. Boulder: Westview Press. Klíma, Jan. 2012. *Dějiny Afriky*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny. Mutibwa, Phares. 1992. *Uganda since Independence: A Story of Unfulfilled Hopes*. Trenton: Africa World Press. Melady, Thomas, and Margaret Badum Melady. 1977. *Idi Amin Dada: Hitler in Africa*. Schatzberg, Michael G. 1991. *Mobutu or chaos?: the United States and Zaire, 1960-1990*. Lanham: University Press of America. Tripp, Aili Mari. 2010. *Museveni's Uganda: Paradoxes of Power in a Hybrid Regime*. Boulder: Lynne Rienner Publishers. Apter, David E. 1997. *The political kingdom in Uganda: A study in bureaucratic nationalism*. London: Frank Cass Publishers. Leslie, Winsome J. 1993. *Zaire: Continuity and political change in an oppressive state*. Boulder: Westview Press. Kelly, Sean. 1993. *America's tyrant: the CIA and Mobutu of Zaire: how the United States put Mobutu in power, protected him from his enemies, helped him become one of the richest men in the world, and lived to regret it*. Lanham: American University Press.

Garantující pracoviště:	Katedra politologie, Filozofická fakulta
Vedoucí práce:	doc. PhDr. Vlastimil Fiala, CSc.
Oponent:	Mgr. Jan Prouza, Ph.D.
Datum zadání závěrečné práce:	17.9.2015

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval pod vedením vedoucím diplomové práce, samostatně a že jsem uvedl všechny použité prameny a literaturu.

V Praze dne

Podpis studenta

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucímu mé diplomové práce, doc. PhDr. Vlastimilu Fialovi, CSc., za obsahové i stylistické rady a veškerou další pomoc, kterou mi při psaní této diplomové práce poskytl, především za trpělivost, věcné poznámky a konstruktivní kritiku, a v neposlední řadě za velmi lidský a charakterní přístup.

Anotace

Svoboda, Daniel. 2018. *Sultanistické režimy v Africe*. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové, Filozofická fakulta, Katedra politologie. Diplomová práce.

Diplomová práce bude zkoumat čtyři africké nedemokratické režimy, a to režimy Mobutua Sese Seka v bývalém Zairu, Idiho Amina v Ugandě, Francisca Macíase Nguemy v Rovníkové Guineji a Jeana-Bédela Bokassy ve Středoafričské republice. Režimy budou důkladně analyzovány a podrobeny výzkumu v souvislosti s typologií nedemokratických režimů španělského politologa Juana Josého Linze, s jehož typologiemi nedemokratických režimů a sultanistických obzvláště nás práce seznámí. Linz uvedl ve svém díle příklad ideálního sultanismu, který ale podle něj nikde na světě neexistuje a některé režimy se mu pouze podobají. Autor proto vytvoří vlastní škálu, podle které bude zkoumat, do jaké míry by dané režimy naplňovaly Linzovu charakteristiku ideálního sultanistického režimu. Vlastní stupnici sestavíme na základě námi vybraných kritérií. Práce si klade za cíl důkladně seznámit čtenáře s charakteristikou sultanistických režimů a s výše zmíněnými režimy. Poté bude aplikovat Linzovu teorii na onu čtveřici režimů a pokusí se zjistit, jak blízko či daleko byly k ideální formě sultanistického režimu, k čemuž poslouží právě námi vytvořená stupnice. Z metodologického hlediska poté bude uplatněna komparativní případová studie.

Klíčová slova: sultanistické režimy, africké režimy, nedemokratické režimy, Linz, Mobutu, Zair, Amin, Uganda, Bokassa, Středoafričská republika, Macías Nguema, Rovníková Guinea

Annotation

Svoboda, Daniel. 2018. *Sultanistic regimes in Africa*. Hradec Králové: University of Hradec Králové, Faculty of Arts, Department of Political Science. Diploma thesis.

This diploma thesis will examine four African non-democratic regimes: Mobutu Sese Seko's regime in former Zaire, Idi Amin's in Uganda, Francisco Macías Nguema's in Equatorial Guinea and Jean-Bédél Bokassa's in the Central African Republic. The regimes will be analyzed thoroughly and researched, in connection with the typology of non-democratic regimes created by Spanish political scientist Juan José Linz, whose typologies of non-democratic regimes and, especially sultanists, our work will apprise with. Linz introduced in his work an example of the ideal sultanism, which does not exist anywhere in the world, and some regimes only resemble it. Therefore, the author will create his own scale to examine the extent to which the regimes would fulfill Linz's characteristics of the ideal sultanistic regime. We build our own scale based on our criteria. The aim of the thesis is to acquaint the reader with the characteristics of the sultanistic regimes and with the aforementioned regimes. Then, the author will apply Linz's theory to that quaternion of regimes and try to find out how close or far they have been to the ideal form of sultanism, for which the scale we have just created can serve. From methodological point of view will be applied a comparative case study.

Key words: sultanistic regimes, African regimes, non-democratic regimes, Linz, Mobutu, Zaire, Amin, Uganda, Bokassa, the Central African Republic, Macías Nguema, Equatorial Guinea

Seznam zkratek

CCAR	Rada Středoafriké republiky
DSP	Division Spéciale Présidentielle
FRONASA	Front for National Salvation
IRA	Irish Republican Army
JMCM	Juventudes en Marcha con Macías
MESAN	Mouvement pour l'évolution social de l'Afrique noire
MPLA	Movimento Popular de Libertação de Angola
MPR	Mouvement populaire de la Révolution
NRA	National Resistance Army
OAJ	Organizace africké jednoty
OOP	Organizace pro osvobození Palestiny
PUNT	Partido Único de los Trabajadores
SRB	State Research Bureau
UDEMOM	Union des Démocrates Mobutistes
UDPS	Union pour la Démocratie et le Progrès Social
UNITA	União Nacional para la Independência Total de Angola
UNLA	Uganda National Liberation Army
UNLF	Uganda National Liberation Front
UPC	Uganda People's Congress

Obsah

ÚVOD	10
1 TEORETICKÝ RÁMEC	18
1.1 NEDEMOKRATICKÉ REŽIMY	19
1.2 VÝVOJ A PŘEHLED TOTALITNÍCH REŽIMŮ	22
1.2.1 Typologie totalitních režimů podle Juana Josého Linze	23
1.2.2 Totalitní režimy podle Wolfganga Merkela	25
1.3 AUTORITÁŘSKÉ REŽIMY	26
1.4 TYPOLOGIE AFRICKÝCH POLITICKÝCH SYSTÉMŮ PODLE NAOMI CHAZAN A MICHAELA BRATTONA A NICOLASE VAN DE WALLEHO	33
2 SULTANISTICKÉ REŽIMY V AFRICE	38
2.1 ZAIR ZA VLÁDY MOBUTUA SESE SEKA	39
2.1.1 Původ a nástup k moci Mobutua Sese Seka	40
2.1.2 Průběh režimu a jeho pád	41
2.2 UGANDA ZA VLÁDY IDIHO AMINA	46
2.2.1 Původ a nástup k moci Idiho Amina	46
2.2.2 Vývoj režimu a jeho pád	47
2.3 STŘEDOAFRICKÁ REPUBLIKA ZA VLÁDY JEANA-BÉDELA BOKASSY	50
2.3.1 Původ a nástup k moci Jeana-Bédela Bokassy	50
2.3.2 Vývoj režimu a jeho pád	51
2.4 ROVNÍKOVÁ GUINEA ZA VLÁDY FRANCISCA MACÍASE NGUEMY	54
2.4.1 Původ a nástup k moci Francisca Macíase Nguemy	54
2.4.2 Vzestup režimu a jeho pád	55
3 ANALÝZA VYBRANÝCH REŽIMŮ V KONTEXTU TEORIE SULTANISMU	57
3.1 NEOMEZENÁ MOC VLÁDCE	58
3.2 SLABÁ MÍRA INSTITUCIONALIZACE	62
3.3 IDEOLOGIE	65
3.4 POLITICKÉ OKOLÍ VLÁDCE A DYNASTISMUS	68
3.5 ATMOSFÉRA NEJISTOTY A STRACHU	70
3.6 ZPŮSOB PŘEVZETÍ A ZTRÁTA MOCI	71
3.7 ÚSTAVA A REŽIM	72
3.8 KULT OSOBNOSTI	75
3.9 SHRNUTÍ	77
ZÁVĚR	82

SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY	86
PRAMENY	86
LITERATURA	89

Úvod

Hlavním cílem diplomové práce je analýza existujících typů nedemokratických režimů, konkrétně specifického typu nedemokratických režimů zvaného sultanistické režimy, a to konkrétně v prostředí afrického regionu. První výzkumná otázka bude ověřovat či vyvracet zařazení čtveřice námi vybraných zemí mezi sultanistické režimy, kam je zařadil španělsko-americký politolog Juan José Linz, autor stěžejní a průlomové typologie nedemokratických režimů, a také spoluautor konceptu sultanistických režimů¹. Vybranými zeměmi ke komparaci pro nás bude čtveřice afrických nedemokratických režimů, a to bývalý Zair² (dnešní Demokratická republika Kongo) za vlády Mobutua Sese Seka, Uganda za vlády Idiho Amina, Středoafriická republika (a později Středoafriické císařství) za vlády Jeana-Bédela Bokassy (Bokassy I.) a Rovníková Guinea za vlády Francisca Maciase Nguemy. Druhá výzkumná otázka bude hledat odpovědi na to, jak se tyto režimy vzájemně lišily v míře sultanismu.

V rámci metodologie bude uplatněna instrumentální komparativní případová studie, a to vzhledem k tomu, že případové studie jsou nejvhodnější k detailní analýze vybraného zkoumaného případu (v případě komparativních případových studií samozřejmě vybraných zkoumaných případů, což je také náš případ). Co se týká typu instrumentální případové studie, ten slouží pro výzkum vybraných jevů, které jsou následně sledovány na jeho příkladech (Stake 1995). V případě této práce byla tato metoda zvolena z jasného důvodu, a to proto, že oním

¹ Juan José Linz není přímo autorem tohoto konceptu, s tímto termínem přišel již německý sociolog a polyhistor Max Weber, který termínem „sultanismy“ označil režimy tradičního charakteru s výrazně patrimoniální vládou. V teoretické části se podíváme také na Weberovo pojetí sultanismů, avšak podstatnější pro naši práci bude právě Linzova charakteristika, proto jej uvádíme jako „autora konceptu“ sultanismů. Linz byl totiž prvním, kdo výrazně tento koncept rozpracoval, a to dokonce v několika publikacích, z nichž v některých se věnoval přímo a pouze sultanistickým režimům.

² Pro účely této práce budeme používat výhradně název „Zair“, pokud budeme hovořit o období vlády Mobutua, který zemi takto přejmenoval a podrobil ji mimo afrikanizace také tzv. zairizaci. Pokud budeme hovořit o této zemi v jiných časových obdobích, budeme využívat ty názvy, které budou odpovídat tehdejší historickým názvům – tedy např. Belgické Kongo, Kongo – Léopoldville, Kongo – Kinshasa či Demokratická republika Kongo (pro období po pádu Mobutuova režimu až do současnosti).

zkoumaným jevem je sultanismus a následně máme vybrány čtyři reprezentanty tohoto jevu, na kterých jej chceme zkoumat.

Tato práce se bude zabývat tématem zkoumajícím nedemokratické režimy v Africe. Téma sultanistických režimů není v odborné literatuře příliš zpracované, pořádně se mu věnoval vesměs pouze Juan José Linz ve svých publikacích. Linz navázal na Maxe Webera a při vytváření své typologie nedemokratických režimů dospěl k závěru, že sultanistické režimy jsou natolik specifickým druhem nedemokratického režimu, že je „povýšil“ na samostatný typ nedemokratického režimu, spolu s režimy totalitními, autoritářskými a následně také posttotalitními (Linz 2000, Linz, Chehabi 1998). Předtím byly sultanistické režimy zahrnuty jako jeden z typů autoritářských režimů. Na Linze později navazoval ve zkoumání nedemokratických režimů také německý politolog Wolfgang Merkel, který přišel s revizí a představil vlastní typologii nedemokratických režimů, která se ovšem příliš neliší od té Linzovy, ale přináší celou řadu zpřesnění. Merkel poté sultanistické režimy zařazuje stále jako jeden z typů režimů autoritářských, avšak jejich charakteristika je de facto plně shodná s tou Linzovou (Merkel 1999).

V rámci zkoumání nedemokratických režimů toho již bylo mnoho napsáno a jedná se o téma, které je pro politické vědce i laickou veřejnost velmi populární. Daleko častější jsou ovšem práce zkoumající totalitní či autoritářské režimy, nebo v dnešní době stále častěji různé varianty hybridních režimů, tedy takových na pomezí demokracie a autoritářství. Africké sultanistické režimy se doposud nedočkaly výraznějších výzkumů, alespoň ne ve smyslu prací Juana Josého Linze. Důvodem pro výběr právě tohoto tématu tak je jeho dosavadní nedostatečné zpracování v odborné literatuře i fakt, že se nejedná o tolik známý koncept. Ospravedlnění poté spočívá v tom, že Juan José Linz nevěnoval africkým příkladům sultanistických režimů příliš pozornosti.

Středoamerické, karibské a asijské sultanistické režimy se dočkaly detailnějšího zpracování a rozpracování v rámci případových studií, ty africké zůstaly opomenuty. Považujeme proto za více než správné vrátit se k těmto režimům a konceptu sultanismu, přistoupit k nim s kritickým pohledem a podrobit je za využití jak Linzových konceptů, tak ojedinělých prací dalších autorů širší analýze, které se jim dříve nedostalo.

Samotný výzkum nedemokratických režimů prošel dlouhým a složitým vývojem, díky němuž víme, že revize a konstruktivní kritika jsou nutné. Nebýt

právě Linze, dodnes by mohla být celá řada režimů z typologického hlediska označována jako čistě totalitářské, obsahově či ideologicky poté jako fašistické. Právě jeho komplexní typologie je průlomová ve výzkumu nedemokratických režimů a byť Wolfgang Merkel téměř celou jeho typologii po letech převzal, přišel se skutečně vhodnou revizí a s novými podnětnými závěry. Sultanistickým režimům se ovšem podobná revize či kritika spíše vyhnula, toto téma se objevuje v dnešní době sporadicky. Existují samozřejmě výzkumy týkající se a zabývající se sultanistickými režimy, avšak ty kupříkladu zkoumají potenciální sultanismus v režimech, které Linz mezi sultanismy nezařadil³. Proto se domníváme, že je vhodné přezkoumat také režimy, které Linz jako sultanistické označil, avšak nedočkaly se detailnějšího rozboru a zpracování.

Juan José Linz společně s iránským politologem a expertem na mezinárodní vztahy, Houchangem Chehabim, publikoval knihu *Sultanistic Regimes*, ve které rozpracovávají koncept sultanistických režimů a uvádí mnohá teoretická východiska. Následně jako editoři přenechávají prostor pro jednotlivé případové studie nedemokratických režimů, které považují za příklady sultanismů, jiným autorům. V těchto případových studiích ovšem nenalezneme jedinou africkou zemi, a to i přes to, že Linz některé africké země za sultanistické označuje, a to právě Mobutuův Zair, Aminovu Ugandu, Bokassovu Středoafričskou republiku a Nguemovu Rovníkovou Guineu. Otázkou tedy zůstává, proč, když Linz s Chehabim označili tyto země jako sultanistické a v teoretických kapitolách je také zmiňují, proč jim nevěnovali větší pozornost také v praktické části, proč jejich publikace neobsahuje žádnou africkou případovou studii? První výzkumná otázka proto bude ověřovat, zda byly tyto režimy opravdu sultanistické a zda je takto podle svých vlastních kritérií autoři Linz s Chehabim zařadili oprávněně, anebo absence případových studií vyvrátí oprávněnost zařazení mezi sultanistické režimy.

Druhá výzkumná otázka poté bude vycházet z faktu, že sám Juan José Linz označuje všechny sultanistické režimy za „nedokonalé“ sultanismy, teoreticky tak popisuje něco jako ideální sultanismus a uvádí různé nedemokratické režimy, které vykazují mnoho sultanistických rysů a které se tak pouze přibližují ideálnímu sultanismu. Druhá výzkumná otázka proto bude vzájemně komparovat námi

³ Např. Libye za vlády Muammara Gaddafího nebo řada postsovětských republik, převážně ve střední Asii.

vybrané sultanistické režimy a bude porovnávat, který byl více a který méně sultanistický, zkrátka, jakou míru sultanismu vykazovaly a nakolik se který přibližoval ideálnímu sultanismu. Budeme proto vycházet z hypotéz, že vybrané režimy vykazovaly různou míru sultanismu a budeme zkoumat, do jaké míry se blížily onomu ideálnímu sultanismu a jak se vzájemně lišily v jednotlivých kritériích, která určíme na základě teoretického rámce poskytnutého Juanem Josém Linzem. Proto bude sestavena vlastní škála na základě sultanistických kritérií, podle kterých budeme zjišťovat, nakolik byl daný režim sultanistický. Ověříme, zdali byly tyto režimy vůbec sultanistické, a pokud ano, jak se vzájemně lišily. Pro porovnání budou také užity případové studie sultanistických režimů, které byly rozpracovány v publikaci Linze a Chehabiho⁴.

V rámci představení konceptu sultanistických režimů tak budeme vycházet převážně z publikací, které se sultanismy více či méně zabývají. Výchozím můstkem budou Linzovy knihy *Totalitarian and Authoritarian Regimes* a *Sultanistic Regimes*⁵ a částečně také *Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*⁶. Využita bude ale také další odborná literatura zaměřená na sultanismy, byť nejkompexnější vhled do této problematiky nejspíš přinesl pouze Juan José Linz. Také proto je toto téma považováno za vhodnou volbu, jelikož je potřeba jeho aktualizace a inovace. Mimo to se práce opře také o autory analyzující africké režimy, např. Samuela Decala, Naomi Chazan či Michaela Brattona a Nicolase van de Walleho.

Jak jsme již uvedli, podle Linze na světě neexistoval ani neexistuje ideální sultanismus a některé režimy se mu pouze přibližují. Na základě tohoto tvrzení se nabízí spousta otázek a otevírá se diskuze o „kvalitě“ sultanistických režimů, tedy, nakolik byly dané režimy blízko či daleko ideálnímu sultanismu. Podobně jako lze zkoumat kvalitu demokracie a nakolik jsou dané země demokratické⁷, budeme my

⁴ Jedná se o následující režimy: Dominikánskou republiku za vlády Rafaela Trujilla, Kubu za vlády Fulgencia Batisty, Nikaraguu za vlády Anastasia Somozy, Haiti za vlády Françoise Duvaliera, Írán za vlády Mohammada Rezy Pahlaviho a Filipíny za vlády Ferdinanda Marcose.

⁵ Napsal spolu s Houchangem Chehabim.

⁶ Napsal spolu s Alfredem Stepanem.

⁷ Lze uvést např. koncept ideální demokracie a reálné demokracie, tzv. polyarchie, v podání amerického politologa Roberta Dahla.

zkoumat, nakolik byly dané režimy sultanistické. Na základě vytvoření vlastní škály či stupnice budeme ověřovat, nakolik splňují vybrané režimy sultanistická kritéria. Na základě vlastního šetření tak budeme moci ověřit správnost či nesprávnost zařazení těchto režimů mezi sultanistické, a také zjistíme, jaké rozdíly lze nalézt mezi jednotlivými režimy.

Můžeme se ovšem ptát, zdali lze vůbec v africkém kontextu hovořit o sultanistických režimech. Nenarážíme snad na problém s jejich názvem, který leckomu evokuje režim, kde vládne sultán, tedy muslimský panovník. Ostatně, v Africe existovala celá řada sultanátů. Jak ovšem vysvětlíme v teoretické části, termín sultanismus pouze vychází z pojmu sultán, avšak co se jeho užití týká, rozhodně není omezen na islámské země, ba dokonce ani nemá mít prakticky nic společného s islámem. Linz navíc uvádí jedinou islámskou zemi, která byla sultanistická, a to Írán za vlády šáha Mohammada Rezy Pahlaviho, který byl naopak silně sekulární a byl svržen islámskou revolucí řízenou fundamentálními ajatolláhy. Po Linzovi ovšem přichází také autoři, kteří zkoumají prvky sultanismu v dalších zemích, které Linz neuvádí, mezi nimiž lze nalézt také některé muslimské země, např. středoasijské postsovětské státy, které se ale také pyšní vysokou mírou sekularismu (Guliyev 2005).

Když se však pozastavujeme nad faktem, zdali se vůbec v Africe vyskytovaly sultanistické režimy, je to proto, že sám Linz, ani jeho kolegové, nerozpracovali žádnou případovou studii, která by se zabývala africkým režimem. Linz sice uvedl jako sultanistické čtyři africké země (Mobutuův Zair, Aminovu Ugandu, Bokassovu Středoafričskou republiku a Nguemovu Rovníkovou Guineu), nicméně detailnějšího rozpracování se v jeho publikaci o sultanistických režimech dočkaly pouze režimy z Karibiku, Střední Ameriky a Asie. Otázkou tedy zůstává, proč tomu tak je, obával se snad Linz, že by žádná africká země nespĺnila kritéria sultanismu?

Ve spojení s nedemokratickými režimy v Africe se totiž nejčastěji vyskytují tzv. postkoloniální mobilizační autoritářské režimy, což je typ autoritářských režimů právě z Linzovy typologie. V teoretické části si přiblížíme jednotlivé definice a příklady, nicméně již teď můžeme polemizovat, zdali by námi vybrané režimy spíše nespadaly právě pod výše zmíněné postkoloniální mobilizační

autoritářské režimy, které se ostatně podle Linze nejčastěji vyskytují právě v Africe⁸.

Práce bude členěna do tří hlavních částí. První, teoreticko-metodologická část, si klade za cíl obeznámit čtenáře s teorií sultanismu. Jako výchozí teoretický rámec nám proto poslouží již zmiňované publikace od Juana Josého Linze a jeho kolegů, potažmo již původní teorie sultanismu od Maxe Webera, či naopak revize v podobě Wolfganga Merkela (ta se ovšem netýkala sultanismů, jak již bylo řečeno, tento koncept plně přejal od Linze). Aby text nečerpal pouze z díla jednoho autora, bude využita také odborná literatura zabývající se africkými režimy od jiných autorů. Právě z důvodu zaměření na africký region proto bude v teoretické části využita také literatura zabývající se africkými režimy, byť se nezabývá přímo sultanismy, a to mj. z hlediska, že předem nevíme, zdali je Linzovo zařazení vybrané čtveřice režimů mezi sultanistické oprávněné či nikoliv. Teoretická část se tak může opřít kupř. o Naomi Chazan, Michaela Brattona a Nicolase van de Walleho.

Samotná teoretická část tak nejdříve představí Linzovu typologii nedemokratických režimů, které dělí na čtyři samostatné typy: režimy totalitní, autoritářské, sultanistické a posttotalitní⁹. Nejpodstatnější bude samozřejmě rozbor konceptu sultanistických režimů, jednotlivé charakteristiky a rysy a podoba tzv. ideálního sultanismu. Na základě důkladného seznámení se se sultanistickými rysy budeme moci v analytické části sestavit vlastní stupnici, podle které budeme měřit „kvalitu“ sultanismu a zdali vůbec dané režimy byly správně označeny jako sultanistické. Kromě rozboru samotného konceptu sultanismu se zaměříme také na odlišnosti, které Linz uvádí mezi sultanistickými a totalitními režimy a mezi sultanistickými a autoritářskými režimy. Stejně tak se zaměříme na představení sultanismů v praxi, tedy na ty režimy, které Linz uvedl jako sultanistické a spolu s Chehabim se jim věnoval jako případovým studiím. Na základě tohoto širšího pojetí bude možné sestavit vlastní stupnici a porovnat jednotlivé režimy jednak

⁸ V Africe se také mají ještě vyskytovat tzv. rasové a etnické demokracie, což je případ Jihoafrické republiky za vlády apartheidu a v Jižní Africe spravované Namibii či režimu v Rhodesii. V Merkelově typologii jsou poté některé režimy klasifikovány jako modernizační autoritářské režimy, kupříkladu Ghana za vlády Jerryho Rawlingse.

⁹ Ty Linz povýšil na samostatný typ nedemokratických režimů až později.

mezi sebou a jednak s režimy, které jsou Linzem označeny jako sultanistické a jsou také detailněji rozebrány.

Druhá část bude převážně kontextuální a bude se zabývat čtveřicí afrických režimů z hlediska kritérií sultanistických režimů. V této části pro nás bude podstatné představit vybrané africké režimy a důkladně rozebrat jejich fungování. Blíže se tedy podíváme na organizaci těchto režimů a na jejich nástupy k moci i jejich pády. Podstatné bude zaměřeni se na ty atributy, které jsou důležité pro přiřazení nedemokratických režimů k tomu či onomu typu nebo podtypu. Prvním vybraným režimem bude vláda Josepha-Desirého Mobutua, známého spíše jako Mobutu Sese Seko, který byl prezidentem a vojenským diktátorem v dnešní Demokratické republice Kongo (od roku 1971 do roku 1997 Zair), a to mezi lety 1965 až 1997. Dále se seznámíme s režimem, kterému v Ugandě v letech 1971 až 1979 vládl jako třetí prezident vojenský diktátor Idi Amin. Třetím režimem bude Středoafriická republika za vlády jejího druhého prezidenta Jeana-Bédela Bokassy, který poté v zemi vyhlásil Středoafriické císařství a vládl v něm jako císař Bokassa I. V tomto případě se jedná o období vlády mezi lety 1966 až 1979 (v případě císařství 1976–1979). Posledním, čtvrtým režimem bude vláda prvního prezidenta Rovníkové Guineje, Francisca Macíase Nguemy, který tuto malou ekvatoriální zemi řídil od vyhlášení nezávislosti na Španělsku v roce 1968 až do roku 1979, kdy byl svržen a následně po procesech také popraven svým synovcem Teodorem Obiangem Nguemou Mbasongem, který od té doby až dodnes vládne Rovníkové Guineji jako její druhý prezident.

Po představení režimů, které vlastně chceme analyzovat za využití teorie sultanismu, bude následovat poslední, třetí část práce, a to analytická část. V ní budeme vycházet z poznatků, které jsme rozváděli v předchozích kapitolách. Především v ní budeme aplikovat teoretická východiska, tedy koncept sultanismu, na čtyři námi vybrané africké režimy. Aplikujeme vlastní stupnici či škálu, podle které budeme měřit „kvalitu“ sultanismu u této čtveřice režimů. Právě v této kapitole dojde k šetření, zdali Linz oprávněně či neoprávněně označil Mobutuův Zair, Aminovu Ugandu, Bokassovu Středoafriickou republiku (a později císařství) a Nguemovu Rovníkovou Guineu jako sultanistické, byť ovšem nepředstavil žádný detailnější rozbor těchto režimů, jako tomu učinil v případě jiných zemí, které také označil jako sultanistické. Na základě propojení předchozích kapitol a syntézy tak právě v této kapitole představíme vlastní výzkum. Účelem bude zjistit, zdali

vybrané režimy skutečně byly sultanistické, či by spíše měly být řazeny mezi jiné typy nedemokratických režimů, kupříkladu mezi autoritářské, mezi jejichž typy nalezneme mj. různé vojenské režimy či přímo typ postkoloniálních mobilizačních autoritářských režimů, pod který spadá celá řada afrických režimů. Druhým účelem bude zjistit, jak se dané režimy lišily mezi sebou, v rámci naší stupnice budeme moci zjistit, zda každý režim vykazoval různou míru sultanismu a zda byl blíže či dále ideálnímu sultanistickému režimu, či jím nebyl nakonec vůbec.

1 Teoretický rámec

Naše diplomová práce a její teoretický rámec vychází z konceptu nedemokratických režimů, což je okruh bádání, který za dobu své existence v rámci politické vědy prošel značným a bouřlivým vývojem, a proto je nutné určit, ze které typologie a ze kterého autora bude práce vycházet. Pro potřeby této diplomové práce bude stěžejní především typologie nedemokratických režimů od španělsko-amerického politologa Juana Josého Linze (Linz 2000), doplněná také o typologii německého politologa Wolfganga Merkela (Merkel 1999), který svou prací přímo navazoval na předchozí Linzovo dílo. Doplněna bude o koncepty afrických politických systémů dle Naomi Chazan a Michaela Brattona a Nicolase van de Walleho.

Ústředním tématem této práce je čtveřice režimů, které chceme blíže zkoumat. Účelem práce je především posoudit oprávněnost převažujícího typologického zařazení daných režimů. Dle Linzovy typologie by čtveřice vybraných afrických režimů splňovala rysy sultanistického režimu. Půjde nám tedy o důkladné a vícerozměrné posouzení oprávněnosti kategorizace oněch čtyř režimů. Cílem předložené práce je odpovědět na otázku, zdali je přiřazení oněch režimů do této kategorie dostatečně opodstatněné a odůvodněné, tedy, zdali by čtveřice posuzovaných afrických nedemokratických režimů neměla být spíše řazena k jiným typům nedemokratických režimů, či k nim třeba neměla blízko v některých svých fázích. V rámci zkoumání těchto režimů půjde zkrátka o posouzení toho, zdali skutečně tyto režimy natolik vybočovaly z typologie autoritářských režimů (ať již celkově nebo v některých fázích), aby byly oprávněně začleněny do samostatného typu nedemokratických režimů, které Linz charakterizoval jako režimy sultanistické (Chehabi, Linz 1998: 3–85).

Pro potřeby této práce tak nebude potřeba věnovat výraznější prostor těm nedemokratickým režimům, které se svým charakterem a svou podstatou nikterak (alespoň zdánlivě) nepřibližují námi zkoumané čtveřici. Myslíme tím do značné míry totalitní režimy, nebo třeba režimy hybridní či posttotalitní. Při představování Linzovy, a poté také Merkelovy typologie tak bude kladen důraz především na autoritářské režimy a speciálně na jejich vojenské typy či subtypy a dále na

samostatně stojící typ nedemokratických režimů – sultanismy¹⁰. Jsme si ale samozřejmě vědomi, že práce nesmí být ochuzena o celkovou typologii nedemokratických režimů, jinak by mohlo dojít k vytrhávání informací z kontextu, proto budou představeny všechny typy nedemokratických režimů dle Juana Josého Linze a Wolfganga Merkela, podstatné pro naši práci ovšem budou především koncepty autoritářských a sultanistických režimů, na které bude kladen hlavní důraz a kterým bude věnována větší pozornost.

V případě, že píšeme práci o afrických režimech, nelze ovšem opomenout teoretické koncepty a typologie afrických režimů od izraelské politoložky Naomi Chazan, a také od dvojice amerických politologů Michaela Brattona a Nicolase van de Walleho. Ty mohou také posloužit k celkovému posouzení, zdali nebude vhodnější zařazení pro námi zkoumané režimy než to mezi sultanismy.

1.1 Nedemokratické režimy

Podle některých autorů postačuje triviální tvrzení, že co již není demokracie, je zkrátka nedemokracie. Toto zkoumání „antidemokratismu“ má ovšem svá úskalí, a ta tkví právě v roztržité a nejednotné terminologii. Nejednotnost a nejednoznačnost terminologie má za následek inflaci pojmů a jejich nesprávné užívání mezi odbornou, ale především mezi laickou veřejností. Tento chaos zapříčiňuje zaměňování pojmů a vede k mizení skutečné podstaty těchto termínů (Balík, Kubát 2004: 11). Proto je potřeba podstatně detailnější rozbor.

V rámci zkoumání nedemokratických režimů se tak můžeme setkat s mnohými termíny, které ovšem bývají velmi často zaměňovány jedny za druhé, čímž vzniká velice nepřehledná situace na poli zkoumání toho, co již není demokracie. Tyto termíny většinou označují dané režimy spjaté s určitou historickou epochou, či reflektují specifické aspekty a atributy jednotlivých nedemokratických režimů. V rámci studia nedemokratických režimů se tak můžeme setkávat s termíny jako *despocie*, *tyranie*, *diktatura*, *absolutismus*, *autarchie*, *autokracie*, *autoritarismus* (*autoritářství*), *totalitarismus* (*totalita*), ale

¹⁰ Pouze v případě Linze, Merkel sultanistické režimy řadí mezi celkových devět typů autoritářských režimů.

také *hegemonismus*, *oligarchie*, *plutokracie* či *teokracie*. Jedná se o obecné pojmy, které označují konkrétní typ nedemokratické formy vlády (Balík, Kubát 2004: 12).

Existuje celá řada autorů, kteří zpracovali své typologie nedemokratických režimů. Takovou je také typologie významného amerického politologa a poradce několika prezidentů Spojených států amerických, Samuela P. Huntingtona. Ten rozdělil nedemokratické režimy do tří skupin podle obtížnosti tranzice, tedy přechodu k demokracii. Vyčlenil tak 1) *systémy jedné strany*, kde, jak již název napovídá, jde o režimy řízené jednou hegemonní politickou stranou, která se dostala k moci nejčastěji revoluční cestou. Typickým příkladem zemí s vládou jediné strany jsou pro Huntingtona komunistické režimy. Dále zmiňuje 2) *vojenské režimy*, v nichž je veškerá politická moc v rukou armády, která se k moci většinou dostane skrze vojenský převrat. Tento typ režimů bývá nejčastější v regionu Latinské Ameriky. Posledním Huntingtonovým typem nedemokratického režimu je 3) *osobní diktatura*. V takovýchto režimech je vláda koncentrovaná v rukou jedné, často velmi charismatické osoby-diktátora (Huntington 1991). Právě tento režim ve své nejextrémnější podobě můžeme nalézt v námi zkoumaných případech – sultanismus je charakterizován jako extrémní forma patrimonialismu a silné osobní diktatury.

Pro širší rozhled nám může dále posloužit také typologie italského politologa Giovanniho Sartoriho. Právě Sartori uvádí i historické nedemokratické režimy, tedy režimy předcházející dvacátému století, které jinak bývá ústředním tématem výzkumu dalších předních vědců zaměřujících se na nedemokratické režimy (Balík, Kubát 2004: 17).

Jako úplně nejstarší formu nedemokratického vládnutí uvádí Sartori *despocie*, po nichž chronologicky následující nedemokratickou formou vládnutí byly až antické starořecké *tyranie*, které existovaly v různých podobách od 7. století př. n. l. až do 5. století př. n. l. Dalším typem historického nedemokratického režimu byl *absolutismus*. Jak již název napovídá, jedná se o formu vlády, kde má panovník absolutní moc, nezávislou na jakékoliv jiné instituci. De facto jako synonymum pak bývá užíván termín *autarchie*, který též značí ničím neomezenou vládu jednoho panovníka, stojícího nad právem. Oba termíny bývají spojovány s absolutistickými monarchiemi středověku a novověku, nejčastěji se jedná o rozmezí 16. a 18. století (Balík, Kubát 2004: 19). Tyto pojmy lze chápat jako historismy, jelikož se přímo vztahují k dané historické epoše. Mimo to ale stojí také

strukturální pojmy jako *diktatura* a *autokracie*, které ovšem připadaly Sartorimu natolik obecné, že se pokusil o jejich další, bližší vymezení.

První termín, *diktatura*, je dnes vesměs chápán jako neústavní vláda, tedy, vláda taková, která buď po svém interpretuje stávající ústavu, anebo vláda dle úplně nové ústavy, která přisuzuje vládcům neomezenou moc. Moderní negativní konotace pojmu *diktatura* ovšem nebyla vždy samozřejmostí. Ve starověkém Římě, odkud tento latinský výraz pochází, se jednalo o nestandardní funkci, jejíž existenci vyžadovaly mimořádné události, nejčastěji vojenského charakteru. Starořímský senát poté vybral do čela Říma diktátora, kterému na dobu půl roku příkl neomezené pravomoce. Byť jistou ambivalenci vůči tomuto pojmu zapříčinil již Gaius Iulius Caesar, ještě ve druhé polovině 19. století se známý italský revolucionář a vůdčí postava italského risorgimenta¹¹, Giuseppe Garibaldi, tituloval jako diktátor. Vysloveně negativní přívěsk dodali tomuto pojmu nejprve francouzský politický myslitel Louis Blanqui se svým konceptem diktatury revolucionářů, čímž *diktaturu* povýšil na způsob vykonávání moci, a poté ve třicátých letech minulého století italská fašistická (Balík, Kubát 2004: 17).

Termín *diktatura* lze v jistých konotacích chápat ještě jako historický termín *sui generis*, ovšem pojem *autokracie* je již čistě teoretický bez jakýchkoli historických přízvisek. Podle Sartorihova platí následující symetrická dichotomie – demokracie je opakem autokracie, a proto platí, že demokracie je neautokracie a autokracie je nedemokracie (Balík, Kubát 2004: 18). Můžeme tak vycházet z toho, že nedemokratické režimy jsou vlastně autokratické režimy. Moc náleží pouze jednomu člověku či úzké skupině osob (aristokracie, politická strana, vojenská junta etc.), která postrádá mocenskou legitimitu.

Ještě konkrétnější jsou termíny *teokracie*, *oligarchie* a *plutokracie*. V *teokracii* vláda odvozuje svou moc od boha. Ti, kteří vládou, bývají nejčastěji považováni za zástupce boha na Zemi. Reprezentanti boží moci tak vykonávají také světskou moc, je tomu tedy přesně naopak, než tomu bývá v sekulárních státech. Teokracie se často vyskytovaly již ve starověku, v dnešní době se s nimi můžeme setkat například v kněžím řízeném Vatikánu či ajatolláhy řízeném Íránu (Balík, Kubát 2004: 18). Donedávna pak teokratický režim fungoval kupříkladu v Afghánistánu či svým způsobem také v Tibetu.

¹¹ Risorgimento označuje proces sjednocení Itálie, který vyvrcholil v roce 1861.

Co se týká termínů *oligarchie* a *plutokracie*, ty stojí někde na pomezí historického a strukturálního pojmosloví. Jedná se do velké míry o synonyma, záleží ovšem na jejich interpretaci. *Oligarchie* bývá definována jako forma vlády, ve které je státní moc v rukou malé skupiny osob, která se rekrutuje z řad aristokracie a kterou charakterizuje především značné bohatství. *Plutokracie* pak označuje druh oligarchie, ve kterém příliš nezáleží na urozeném původu, jako spíše na bohatství dané skupiny vládnoucích osob (Balík, Kubát 2004. 18). Pojem plutokracie se tak mnohem více hodí pro moderní kapitalistické společnosti, spíše než oligarchie, která by daleko více odpovídala starým feudálním pořádkům, ovšem mezi laiky či v médiích se můžeme naprosto běžně setkávat spíše právě s termínem oligarchie.

1.2 Vývoj a přehled totalitních režimů

Prvním moderním typem nedemokratického režimu byl režim totalitní. Slovo *totalis* v latině znamená celý, což koresponduje se všeobjímající mocí totalitních režimů. Termín byl poprvé použit během období italského fašismu, a to buď přímo vůdčí postavou fašistického hnutí Benitem Mussolinim, nebo jedním z odpůrců, a to socialistickým novinářem a politikem Giovannim Amendolou. Zpočátku se jednalo o lingvistický spor, jelikož někteří používali pro nedemokratické diktatury meziválečného období termín totalitarismus a jiní autoritarismus.

Po druhé světové válce a po zkušenostech s mnohými diktaturami, z nichž nejhorší byly ty Adolfa Hitlera v Německu a Iosifa Stalina v Sovětském svazu, se nedemokratické režimy dočkaly výraznějších studií. V 50. letech se zformovala tzv. totalitářská škola, která si nikterak nekladla za cíl výraznější oddělení a rozčlenění nedemokratických režimů na základě kvalitativních atributů. V rámci této školy existovaly dvě generace – tzv. první generace teorií totalitních systémů, se stěžejními díly *The Origins of Totalitarianism* (1951) od Hannah Arendt, na ni navazující *The Origins of Totalitarian Democracy* (1952) Jacoba Leiba Talmona, dále poté *Totalitarian Dictatorship and Autocracy* (1956) od dvojice Carl Joachim Friedrich a Zbigniew Brzezinski či *Democracy and Totalitarianism* (1965) od Raymonda Arona. Nové poznatky, doplněné o vývoj režimů v mimoevropských

oblastech, inspirovaly další badatele, kteří zformovali tzv. druhou generaci teorií totalitních systémů. Zde patří mezi nejvýznamnější díla *Totalitarianism in Perspective: Three Views* (1969) od trojice Carl Joachim Friedrich, Michael Curtis a Benjamin R. Barber nebo *Totalitarianism (Key Concept in Political Science)* (1972) od Leonarda Schapira. Následující tzv. autoritářská škola již začala rozlišovat jednotlivé typy nedemokratických režimů a odlišovat především režimy totalitní a režimy autoritářské. Mezi nejvýznamnější autory této školy se řadí právě Juan José Linz, tedy také spoluautor konceptu sultanistických režimů v rámci režimů nedemokratických.

V dnešní době je možná nejnámější a nejužívanější typologií nedemokratických režimů právě ta od Juana Josého Linze. Právě jeho typologie spolu s tou Wolfganga Merkela budou stěžejními pro tuto práci a také těmi, ze kterých budeme primárně vycházet. Totalitní režimy sice nejsou předmětem našeho výzkumu, avšak uvedeme je, jelikož sám Linz spatřoval nemálo podobností mezi totalitními a sultanistickými režimy. Linz postavil svou typologii na třech proměnných, a to 1) na stupni politického pluralismu v kontinuu od omezeného pluralismu k monismu, 2) na stupni reálné politické participace lidí v kontinuu od depolitizace k mobilizaci a 3) na stupni ideologizace v kontinuu od pouhé přítomnosti mentálních paradigmat k centrálnímu postavení ideologie (Dvořáková, Kunc 1994: 50).

Na základě těchto proměnných stanovil Linz tři kategorie nedemokratických režimů: totalitní, tradiční a autoritářské režimy. V kategorii totalitních režimů dále rozlišuje tři poddruhy: ideologický totalitní režim, mocensky zaměřený totalitní režim a stranicky zaměřený totalitní režim (Linz 2000: 14).

1.2.1 Typologie totalitních režimů podle Juana Josého Linze

Juan José Linz ve své typologii totalitních režimů navazoval mj. na klasiky výzkumu totalitních režimů z tzv. první generace teorií totalitních systémů Carla Joachima Friedricha a Zbigniewa Brzezinského. Již počátkem sedmdesátých let tak stanovil tři kritéria, která musí dané režimy naplňovat, aby mohly být označeny za režimy totalitní. Těmi třemi podmínkami jsou:

1. „Existence monistického (jediného), avšak nikoliv nutně také monolitického (jednotlivého) centra moci. Jakýkoli pluralismus existujících institucí

či skupin odvozuje svou legitimitu z tohoto centra, je jím zprostředkováván a je spíše politickým výtvořem ‚shora‘ než produktem dědictví předchozí netotalitní éry a předešlého společenského uspořádání“ (Linz 2000: 70).

2. „Existence exkluzivní, autonomní a více či méně intelektuálně podložené ideologie, se kterou se vládnoucí skupiny či vůdcové identifikují a jež je užívána jako základ pro výkon politiky či pro manipulaci obyvatelstva. Ideologie překračuje konkrétní program či hranice legitimní politické akce, aby interpretovala sociální realitu či konečný smysl a cíl dějin“ (Linz 2000: 70).¹²

3. Masivní politická mobilizace a občanská participace, kdy jsou občané přímo nuceni k účasti na politickém životě. Vycházejíce z ideologie by občané měli plnit politické a sociální úkoly, což je podporováno, vyžadováno, odměňováno a také usměrňováno jedinou vládnoucí stranou, která má monopol na moc, kterou provádí také skrze své masové organizace. Na rozdíl od autoritářských režimů, které naopak vyžadují apatii a pasivní typ poslušnosti, je tento přístup považován totalitními režimy za nežádoucí (Linz 2000: 70).

Linz také uvádí, jaké jsou zásadní rozdíly mezi režimy totalitními a sultanistickými. Podle Linze existují čtyři hlavní rozdíly. Sultanistické režimy (stejně jako režimy autoritářské) postrádají nějakou vůdčí či jakoukoliv jinou nosnou a propracovanou ideologii, kterou v totalitních režimech často prosazují prorežimní intelektuálové ve snaze o jeho legitimizaci, která v nich vinou absence demokracie a svobody chybí. Sultanismy se dále liší ve fúzi mezi soukromými a veřejnými rolemi vládce a v nedostatečné angažovanosti v neosobních cílech. V totalitarismech totiž vládci často věří ve své vyšší poslání a v jisté vyšší principy svého vládnutí, kdežto v sultanistických režimech jde vládcům spíše o vlastní obohacení a o osobní moc než o nějaké vyšší motivy, proto často nedochází k mobilizaci intelektuálů pro legitimizaci své vlády. Třetím rozdílem je (opět shodný s autoritářskými režimy) absence jedné masové politické strany, stejně tak ale také absence dalších podpůrných organizací, které by politizovaly každodenní

¹² Jinými slovy, existuje jedna vůdčí ideologie, která je natolik ambiciózní, že si klade za cíl vysvětlení všeho. Vládnoucí totalitní elity právě od ní odvozují svůj nelegitimní mandát. Podle ní jsou dějinami předurčeni k tomu, aby nastolili něco jako „království míru a ráj na Zemi“ (Balík, Kubát 2004: 38–39).

život. Čtvrtý rozdíl poté Linz vidí v tom, že sultanistické režimy pronikají do společnosti značně nerovnoměrně (Linz, Chehabi 1998: 23–24).

1.2.2 Totalitní režimy podle Wolfganga Merkela

Německý politolog Wolfgang Merkel přišel ve své práci s řadou inovací, kterými se snažil zdokonalit a zpřesnit Linzovu typologii. Stručně se tedy seznámíme také s jeho typologií totalitních režimů, a poté přejdeme k typologii autoritářských režimů, a především k definování sultanistického režimu. Merkel se snažil zahrnout do své typologie co nejširší množství moderních nedemokratických režimů, přičemž příliš prostoru není věnováno různým anomáliím, specifickým či deviantním výjimkám. Zajímavé je jeho přispění ve zkoumání fašistických a komunistických režimů, kde rozlišuje tzv. *parteidiktatur* (stranická diktatura) a *führerdiktatur* (diktatura vůdce), na základě čehož rozlišuje autoritářské a totalitní režimy v rámci fašismu a komunismu (Balík, Kubát 2004: 46–47).

Totalitní režimy rozdělil Merkel do tří kategorií. První kategorií jsou pro něj komunistické režimy, kam řadí veškeré komunistické diktatury v letech, kdy se skutečně dá hovořit o komunistické totalitě. Spadá sem tak stalinistická éra Sovětského svazu (1929–1953), maoistická éra Číny (1949–1976), agrární komunismus Rudých Khmerů v Kambodži (1975–1979), Albánie za vlády Envera Hoxhy (1945–1985), Severní Korea pod vládou dynastie Kimů (od roku 1945 až dodnes) a další.

Těžší zařazování měl Merkel s fašistickými totalitami. Jak již uváděli mnozí jiní autoři včetně Linze, fašistickou Itálii Merkel nepovažoval za totalitní stát. Z mnoha důvodů totiž nesplňovala typologická kritéria, a proto bývá zařazována mezi fašistické autoritářské režimy. Jedinou fašistickou totalitní diktaturou tak je podle Merkela nacistická Třetí říše v letech 1938–1945.

Třetím totalitarismem jsou podle Merkela teokratické totalitní režimy, které v moderní době představují pouze islámské teokracie, řízené islámskými fundamentalisty. Merkel uvádí, že se nejedná o vládu čistě náboženskou, nýbrž o vládu, ve které je náboženství „degradováno“ na úroveň státní ideologie. Jako příklady uvádí Írán řízený ajatolláhem Ruhollahem Khomeinim (1979–1989) či vládu hnutí Taliban v Afghánistánu (1997–2001) (Balík, Kubát 2004: 46–47, Merkel 1999).

1.3 Autoritářské režimy

Pro naši práci podstatnějším typem nedemokratických režimů jsou režimy autoritářské. Juan José Linz vypracoval svůj koncept autoritářských režimů na počátku 70. let na příkladu frankistického Španělska. Jedná se o stěžejní dílo v rámci zkoumání nedemokratických režimů a o značně propracovanou typologii. K definování autoritarismu Linzovi posloužila čtyři základní kritéria. Autoritářství definoval jako politický systém, ve kterém 1) existuje limitovaný pluralismus, 2) absentuje propracovaná vůdčí ideologie, zato je zde patrná výrazná mentalita, 3) není praktikována extenzivní či intenzivní politická mobilizace (maximálně v některých etapách vývoje, ovšem nikoliv po celou dobu) a 4) vůdce či výjimečně malá skupina vládnoucích uplatňuje moc uvnitř formálně špatně definovaných, avšak předvídatelných hranic (Linz 2000: 159).

Pro odlišení autoritarismů od totalitarismů Linz navrhl rozlišovat také čtyři kritéria:

1. míru omezení pluralismu (na ose limitovaný pluralismus – monismus),
 2. proces získávání a udržování legitimacy (na ose mentalita – ideologie),
 3. míru mobilizace společnosti (na ose depolitizace – mobilizace) a
 4. charakter vůdcovství (na ose vůdcovství omezené („nechtěné“) – cílené),
- přičemž levý pól osy je vždy typický pro režimy autoritářské a pravý pól pro režimy totalitní.

Linz také nastínil, jak odlišit autoritářské režimy od demokratických zřízení. Především jde o limitovaný pluralismus, který v demokratických státech není nikterak omezen. Další rozdíly oproti totalitarismům poté spočívají v tom, že v autoritářských režimech neexistují centralizované politické či společenské organizace, které jsou důležité v totalitních režimech. Režim leckdy uznává (a nezářídka ji vyloženě podporuje) existenci řady společenských i jiných, dokonce i politických organizací, podstatná je ovšem jejich loajalita k vládnoucímu režimu. Mimo politickou sféru tak často bývá patrný pluralismus ve sférách společenských či ekonomických. Typická proto bývá vzájemná podpora mezi autoritářskými režimy a kupříkladu podnikatelskými kruhy či církvemi (Linz 2000: 159).

Linz také uvádí rozdíly mezi autoritářskými a sultanistickými režimy – sultanismy jsou na rozdíl od autoritarismů méně institucionalizované, nevykazují omezený politický ani společenský pluralismus a netolerují vytváření nových

struktur na podporu režimu. V sultanismech se také vyskytuje absence právního státu a tyto režimy jsou velmi nestabilní, což se týká dodržování vlastních norem a zákonů (Linz, Chehabi 1998: 24–25).

Samotné autoritářské režimy vykazují podle Linze řadu zřejmých rozdílů, a proto je nutné je vnitřně ještě dále členit. I v rámci tohoto typu nedemokratického režimu existují odlišnosti v míře účasti participace občanů na politickém životě, ve snaze režimu vytvořit si vlastní ideologii či také na míře limitovaného pluralismu. Na základě těchto tří os Linz stanovil sedm typů autoritářských režimů (Linz 2000: 165–168).

1. Byrokraticko-militaristické autoritářské režimy
2. Organicko-etatické autoritářské režimy
3. Mobilizační autoritářské režimy v postdemokratických společnostech
4. Postkoloniální mobilizační autoritářské režimy
5. Rasové a etnické demokracie
6. Defektní a pretotalitní autoritářské režimy
7. Posttotalitní autoritářské režimy

Poslední typ má leccos společného s předposledním. Moc je zde stále v rukou vládnoucí strany, avšak zatímco v předchozím modelu tato strana *ještě nezískala* plnou moc k totalitnímu ovládnutí země, v tomto případě ji strana *ještě plně neztratila*, ovšem rezignovala již na totalitní ambice řízení státu. Jako příklad lze uvést země střední a východní Evropy od poloviny 50. let, kdy po smrti Stalina zmizel jeho kult osobnosti. Linz v rámci tohoto typu zkoumal pouze postkomunistické země, a to z důvodu transformace nacistického režimu rovnou v režim plně demokratický¹³. Zde se hodí uvést také další vnitřní členění posttotalitních režimů od kanadského politologa Gordona Skillinga, které Linz převzal (Linz 2000: 184–253).

7a) kvazitotalitní stát (státy střední a východní Evropy v letech 1948–1953)

7b) konzultativní posttotalitarismus (Polsko po březnu 1968)

7c) kvazi-pluralistický posttotalitarismus (Sovětský svaz v letech 1954–1964)

¹³ Myšlena Spolková republika Německo (SRN) neboli Západní Německo, nikoliv socialistická Německá demokratická republika (NDR) neboli Východní Německo.

7d) demokratizující se a pluralistický posttotalitarismus (Československo v roce 1968)

7e) anarchický posttotalitarismus (Čína v době kulturní revoluce)

Jak již bylo zmiňováno, Linz dokonce spolu s Alfredem Stepanem v devadesátých letech z různých důvodů typ posttotalitních autoritářských režimů dokonce „povýšil“ a vyčlenil jej z autoritářských režimů jako svébytný typ nedemokratických režimů vedle totalitních, autoritářských a sultanistických režimů (Linz, Stepan 1996: 42–51).

V polovině devadesátých let sáhl Linz právě také k vyčlenění ještě jednoho specifického typu nedemokratických režimů, který považoval za naprosto mimoběžný a který označil za svébytnou kategorii. Jedná se o pro nás klíčový koncept sultanistického režimu. S pojmem sultanismus však nepřišel jako první Linz, poprvé jej použil již německý sociolog a polyhistor Max Weber, který tak označil extrémní formu patrimonialismu (Weber 1978). Sultanismus je do značné míry vnitřně velmi nestabilní. V těchto režimech sice nevymizel společenský či ekonomický pluralismus, je ovšem podřízen nepředvídatelným a despotickým intervencím nevyzpytatelného vládce. Panovník-sultán má neomezenou moc, která není ničemu a nikomu podřízena. Veškerý život v zemi je vydán napospas jeho často velmi nevyzpytatelné vůli. V takovýchto režimech neexistuje právní stát a je zde velmi nízká míra institucionalizace. Vládce postrádá autoritu občanů, spíše využívá strachu a odměn za případnou loajalitu. Dochází zde k místy až extrémní glorifikaci vůdce, využívá se rozsáhlá symbolika – avšak stále chybí jakákoliv výrazná ideologie i mentalita – jediný je všudypřítomný despotický personalismus. Co se týká mobilizace, ta převážnou dobu fungování režimu chybí, využívá se pouze nízká a občasná manipulativní varianta, která slouží k ceremoniálním účelům. Využívána je také existence paramilitárních organizací, které zasahují (a často velmi násilně) proti opozici vůči vládcí-sultánovi. Silný personalismus doplňují také dynastické tendence, které se projevují v naprosto běžném přenechávání svého úřadu příslušníkům vlastního rodu (Linz, Stepan 1996: 51–54).

Důležité je také celkově zmínit pojem tradičních režimů v podání Juana Josého Linze. Zde je důležitý termín *osobní panství*. Linz totiž uvádí, že se vyskytuje značné množství režimů, které odvozují svou legitimitu od tradiční povahy. Ta by podle něj mohla být nesprávně pochopena a dané režimy by tak

mohly být nesprávně zařazeny mezi moderní autoritářské režimy, které navazovaly na zhroucení tradiční legitimacy nebo na demokratické zřízení (Linz 2000: 53–54).

Linz tak odkazuje na tradiční typy režimů jako caudillismus a kasikismus, ale také na tzv. oligarchickou demokracii či právě na sultanistické režimy. Linz doplňuje, že tradiční formy vlády, možné charakterizovat do jisté míry jako patrimoniální či feudální, mají i v dnešní době stále svou legitimitu, byť není vůbec jisté, zdali tomu tak bude i nadále. Když Linz hovoří o oligarchické demokracii, má na mysli jakousi syntézu prvků tradičních i moderních, která se vyskytuje především v ekonomicky nepříliš vyspělých až zaostalých zemích, které do velké míry operují s autoritářskými praktikami. Někde navíc specifické až unikátní okolnosti a faktory daly vzniknout takovým režimům, které pracují s modernějším pojetím osobního panství, nevystaveného na tradicích či charismatu, které navíc ani nevyužívají vládnoucí politickou stranu či korporativně organizované instituce a jsou více centralizované. Takové se dají označit jako sultanistické režimy (Linz 2000: 143–144).

Co se týká základních definicí a znakům sultanistických režimů, Linz, vědom si podobností s autoritářskými režimy, přesto tento typ vyčlenil a dal mu svébytné postavení, jelikož podstatné rozdíly pro něj byly důležitější. Režimy, které se vyznačovaly slabou mírou institucionalizace, nesnažily se o vlastní legitimizaci, ve kterých šlo vládci spíše o jeho vlastní dobro a o ryze soukromou moc a vládu (na rozdíl od kolektivního povědomí autoritářských vůdců) a které postrádaly mentalitu, proto zařadil mimo kategorii autoritářských režimů, byť jsou jim v mnohém velice podobné (Linz 2000: 54).

Sultanistické režimy jsou v lecčems velmi specifické. Jak jsme již zmiňovali, Linz tento pojem převzal od Webera, který tak označoval extrémní podobu tradiční formy vlády – patrimonialismu (Linz, Chehabi 1998: 4). K vlastnímu užití termínu sultanismy dospěl Linz poté, co se snažil definovat rozdíly mezi režimy totalitními a autoritářskými. Během komparace všech možných režimů ovšem dospěl ke zjištění, že některé nedemokratické režimy vykazují natolik odlišné prvky, že je nelze zařadit ani do jedné z těchto kategorií. Objevené rozdíly jsou přímo strukturálního charakteru, kdy záleží na podstatných odlišnostech stylu politiky, na koncepci vládnutí či na dalších aspektech daných režimů (Linz, Chehabi 1998: 3–4). Linz na jednu stranu zahrnuje sultanistické režimy mezi tzv. tradiční formy vlády v rámci nedemokratických režimů (Linz

2000: 54), na druhou stranu ovšem spatřuje odlišnosti od historických modelů podobně patrimoniálních režimů, a to právě kvůli nedostatečnému navazování na tradice (Linz 2000: 151). Je možné, že takové režimy by nevznikly v rozvinutých průmyslových společnostech. Jsou stabilní do takové míry, do jaké jsou schopny vytvořit dostatečný stupeň modernizace infrastruktury, ekonomiky, ale také bezpečnostních složek (armáda či policie) (Linz 2000: 153).

Velmi důležité je upozornění, že pokud Linz hovoří o sultanistických režimech, hovoří o jejich „ideální“ formě. To znamená, že žádný režim podle něj plně neodpovídá této charakteristice, některé se mu pouze více či méně přibližují (Linz, Chehabi 1998: 9). I proto je dosti možné, že některé režimy, které zařadil mezi ty nejpodobnější ideálnímu sultanismu, by se daly spíše zařadit pod nějaký typ či subtyp autoritářského režimu, a naopak že některé režimy charakterizované jako autoritářské by se daly začlenit mezi režimy sultanistické, či alespoň by se tak daly označit některé jejich vývojové fáze.

Jak již bylo řečeno, sultanistické režimy se neprezentují žádnou ideologií ani mentalitou, chybí také propagované hodnoty. Zřejmá je ovšem symbolika a velmi silná glorifikace až adorace vládce. Ideální sultanismy odkazují na osobní panství, ovšem vládci chybí jakékoliv charisma či nějaké kvalitní znaky (byť by třeba byly smyšlené). Loajalita tak nečerpá z obdivu, vyššího poslání, ideologie nebo hrdinského poslání vládce, nýbrž pouze ze směsice strachu a odměn právě za osobní loajalitu. Tyto režimy si mohou uchovávat v mnoha ohledech moderní charakter, avšak v mnoha aspektech jsou stále tradiční a slabé, ať již v neexistenci ucelené ideologie, vlastní legitimacy, právního systému či v nulové míře jakékoliv institucionalizace (v kontrastu k vysoké institucionalizaci režimů autoritářských). Charakteristická je také všudypřítomná korupce, která navíc sahá až k nejvyšším kruhům – vládce vede nákladný a marnotratný život. Korupci navíc doplňují pro sultanismy typický klientelismus a nepotismus a v mnohých případech se dá hovořit také o kleptokratických tendencích (Linz, Chehabi 1998: 7).

Sultanistické režimy postrádají viditelný rozdíl mezi režimem a státem. Vládce centralizuje svou moc a posiluje postavení státních institucí, a především ozbrojených složek, jako je armáda či paramilitární jednotky, skrze které udržuje vládce poslušnost a pořádek ve společnosti. S tím souvisí také jeden zvláštní rys sultanistických režimů – organizace ozbrojených složek a jejich vztah, jaký mají ke zbytku státního aparátu. Aby sultanističtí vládci zabránili možným pokusům o

vojenský puč, podporují nevraživost a nejistotu napříč různými armádními složkami. Takováto atmosféra strachu a nedůvěry může přerůst až ve vzájemnou špionáž uvnitř armády, kterou sám vládce podporuje. Vzhledem ke strachu z možného pokusu o státní převrat a svržení vládce využívá také soukromých paramilitárních milic, které mu slouží mj. k osobní ochraně (Linz, Chehabi 1998: 10–12).

Kromě soukromých ochranných oddílů si vládce pečlivě vybírá také své nejbližší spolupracovníky. Mezi sultánovými nejbližšími proto často nalzáme jeho rodinné příslušníky, ale také přátele a obchodní partnery a výjimkou nejsou právě ani členové jeho osobní stráže. Tento vztah je čistě na bázi osobní loajality vůči vládci, pozice sultánových nejbližších ani jeho samotného vůči společnosti navíc není nijak ideologicky či jinak vázána, nedochází k reprezentaci žádných třídních, korporativních či politických a jiných zájmů (Linz, Chehabi 1998: 7).

S rodinnými příslušníky úzce souvisí také další personalistický prvek sultanistických režimů – tím jsou dynastické tendence vládce, který tak chce předat moc v rámci vlastní rodiny. Tento aspekt s sebou nese vysokou míru pragmatismu – vládci doufají, že právě především členům své vlastní rodiny mohou plně důvěřovat. Sultáni se navíc nikterak nesnaží o skrývání takto vysoce personalizovaného stylu vládnutí, ba naopak. Snaží se všemožně podporovat vlastní kult osobnosti a vytvářet si „umělé“ charisma, protože to přirozené často postrádají. Staví sami sebe téměř do role bohů – jak bude ukázáno později na konkrétních případech, sultanističtí vládci po sobě leckdy pojmenovávají města i jiné geografické veličiny, konstruují vlastní ideologie (které jsou ale vesměs založené pouze na extrémním personalismu, proto, i když se jedná o ideologizaci a snahu o legitimizaci své moci, není brána Linzem ani jinými odborníky v potaz) (Linz, Chehabi 1998: 13–17).

Jak jsme zmiňovali při definici diktatur, sultanistický vládce mnohdy vládne s ústavou, kterou zdědil po předchozím režimu, který často býval demokratický. V jiném případě si ústavu modifikuje k obrazu svému, aby svou vládu legitimizoval. V sultanistických režimech existuje limitovaný pluralismus, často je dokonce podporován multipartismus a existence voleb. Samozřejmě se vždy jedná pouze o deklaratorní podporu, která není v praxi myšlena vážně. Volby jsou manipulovány tak, aby vždy vyhrála vládnoucí strana. Opozice je navíc kontrolována a omezována. Sultanističtí vládci také rádi vyvolávají pocit lidové

podpory, a tedy mandátu z vůle lidu, a to tím, že konají lidová referenda o různých otázkách. Tak či tak, ve všech případech se jedná pouze o pomyslné Potěmkinovy vesnice – účelem je vytvořit falešný dojem demokratického vzezření režimu (Linz, Chehabi 1998: 17–18).

Otázkou je také převzetí a udržení moci sultanistických vládců a jejich případné svržení. Často je k moci dostaly konkrétní zájmové skupiny obyvatel. Ve chvíli, kdy ztratí podporu právě těchto skupin, začnou využívat taktiky strachu a odměn. Aby se vládce udržel u moci, je potřeba nezávislost na jakýchkoliv ostatních skupinách ve společnosti – která je často snadná vzhledem k monopolizaci ekonomického sektoru. To s sebou ovšem nese negativa, protože i přes občasný hospodářský růst sultanistických režimů dochází především vinou obrovské korupce k ekonomickým krizím (Linz, Chehabi 1998: 19–21). Co se týká odstranění sultána z jeho funkce, nejpravděpodobnější je násilný převrat. Jak tomu poté často u nedemokratických režimů bývá, vyvstává otázka, jak naložit s předchozími institucemi a osobami. Nedemokratické instituce a osoby spojené s předchozím režimem tak představují nemalý problém a jsou přirozeně středem zájmu debat, jak a do jaké míry s nimi naložit. Problematika nástupnictví spočívá také v obtížné cestě přechodu k demokracii, kdy není neobvyklé odkládání či naopak uspěchání demokratických voleb, jelikož nastoupivší nová garnitura hodlá převzít vládu v zemi až tehdy, kdy má víceméně zaručený úspěch (Dvořáková, Kunc 1994: 110–113).

Vycházejíce z teoretických východisek z prací Juana Josého Linze a Wolfganga Merkela je vytvořena naše vlastní stupnice či škála, na základě, které budeme zkoumat, jakou míru sultanismu námi zkoumané režimy vykazují. Základních bude osm atributů:

1. Neomezená moc vládce
2. Slabá míra institucionalizace
3. Ideologie
4. Politické okolí vládce a dynastismus
5. Atmosféra nejistoty a strachu (a neexistence právního systému)
6. Způsob převzetí moci
7. Ústava a režim
8. Kult osobnosti

Naše kritéria, vycházející z definice sultanistických režimů od předních autorů, kteří tento typ nedemokratického režimu definovali, poslouží k analýze čtveřice námi zkoumaných režimů.

1.4 Typologie afrických politických systémů podle Naomi Chazan a Michaela Brattona a Nicolase van de Walleho

Afrika je velmi specifickým a rozmanitým kontinentem. Nejinak je tomu také z hlediska její politické struktury. Zatímco Linz vypracoval svou typologii nedemokratických režimů globálně, někteří autoři se věnovali výhradně klasifikaci afrických politických režimů. Jednu z takových typologií vypracoval v roce 1999 kolektiv autorů pod vedením izraelské politoložky Naomi Chazan. Autoři přicházejí se sedmi typy afrických politických režimů, kterými podle nich jsou:

1. Administrativně-hegemonické režimy
2. Pluralistické režimy
3. Stranicko-mobilizační režimy
4. Personálně-donucovací režimy
5. Populistické režimy
6. Režimy v kolapsu

Autoři stanovili kritéria, na jejichž základě vytvořili tuto klasifikaci a hlavním kritériem jsou vztahy mezi těmi, kdo vládou a mezi těmi, kdož jsou ovládáni, jakožto také způsoby komunikace mezi oběma skupinami (Chazan 1999).

První typ režimů se opírá především o byrokratický aparát, exekutivní moc a represivní složky. Velmi často v administrativně-hegemonických režimech převzala moc armáda, není to ovšem nutně pravidlo, tento typ režimu zahrnuje jak vojenské, tak civilní vlády. Může se jednat o one-party states, někdy bývá povolena i částečná politická pluralita. Soutěživost systému bývá většinou jen fasádou, skutečnou moc na rozhodovacím procesu mívá centralizovaný státní aparát, který pouze vyvolává dojem politické plurality. Dalším rysem těchto režimů je vytvoření husté sítě patronáže a klientelismu, jakožto také podpora ze zahraničí. Mezi příklady takovýchto režimů Chazan uvádí mj. právě Zair za vlády Mobutua (Chazan 1999).

Druhý typ režimu je pluralistický. Jedná se o typ režimu, který do demokratizační vlny v 90. letech nebyl v Africe příliš zastoupen, jednalo se jen o pár příkladů, jako třeba Mauricius, Botswanu nebo Gambii (do vojenského převratu v roce 1994). Pluralistickými režimy se mohla pyšnit velká část afrických zemí ihned po dosažení nezávislosti, ale většinou velmi rychle se z těchto zemí staly one-party states a pluralismus na dlouhou dobu opustily. Typickými rysy pluralistických režimů bývají svobodné soutěživé volby, demokratické principy, klasická separace moci, a nikoliv její kumulace (Chazan 1999).

Třetím typem režimů jsou stranicko-mobilizační režimy. Jak již sám název napovídá, důležitou roli v nich hraje silná občanská participace. V těchto režimech má většinou monopol moci jedna politická strana, často navazující na národněosvobozenecká hnutí, která dovedla zemi k nezávislosti na koloniální mocnosti. Tato hnutí bývají řízena charismatickými vůdci národněosvobozeneckých bojů za nezávislost, kteří bývají spíše levicové orientace. Veřejný život ovládají tato hnutí skrze mohutný byrokratický aparát, který je propojen a prorůstá s vládou stranou. Politický systém je vysoce centralizovaný a veškerá moc leží v rukou prezidenta. Mobilizace spočívá ve snaze zapojit co největší počet obyvatel do politického života, avšak výhradně pro podporu vládní politiky a dominantního hnutí. Naprosto běžná bývá existence státní ideologie¹⁴, snaha vštípit jedinci potřebu národní jednoty, k čemuž mají sloužit také monolitické státní organizace. V těchto režimech také dochází ke glorifikaci vůdce a je vyžadována identifikace občanů s národem (což v případě afrických států může působit paradoxně) a vládou stranou. Jako příklady uveďme Ghanu za vlády Kwameho Nkrumaha, Guineu Sekoua Tourého či Zambii Kennetha Kaundy (Chazan 1999).

Čtvrtý typ stranicko-centralizačních režimů odpovídá těm státům, které přijaly za svou marxisticko-leninistickou ideologii. Tyto země neexperimentovaly s africkou formou socialismu, ale inspirovaly se přímo marxismem-leninismem a fungovaly obdobně, jako jiné socialistické země sovětského bloku. Typickým příkladem je Etiopie za vlády Dergu a Mengistua Haile Mariama, následně také třeba Angola či Mosambik (Chazan 1999).

¹⁴ Ideologie v těchto režimech bývala do pádu Sovětského svazu nejčastěji socialistická.

Pátým typem jsou personálně-donucovací režimy, které se vyznačují mocnou a výraznou osobností vůdce, který vládne jako neomezený diktátor za pomoci jednak oddaných a silných represivních složek, a poté také jiných loajálních zájmových skupin závislých na diktátorovi. Právě mezi personálně-donucovací režimy Chazan zařadila jako vzorové tři ze čtyř námi zkoumaných režimů, a to Aminovu Ugandu, Bokassovo Středoafričskou republiku a Rovníkovou Guineu Macíase Nguemy (Chazan 1999).

Šestý režim svým způsobem navazuje na předchozí. Populistické režimy mají totiž leccos společného s režimy personálně-donucovacími. Mnohdy bývají právě reakcí na předchozí režim. Jejich vládcí vládou podobně jako diktátory, avšak ve větší míře se snaží zapojit různé skupiny obyvatel, a také ideologie je více rozvolněná, režimy se zaměřují spíše na populistická než ideologická témata. Příkladem lze být Ghana za Jerryho Rawlingse, Uganda za doposud vládnoucího Yoweri Museveniho či Burkina Faso za vlády Thomase Sankary (Chazan 1999).

Posledním, sedmým typem režimů, jsou tzv. režimy v kolapsu (*breakdown regimes*). Prakticky se jedná o zhroucené státy (*failed states*), zkrátka země, kde vláda není schopna vykonávat svou moc nad větší částí svého území nebo nad územím celkovým. Naprostý chaos a bezvládní zachvátily Demokratickou republiku Kongo po pádu Mobutuova režimu, Libérii, Sierra Leone či Somálsko a v posledních letech třeba také Libyi po pádu režimu Muammara Gaddafiho (Chazan 1999).

Druhou typologií, kterou nabízíme pro lepší rozlišení afrických režimů, je ta, kterou na základě studie afrických zemí z roku 1989 provedli o pár let později američtí politologové Michael Bratton a Nicolas van de Walle. Ti vytyčili pět základních typů afrických režimů:

1. Plebiscitní one-party systém
2. Vojenská oligarchie
3. Kompetitivní one-party systém
4. Osadnické (settlerské) oligarchie
5. Vícestranické systémy

Pro dvojici politologů byla klíčová participace na politické moci a politické soutěžení. Podle autorů, naprostá většina afrických režimů tvoří nějakou dobu neopatrimoniální vlády. Jedná se v podstatě o různé varianty silně

personalizovaných režimů, ke je důležitá úloha vůdce. Vláda silného a často charismatického vůdce je typická pro tři z pěti jimi uvedených režimů – pro plebiscitní a kompetitivní one-party systémy a pro vojenské oligarchie. Silný jedinec stojí buď v čele armády nebo politické strany. Podle Brattona a van de Walleho navíc také mnohé vícestranické systémy sklouzávají k tendencím k personálním vládám, a to především ty systémy, kde nedochází k pravidelnému nebo alespoň častějšímu střídání politických stran – takovým případem je třeba Botswana.

Tři typy režimů, které prokazatelně mají výrazný sklon k personálním režimům, v době jejich výzkumu zahrnovaly až 40 afrických zemí. Osadnické oligarchie naopak stavějí na silném centralizovaném státě s oporou v armádě a byrokratickém aparátu, proto se podobají Linzovým byrokraticko-militaristickým autoritářským režimům, vyskytující se převážně v Latinské Americe (Bratton, van de Walle 1994).

Pro plebiscitní one-party systémy je běžná omezená politická soutěž, zato výrazné vyžadování politické participace. Probíhá zde politická mobilizace, která je charakterizována také volební povinností – kde ovšem není možnost politické alternativy a politické alternace – jak tomu v těchto režimech bývá, vládnoucí strana většinou obdrží nad 90 %. Jakákoliv opozice je zakázána, potlačována a pronásledována. Je zde tvořen určitý kult osobnosti vůdce (popřípadě také jeho strany), je kladen důraz na okázalé projevy, průvody, demonstrace či jiné rituály spjaté s osobou vůdce a s vládoucí stranou. V případě civilních diktátorů se většinou jednalo o bývalé lídry národněosvobozeneckých bojů, v případě vojenských diktátorů poté o pučisty z tzv. první vlny vojenských převratů¹⁵. Mezi tyto režimy by spadal Mobutuův Zair, kde byla také snaha o legitimizaci moci prostřednictvím vytvoření mobilizační politické strany (Bratton, van de Walle 1994).

Vojenské oligarchie volby většinou ani nepřipouští, a pokud, tak velmi zřídka a samozřejmě také nemají nic společného se svobodnou politickou soutěží. Systém může rozhodovat kolektivně jako vojenská junta nebo prostřednictvím vojenského vůdce, který je svým způsobem *primus inter pares*. Jedná se o mladší vojenské důstojníky, kteří stáli za převraty v 70. a 80. letech. Politický život v zemi

¹⁵ Druhá polovina 60. let a počátek let 70.

je řízen armádou a politické strany většinou ani neexistují. Není nutná mobilizace mas a masová politická participace obyvatel. Vojenští oligarchové často vládou populisticky a slibují brzký přechod k civilní vládě. Sem by spadal již zmíněný Jerry Rawlings v Ghaně či Ibrahim Babangida v Nigérii.

Nepříliš častou variantou jsou kompetitivní one-party systémy. Oproti dvěma předchozím typům se liší zejména tím, že povolují určitou míru politické soutěživosti. Voliči mohou rozhodovat o pořadí na kandidátkách, avšak pořad pouze v rámci jedné stranické kandidátní listiny. Je tedy umožněn výběr mezi stranickými elitami, který je v prvním typu režimu nemožný. Tyto nepříliš obvyklé režimy bývají stabilnější a nedochází v nich tak často k vojenským převratům. V některých zemích, jako např. v Keni nebo v Tanzanii může dokonce opozice relativně koexistovat i v rámci společnosti či médií, pokud neohrožuje vládnoucí stranu. Mezi další příklady patří Zambie za Kennetha Kaundy či Pobřeží slonoviny za Félixem Houphouëta-Boignyho (Bratton, van de Walle 1994).

Osadnické neboli settlerské oligarchie nereprezentují neopatrimoniální styl vládnutí, namísto toho navazují na Evropany vytvořený byrokraticko-autoritářský model režimu. Osadnické oligarchie vesměs kopírují Linzův model rasových a etnických demokracií. Celkově vzato tyto země samozřejmě nejsou demokratické, jelikož je zde zřejmá politická diskriminace rasových či etnických menšin, jimž jsou popírána nebo omezována politická i občanská práva, zatímco pro (typicky bělošskou) menšinu platí existence svobodných voleb s klasickou soutěží politických stran a se střídáním politických elit, existují také nezávislé soudy a média. Mezi vzorové příklady patřily apartheidní Jižní Afrika spolu se svou državou Namibií nebo Rhodesie (Bratton, van de Walle 1994).

Ve vícestranických systémech je běžná poměrně vysoká míra politické participace i soutěživosti, je povolena pluralita politických stran a názorů, které se střetávají ve svobodných volbách. Typické ovšem je, že jelikož se nejedná o plně vyvinuté demokracie, opozice bývá často slabá a vládní moc se jí snaží zastrašovat, aby se stávající struktury spíše udržely u moci. Právě i v těchto režimech je relativně častá alternativa neopatrimoniální vlády, např. v Botswaně či v Senegalu (Bratton, van de Walle 1994).

2 Sultanistické režimy v Africe

Po pádu kolonialismu zažil africký kontinent spoustu nedemokratických režimů, v mnoha zemích přetrvávají takové formy vlády dodnes. Podle většiny autorů, Linze a Merkela nevyjímaje, v Africe neexistovaly režimy totalitní. Nedemokratické režimy v Africe, stejně tak jako ty v Latinské Americe, právě Linze a tzv. autoritářskou školu v rámci vědecké disciplíny nedemokratických režimů inspirovaly k tomu, aby nedemokratické režimy překlasifikovali a vytvořili nové typologie, především, aby nedemokratické režimy od základu dělili na režimy totalitní a režimy autoritářské. Linz poté k těmto režimům ještě přidal režimy sultanistické a režimy posttotalitní (Linz, Stepan 1998).

V rámci své typologie Linz, na základě tří os (míra účasti participace občanů na politickém životě, snaha režimu si vytvořit vlastní ideologii a míra limitovaného pluralismu), rozdělil autoritářské režimy na sedm typů. Většina afrických autoritářských režimů by podle Linzovy typologie spadala pod typ nazvaný postkoloniální mobilizační autoritářské režimy. Typický je zde předchozí boj koloniálního režimu s národněosvobozeneckým hnutím, které se po zisku nezávislosti transformovalo v jedinou či dominantní politickou stranu a postavilo se do čela nově vzniklé země. Ideologie povětšinou absentovala a vše se omezilo na vytvoření kultu osobnosti kolem pomyslného otce národa, což býval nejčastěji lídr bojů za nezávislost.

V Africe se ještě na několika místech vyskytoval jeden typ autoritářského režimu, a to tzv. rasové a etnické demokracie. Ten se vyskytoval ve státech, kde byla u moci rasová či etnická menšina, v tomto případě rasová, tedy běloši. Typickými zástupci tak jsou především Jižní Afrika během režimu apartheidu (a stejně tak Namibie, tehdy známá jako Jihozápadní Afrika, která byla mandátním územím pod správou právě apartheidní Jižní Afriky) a Rhodesie, předchůdce dnešního Zimbabwe.

Podle Juana Josého Linze a Houchanga Chehabiho, kteří upravili a rozpracovali Weberův koncept sultanistických režimů, byly také v Africe režimy, které se vyznačovaly vysokou mírou patrimonialismu, silným vůdcovstvím a výstředním kultem osobnosti svých vládců-diktátorů, nepotismem, kleptokracií a dalšími, pro sultanismy typickými atributy. Jako sultanistické označili oba

politologové tyto čtyři nedemokratické africké režimy: režim Mobutua Sese Seka v Zairu (1965–1997), Idiho Amina v Ugandě (1971–1979), Jeana-Bédela Bokassy alias císaře Bokassy I. ve Středoafričské republice/císařství (1966–1979) a Francisca Maciase Nguemy v Rovníkové Guineji (1968–1979). Ve své knize *Sultanistic Regimes*, kterou věnují teoretickému ukotvení sultanismů v rámci nedemokratických režimů i samotné analýze několika konkrétních režimů, ovšem tomuto africkému kvartetu žádnou případovou studii nevěnují. Té se dočkaly pouze režimy Rafaela Trujilla v Dominikánské republice, Fulgencia Batisty na Kubě, Anastasia Somozy v Nikaragui, Françoise Duvaliera na Haiti, Mohammada Rezy Pahlaviho v Íránu a Ferdinanda Marose na Filipínách. Ostatní režimy jimi označené jako sultanistické tak nebyly podrobněji analyzovány, i přesto, že v teoretických kapitolách jsou často zmiňovány. Právě tento fakt je hlavním důvodem k výběru tématu této práce. V této kapitole si přiblížíme čtveřici vybraných režimů.

2.1 Zair za vlády Mobutua Sese Seka

Chronologicky vzato jako první režim uvádíme ten Mobutuův v zemi, která se původně bezprostředně po Berlínské konferenci z let 1884 až 1885 stala osobním vlastnictvím tyranského belgického krále Leopolda II. Po sérii skandálů předal kolonii belgickému státu, čímž vzniklo Belgické Kongo, známé také jako Kongo – Léopoldville (kvůli nutnosti odlišit jej od Francouzského Konga, známého též jako Kongo – Brazzaville). Během tzv. roku Afriky v roce 1960 získala země nezávislost pod jménem Demokratická republika Kongo (či Kongo – Kinshasa), prvním prezidentem se stal Joseph Kasavubu, prvním premiérem Patrice Lumumba. Již od prvopočátku měl druhý největší stát Afriky problémy se secesionistickými hnutími a separatisty z mnoha provincií. Ještě před vyhlášením nezávislosti se kupříkladu odtrhl Jižní Kasaj. Odtrhla se také Katanga, navíc byli napadáni belgičtí důstojníci černošskými vojáky. Země byla uvržena do občanské války. Lumumba byl odvolán z funkce premiéra a později dokonce zavražděn. V zemi se angažovaly jednotky OSN, které pomohly centrální vládě zlomit odpor separatistů z Jižního Kasaje i z Katangy. V zemi ovšem i nadále panoval politický a ekonomický chaos. Jediný, kdo posiloval svůj vliv, byl velitel armády Joseph-Désiré Mobutu (Klíma 2012: 306-307, 372-373).

2.1.1 Původ a nástup k moci Mobutua Sese Seka

Joseph-Désiré Mobutu se narodil na severovýchodě dnešní Demokratické republiky Kongo 14. října 1930 v hlavním městě provincie Mongala, v Lisale. Mobutuovi se dostalo evropského stylu výchovy, jelikož oba jeho rodiče pracovali v rodině jistého belgického soudce, matka jako hospodyně, otec jako kuchař. Také jeho vzdělání bylo na africké poměry na vysoké úrovni¹⁶, přičemž díky známostem se zdejší bělošskou elitou mohl mladý Mobutu studovat nejprve na misijních školách a následně na akademii v Léopoldville. Ač odmlada vynikal díky své fyzické zdatnosti ve sportech a díky inteligenci také ve škole, měl svérázný smysl pro humor, který nebyl pro autority vždy pochopitelný. Není se tak čemu divit, že nakonec musel školu opustit a vstoupil do belgické imperiální armády (Force Publique). Již na škole rád přispíval do třídních periodik a tato vášeň mu vydržela i v armádě. Tajně se dále vzdělával a pod pseudonymem přispíval svými články do různých konžských časopisů (Magill 1999: 2562). Od belgických důstojníků si také obstarával evropské noviny a kde to šlo, sháněl se po textech svých oblíbených autorů, mezi něž patřili především známý italský filozof a polyhistor Niccolò Machiavelli a dále významní novodobí státníci, britský válečný premiér Winston Churchill a francouzský prezident Charles de Gaulle (Schmitz 2006: 31-32, Woods 2010).

Novinařina se také stala jeho prvním živobytím, naplno se jí začal věnovat po svém odchodu z armády v roce 1956¹⁷. V téže době se také díky svému novinářskému řemeslu dostal do okruhu konžských intelektuálů, ve kterém zákonitě musel narazit také na Patrice Lumumbu. Oba dva si k sobě našli cestu a stali se velmi blízkými, ne-li nejbližšími a nejdůvěrnějšími přáteli. Společně začali usilovat o nezávislost Belgického Konga. Když se tak v roce 1960 stalo, Lumumba u toho byl jako premiér a Mobutu, i díky své vojenské kariéře, se stal velitelem ozbrojených sil.

Nezávislý stát čelil celé řadě problémů. Panovala zde silná nevraživost a odpor vůči bývalým koloniálním pánům, dále etnické konflikty i ekonomické potíže. Ihned po získání samostatnosti vypukla konžská krize. Premiér Lumumba

¹⁶ Mj., manželka onoho belgického soudce jej naučila francouzsky.

¹⁷ Splnil sedmiletou vojenskou službu, jak mu bylo přikázáno po vyloučení ze školy.

žádal OSN i Spojené státy o pomoc v boji proti separatistům, avšak byl odmítnut. Také toto odmítnutí jej vedlo ke snaze zbavit Demokratickou republiku Kongo západního vlivu a začal se orientovat na Sovětský svaz, v čemž byl v rozporu jak s prezidentem Kasavubuem, tak se svým někdejší partnerem Mobutuem. Ten mimo jiné za jeho zády vedl tajná jednání s americkou CIA a vyčkával na vhodnou chvíli k provedení státního převratu (Mekonnen 2016: 102).

Vhodná chvíle přišla, když padla Lumumbova vláda. Ten se dostal do sporu s prezidentem Kasavubuem, což byl pro Mobutua příhodný okamžik pro vojenský puč. Ještě v témže roce Lumumbu sesadil a vydíráním si zajistil poslušnost prezidenta Kasavubua. Lumumba byl uvězněn, pokusil se uprchnout, byl zajat a nedlouho poté také popraven. Kolem jeho popravy či vraždy panuje řada dohadů, nejspíš se na něm podíleli také belgičtí důstojníci či elity katanžských separatistů včetně tehdejšího prezidenta Katangy Moïse Tshomby, který se později paradoxně stal premiérem Demokratické republiky Kongo (Ezrow, Frantz 2011)

Mobutu si postupně upevňoval moc, na místo ministerských předsedů dosazoval slabé osobnosti či sobě loajální osoby, v roce 1965 se mu navíc definitivně podařilo porazit katanžské rebely, kteří uznali moc centrální vlády. V tuto chvíli mohla přijít druhá fáze Mobutuovy revoluce, jejímž cílem byla absolutní moc. Nechal rozpustit všechny politické strany v zemi a sám se nechal zvolit jejím prezidentem. Političtí oponenti začali záhadně mizet a Mobutu se opřel o svou vlastní vládu. Započala rozsáhlá přestavba někdejší belgické kolonie. Mobutuův režim chtěl skoncovat s jakýmkoliv koloniálním dědictvím. Kompletně se musel změnit stát i společnost, koloniální minulost měla být zapomenuta (Kelly 1993).

2.1.2 Průběh režimu a jeho pád

Mobutu získal moc nad celým územím Demokratické republiky Kongo v roce 1965 a o dva roky později v roce 1967 prosadil přijetí nové centralistické ústavy (Kisangani 2016). Jak již bylo výše uvedeno, veškeré politické strany byly zrušeny, ovšem až na jedinou výjimku – Mobutu zavedl systém jedné strany¹⁸, kterou se stalo jeho Mouvement Populaire de la Révolution (MPR)¹⁹. Nejednalo se

¹⁸ Typický případ afrického one-party state (režim jedné strany).

¹⁹ V překladu Lidové revoluční hnutí.

o nikterak elitářské či výběrové vládnoucí hnutí, za což může především jeho charakter masového členství – namísto exkluzivity se členem stával okamžitě ihned po narození každý Konžan. Aby Mobutu posílil svou ideologii, prohlašoval se za otce národa, čímž si začal vytvářet poměrně silný kult osobnosti. Ovšem tato ideologie se neomezovala jen na obyčejný vůdcovský kult osobnosti. Oficiální státní ideologie se nazývala *authenticité*. Podle některých se poté o aplikaci této státní ideologie v Demokratické republice Kongo dá hovořit jako o tzv. *zairizaci*. Tento tzv. autentický nacionalismus spočíval v rozsáhlém odkazu na africkou historii, tradici a kulturu. Proces afrikanizace Demokratické republiky Kongo započal v roce 1971, kdy se změnil název země na Zair²⁰. Po změně oficiálního státního názvu následovala také nucená změna všech evropských jmen a místních názvů na africká. Sám Mobutu šel příkladem, když si změnil své frankofonní jméno Joseph-Désiré Mobutu na africky znějící Mobutu Sese Seko Kuku Ngbendu Wa Za Banga²¹. Takto probíhala i afrikanizace či kulturní zairizace (Schatzberg 1991).

V roce 1973 již Mobutu započal také ekonomickou zairizaci. Ta ve své podstatě neznamenala nic jiného než znárodnění soukromého majetku v Zairu žijících cizích státních příslušníků a zahraničních firem. Jednalo se o obchody, farmy či plantáže. Zisk a vedení nejvýnosnějších společností si rozdělily elity loajální Mobutuovi. Dále Mobutu pokračoval i v zestátnování bank a pojišťoven, což mělo katastrofální ekonomické následky. Nakonec ovšem svolil a na nátlak svých ekonomických poradců převedl vlastnictví poloviny zestátněných podniků na jejich původní majitele. Díky tomuto kroku získal několikamiliardové půjčky z Belgie a Spojených států. Podporu Západu, a především Spojených států mu zajišťoval také jeho silný antikomunismus, kterým se prezentoval. Styky s americkými zpravodajskými službami měl již v době vyhlášení nezávislosti a poměrně rychle si vybral, na jakou stranu se v probíhající studené válce chce přiklonit (Haskin 2005: 49).

Čas od času se opět objevili rebelové, avšak Mobutuova armáda si s nimi dokázala poradit. Demokratická republika Kongo má ohromná naleziště přírodních

²⁰ Slovo *Zaire* pochází z portugalského označení řeky Kongo, avšak původ má v konžských slovech *nzere* a *nzadi*, která znamenají „řeka, která pohlcuje všechny řeky“.

²¹ V doslovném překladu jeho nové jméno znamená „Mocný válečník, krácející od vítězství k vítězství, zanechávající po sobě spáleniště“, byť jsou možné i jiné, podobné překlady.

zdrojů. Dodnes se zde nalézají nová a nová naleziště nerostných surovin, a to dokonce takových, která v Mobutuově éře ještě vůbec nic neznamena²². Rebelové tehdy operovali v provinciích Shaba (dříve Katanga) a Kivu, kde se nacházely měděné a zlaté doly. Jejich porážkou a stabilizací oblasti se Zairu otevírala cesta k ekonomické prosperitě, navíc, když v roce 1975 objevila ropná společnost Gulf Oil bohatá ložiska této suroviny na malém území Zairu při pobřeží Atlantského oceánu poblíž města Muanda. Stabilní ekonomické prosperitě ovšem zabraňoval sám svým chováním především diktátor Mobutu. Ze země se stala kleptokracie, kde rozsáhlé korupční praktiky měli na svědomí kromě samotného prezidenta také vysocí státní úředníci či vojenští důstojníci (Haskin 2005). Proto není divu, že zemi několikrát hrozil dokonce státní bankrot a že obyčejné obyvatelstvo čítající několik desítek miliónů lidí strádalo. Korupce byla opravdu všudypřítomná, ať se jednalo o jakékoliv průmyslové či jiné odvětví. Přírodní bohatství země bylo drancováno, mnohé produkty se pašovaly za hranice, ať již šlo o fosfáty, kobalt, ovoce, kávu či ropu. Tyto nelegální obchody ovšem nepomáhaly pouze zairským elitám, ale také jejich secesionistickým nepřátelům. Rebelové z mnoha provincií bohatli a pořizovali si zbraně právě díky výnosům z nelegálního obchodu.

K ekonomické bídě se přidala také hyperinflace. Bankovky byly takřka bezcenné, měly sotva hodnotu papíru, na kterém byly vytištěny. Inflace dosáhla astronomických výšek, kdy bankovka s nejvyšší nominální hodnotou pěti miliónů zairů²³ představovala ani ne totéž, co dva americké dolary. Obyvatelstvo Zairu se topilo v neustálých problémech, avšak jeho vládce žil velmi opulentním způsobem života, jak bývá u sultanistických autokratů zvykem. Svou moc opíral o mohutnou armádu čítající až 25 tisíc mužů a nebál se sáhnout k rozsáhlým represím vůči nepohodlným osobám i skupinám.

Jestliže budeme zkoumat sultanistické prvky či rysy v Mobutuově režimu, je dozajista nasnadě podívat se blíže také na jeho excentrický životní styl. Za jeho života ještě létal Concorde, který Mobutu hojně využíval. Se svou širokou rodinou

²² Takovou surovinou je například koltan, což je průmyslové označení pro kolumbit-tantalit, matně černou rudu, z níž se získává niob a tantal. V dnešní době se používá především na výrobu kondenzátorů, které se dále používají na výrobu malých elektronických součástek do elektronických zařízení. Podle odhadů se až 80 % nalezišť koltanu nachází právě v Demokratické republice Kongo.

²³ Název tehdejší zairské měny.

létal po celém světě na nákupy a nechával si také dovážet luxusní zboží (Ezrow, Frantz 2011: 136). Z gastronomického hlediska si rád dopřával to nejlepší šampaňské z Provence, ústřice a slávky si nechával dovážet z Belgie. Měl značný sexuální apetit a ze Švédska si rád nechával posílat blondřaté prostitutky. Vládní letoun nalétal několik desítek cest pro šlechtěné dlouhosrsté ovce. Megalomanské vize si plnil také výstavbou okázalých a honosných paláců, kterým nesměly chybět ani rozsáhlé zahrady po vzoru těch versailleských nebo dokonce soukromé zoologické zahrady, oceanária či přistávací plochy pro letadla (avšak nejenom pro ta malá soukromá, ale také pro Concorde). Kromě paláců prokazoval Mobutu své bohatství také na vodě – rád se plavil po zairských řekách na své obrovské jachtě, na níž s oblibou pořádal okázalé večírky a společenské akce pro zairskou smetánku. Z rodné vesnice Gbadolite na hranicích se Středoafričskou republikou udělal tepoucí moderní město, kde se ráda zdržovala tehdejší zairská elita (Foer, Thuras, Morton 2016: 207). Skupoval ovšem i zahraniční nemovitosti, nejenom v Africe. V Portugalsku vlastnil středověký hrad, ve Švýcarsku palírnu na vlastní značku brandy. Všechny tyto výstřední a excentrické rysy jsou pro sultanistické vládce typické.

Mobutu k tomu všemu promyšleně budoval svůj kult osobnosti. Snažil se až o božské vzezření, k němuž mu dopomáhala jeho propaganda. Za tímto účelem vznikaly až komicky znějící legendy o jeho hrdinských a nadlidských činech. Kupříkladu měl skolit lva holýma rukama či na africké poměry téměř folklórně pojídat srdce svých nepřátel, aby získal jejich sílu. V modernějších pojetích se od něj měly odrážet kulky. Státní televize také přenášely všelijaké spoty, vznikaly balady, všechny oslavující Mobutuovu genialitu a velkorysost. Posiloval také svůj machismus, kromě milenek a švédských prostitutek spal též s manželkami svých ministrů a dalších zairských elit, celkově prý prošlo jeho postelí na stovky žen. A to byl přitom dvakrát ženatý.

Mobutu se cítil a stylizoval také jako mocný válečník. Když se v roce 1978 opět vynořili rebelové, tentokrát útočící ze sousedních zemí, neváhal proti nim zakročit. Drtivou a bleskovou porážku ovšem měla na svědomí především pomoc ze zahraničí, a to z Maroka, Francie a Egypta, ačkoliv to Mobutu prezentoval především jako své vítězství. I přes tento pokus ale Mobutu udržoval stabilní státní integritu a s jakýmikoliv rebely se rychle vypořádal, díky čemuž mohl i nadále nerušeně pokračovat v rozkrádání své vlastní země. Mobutu nerušeně vládl do té

doby, než začala padat železná opona a s ní podpora jeho režimu ze strany Západu. Režim se pozvolna začal koncem osmdesátých let uvolňovat, jelikož i sám Mobutu raději trávil čas po svých luxusních sídlech, kde si užíval přepychového života a pohádkového bohatství. Politický život v Zairu se tak začal pomalu revitalizovat. V roce 1990 sám slíbil liberální reformy, jelikož byt' nikdy nebyl pro demokracii, jisté ústupky chápal jako nutnost v situaci, kdy jeho vliv slábl a hrozily občanské nepokoje, které by již nemusel zvládnout a ustát, jako v dobách své největší slávy. Sám souhlasil s opuštěním od režimu jedné strany a nahrazením jej multipartismem (Leslie 1993).

Mobutu ovšem ztrácel půdu pod nohama doma i v zahraničí. Na domácí scéně vznikla proti jeho režimu paralelní vláda vedená dvojicí Laurent Monsengwo a Étienne Tshisekedi z Union pour la Démocratie et le Progrès Social (UDPS)²⁴. Obě strany měly vytvořit koaliční vládu, avšak k volbám do nově vzniklého orgánu již nedošlo. Kvůli podpoře angolských partyzánů z UNITA bojujících proti vládní MPLA na Zair útočili také z jihozápadu z Angoly, z východu se poté do země přelil etnický konflikt ze Rwandy. Mobutu podporoval Hutuy, kteří prováděli genocidu Tutsiů, proto později z východu útočily proti Zairu také rwandské oddíly Paula Kagameho či ugandské jednotky Yoweri Museveniho. Právě rwandský konflikt a následná genocida způsobily jak velkou migrační vlnu, tak vznik spousty paramilitárních partyzánských bojůvek. Vše dohromady vyústilo v první konžskou válku (1996–1997), která nakonec svrhla Mobutuův režim. V roce 1996 Mobutu odletěl do Švýcarska léčit rakovinu prostaty a dlouho trávil čas v přímořských letoviscích. Po návratu do Zairu byly zahájeny rozhovory mezi centrální vládou a povstalci, na jejichž zprostředkování se podílel jihoafrický prezident Nelson Mandela. V roce 1997 opustil těžce nemocný Mobutu zemi a novým prezidentem se stal lídr odboje, generál Laurent-Désiré Kabila, který Zair přejmenoval zpět na Demokratickou republiku Kongo. Mobutu krátce pobýval také v exilu v Togu a naposledy v Maroku, kde také po pár měsících na rakovinu prostaty v roce 1997 zemřel (Schatzberg 1991).

²⁴ V překladu Svaz pro demokracii a společenský pokrok.

2.2 Uganda za vláda Idiho Amina

Bývalá britská kolonie Uganda vyhlásila nezávislost roku 1962, avšak i nadále zůstala součástí Britského společenství národů, přičemž oficiálně uznávala jako svou hlavu státu britského monarchu. Země v čele s premiérem Miltonem Obotem z Ugandského lidového kongresu (Uganda People's Congress – UPC) se vydala cestou tzv. *afrického socialismu*, tedy především centrálně řízené ekonomiky, ale také centralizované vlády. Postupně rostly etnické a regionální protesty, stejně tak musel Obote řešit nepokoje v armádě. Postupně se jeho UPC stalo jedinou politickou silou v zemi, byť formálně byla existence ostatních politických subjektů povolena. Sílily secesionistické tendence i averze Oboteho vůči Indům či Keňanům. Z Oboteho se stal regulérní levicový diktátor (Mutibwa 1992: 65-70).

Nespokojenost s nacionalizačními kroky Oboteho vlády ještě více posílila opoziční tendence k převratu. Ten nakonec proběhl v roce 1971 během Oboteho zahraniční cesty do Singapuru, kde se konalo setkání zemí Commonwealthu. V čele puče stál generál Idi Amin Dada. Ten ve finále jako jeden z prvních kroků provedl také masivní znárodnění a rozpustil parlament (Smith 1980).

2.2.1 Původ a nástup k moci Idiho Amina

Přesné datum Aminova narození není známo, uvádí se, že to bylo někdy ve druhé polovině dvacátých let dvacátého století. Otec jejich rodinu opustil krátce po jeho narození a malý Amin vyrůstal pouze s matkou. Novou rodinou se mu stala britská koloniální armáda. Již v mládí se projevovala Aminova krutost. Díky své obrovité postavě²⁵ jej Britové využívali v boji proti odbojovým skupinám či kmenům ve svých koloniích, Amin tak sloužil třeba v Somálsku či Keni. Vůči svým nepřátelům se již v době svého působení v britské armádě vyznačoval nebyvalou krutostí a brutalitou, která byla typická také pro jeho režim.

V době vyhlášení ugandské nezávislosti již Amin v rámci armádní hierarchie značně povýšil. Do funkce generála jej ale jmenoval až v roce 1966

²⁵ Amin se mj. také stal několikanásobným boxerským šampiónem Ugandy v kategorii těžké váhy.

Milton Obote. Spojovala je mj. také kauza pašování zlata a slonoviny ze sousedního Zairu, do kterého byli oba zapojeni, načež Obote s Aminovou pomocí eliminoval opozici, která žádala důkladné prošetření celé kauzy. Proti svému někdejšímu spojenci se ovšem Amin obrátil a jak již bylo řečeno, vojenským převratem sám sebe instaloval do čela země, zatímco Obote se uchýlil do exilu v Tanzanii. A byť západní společenství doufalo v kýženou změnu, Aminova vláda se začala vykazovat především dvěma atributy – terorem a rozkrádáním (Smith 1980).

Aminův teror směřoval jak proti sympatizantům sesazeného prezidenta Oboteho, tak proti obyčejným lidem, kteří zkrátka s jeho politikou nesouhlasili. Čistky proběhly v armádě, kde nechal Amin popravít Obotovy věrné. Masakry obyčejných obyvatel probíhaly po celé zemi, kterou zmítaly také etnické konflikty. Ekonomickou katastrofu způsobilo vyhnání Indů a dalších asijských obchodníků, kteří drželi ugandské hospodářství nad vodou. Neschopnost Aminovy vlády dokresloval fakt, že velká část jeho ministrů byla negramotná (Apter 1997).

Sám Amin, který nedokončil ani základní školu, byl velmi excentrickou osobou. Potrpěl si na tituly, Ugandu považoval za kolébkou lidstva, sám se prohlásil skotským králem, v rámci zlepšení vztahů s Velkou Británií nabídl sňatek princezně Anně. Postupem času se z původně obdivovatele Izraele stal jeho nepřítel a nepřítel Židů obecně. Chtěl dokonce v centru hlavního města Kampaly postavit šestimetrovou pozlacenou sochu Adolfu Hitlerovi a začal se přátelit s muslimskými státy. Jeho nenávist se obrátila také proti Britům, dokonce poskytoval útočiště hledaným teroristům z Irské republikánské armády (Irish Republican Army – IRA). Jak již bylo zmíněno, relativně bohatou zemi Amin dovedl ke krachu – namísto vyhnaných Indů začali podnikat rolníci, kteří ovšem s podobnými aktivitami neměli žádné zkušenosti (Boddy-Evans 2018).

2.2.2 Vývoj režimu a jeho pád

S rostoucími problémy rostl také Aminův teror vůči všem svým skutečným i domnělým odpůrcům. Téměř v každém problému ihned spatřoval zásah Obotových agentů. Také si myslel, že ne všichni Indové a ostatní Asiaté skutečně odešli, dokonce vážně věřil tomu, že se někteří z nich pouze obarvili černým krémem na boty, a i nadále setrvávají v Ugandě. Kvůli své velké paranoie, kterou dost možná způsobila jeho syfilida, také zřídil nový úřad, nazývaný Úřad pro státní výzkum (State Research Bureau – SRB). Jednalo se de facto o tajnou policii,

pomocí níž prováděl brutální čistky proti všem, které považoval za své nepřátele. Tato tajná policie, vedená sadistickým Faroukem Minawou, sekala lidem údy mačetami, nechávala lidi umrznout v ledové vodě, či je vydala napospas hyenám. Těla se poté nejčastěji dávala sežrat krokodýlům – v horším případě byli nešťastníci sežráni na krokodýlích farmách přímo zaživa. Amin a jeho lidé tomu nadšeně přihlíželi. Počty mrtvol dokonce dosahovaly takových počtů, že byly schopné zastavit vodní turbíny v přehradách na Viktoriině jezeře, čímž způsobovaly výpadky proudu.

I přes neustále se kumulující problémy si Amin jako správný „sultán“ užíval marnotratného, opulentního života. Nechával si vyrábět různé typy uniforem, skupoval drahé automobily a měl nespočet milenek. V Ugandě navíc skutečně platilo známé rčení francouzského Krále-Slunce, Ludvíka XIV., „*L'état, c'est moi*“, neboli „*Stát jsem já*“. Splynutí státu s osobou vůdce bylo patrné. Amin rozpustil parlament, zakázal existenci všech politických stran v zemi, nemohly fungovat ani žádné profesní či zaměstnanecké organizace, ani odbory. Veškerá státní moc byla podřízena jen a pouze Aminovi. Stejně tak fungovala pouze jediná státní média – tisk, rozhlas i televize (Jørgensen 1981, Melady 1977).

Amin, již zmiňován jako původně přítel Izraele, také konvertoval k islámu a začal se přátelit s tehdy silně protiizraelsky smýšlejícími Palestinou, Jordánskem a Sýrií. Vůdce Organizace pro osvobození Palestiny (OOP), Yasser Arafat, mu byl dokonce za svědka na svatbě s jednou z jeho mnoha žen. Plánoval také hromadnou konverzi celé Ugandy, ze které chtěl udělat subsaharskou baštu islámu²⁶. K tomuto jeho cíli mu značně pomáhala Saúdská Arábie, za jejíž peníze nechal po celé zemi postavit stovky mešit. Se svými arabskými přáteli plánoval, jak se ubránit útoku Izraelců, i jak zpět dobýt Golanské výšiny či přímo samotný Jeruzalém. Vojensky ugandské armádě (letectvu) také přispěl další Aminův přítel a další diktátor, libyjský vůdce Muammar Gaddafi.

Proti Aminově diktatuře se ovšem vzepřel Yoweri Museveni, který v roce 1973 v exilu založil odbojovou Frontu národní spásy (Front for National Salvation – FRONASA). V roce 1976 způsobil Amin také vážný mezinárodní incident. Navázal spolupráci s Organizací pro osvobození Palestiny (OOP), která v tomto

²⁶ Nutno dodat, že tou dobou vyznávalo v Ugandě islám asi jen něco kolem 10 % celé populace (dnes je to okolo 14 %).

roce unesla letadlo společnosti Air France s 248 cestujícími na palubě na trase z izraelského Tel Avivu do Paříže. Letadlo unesli čtyři palestínští teroristé a dva němečtí levicoví extremisté. Po mezipřistání v libyjském Bengházi, kde propustili více než polovinu pasažéru, kteří byli nežidovského původu, se letadlo nasměrovalo do ugandského Entebbe, které leží na březích Viktoriina jezera, asi 50 kilometrů od hlavního města Kampaly. Amin poskytl muslimským přátelům pomoc, kteří požadovali, aby výměnou za propuštění židovských cestujících Izrael a další země propustily 53 palestinských vězňů (Smith 1980, Tripp, 2010).

Pro Amina, který si velmi užíval získanou mezinárodní důležitost a zájem, které mu tato akce přinesla, ovšem celý tento incident skončil potupnou fraškou. Izrael vyslal do Entebbe své speciální jednotky, které učebnicově zasáhly. Nepozorovaně přistály, ve falešných autech připomínajících ty Aminovy ošálily ugandské hlídky a dostaly se až k letištní hale, kde byli drženi židovští rukojmí. Izraelské speciální komando zlikvidovalo jak únosce, tak na čtyři desítky ugandských vojáků. Zemřeli také čtyři rukojmí a jeden izraelský výsadkář, Yonatan Netanyahu, starší bratr současného izraelského premiéra Benjamina Netanyahua. Během necelých 100 minut byla provedena celá akce a Izraelci úspěšně evakovali rukojmí, přičemž ještě dokázali zničit podstatnou část Aminova bojového letectva.

Již touto dobou měl Aminův režim na svědomí statisíce mrtvých a uprchlíků. V roce 1978 si Amin začal nárokovat severotanzanskou provincii Kagera, a také ji napadl. Tanzanský prezident Julius Nyerere mu vyhlásil válku a do bojů po boku tanzanských jednotek se připojily také ugandské exilové odbojové organizace, které se sjednotily do Ugandské národně osvobozené fronty (Uganda National Liberation Front – UNLF). Jednalo se o příznivce jak již zmiňovaného Museveniho, tak exprezidenta Oboteho. Jejich ozbrojené, křídlo, Ugandská národně osvobozená armáda (Ugandan National Liberation Army – UNLA), společně s tanzanskou armádou dobyly v roce 1979 metropoli Kampalu, čímž svrhly Aminův režim. Obávaný diktátor, přezdíváný „řezník z Kampaly“, musel uprchnout do exilu (Jørgensen 1981).

Amin sice volal po zprostředkování mírových rozhovorů a doufal v zapojení Organizace africké jednoty (OAJ), Ligy arabských států či přímo OSN, k ničemu takovému ale nedošlo. Materiálně jej chtěl podpořit Sovětský svaz, již to ovšem nestihl. Se Saúdskou Arábií zase Amin domlouval vojenskou pomoc, kvůli zdevastované ekonomice ovšem neměl za zbraně jak zaplatit. Podařilo se mu ovšem

uniknout ze zajetí a v bezpečí se dostat do libyjského exilu, kde ovšem nevydržel dlouho a znovu se stěhoval, tentokrát ke svým dalším blízkým arabským přátelům, k Saúdům. Zde v klidu a pohodlí ve městě Jeddah na březích Rudého moře žil dalších více než dvacet let. S notnou apanáží, rád poskytoval rozhovory a vychovával své početné potomstvo. Zemřel až v roce 2003 na komplexní selhání organismu, což bylo způsobeno jeho pokročilou syfilidou (Keatley 2003).

V Ugandě po letech Aminova řádění ve volbách v roce 1980 opět zvítězil staronový prezident Milton Obote. Ani napodruhé se ale neudržel příliš dlouho u moci, o rok později vypukla „válka v ugandské buši“, která trvala do roku 1986. Proti Obotemu se opět postavil jeho bývalý spojenec, Yoweri Museveni, který zformoval Armádu národního odporu (National Resistance Army – NRA). Po konci války se jako vojenský diktátor stal prezidentem a Ugandě vládně dodnes (Mutibwa 1992).

2.3 Středoafriická republika za vlády Jeana-Bédela Bokassy

Krátce po smrti hrdiny bojů za nezávislost Barthélemyho Bogandy se stal za vydatné podpory Francie prezidentem Středoafriické republiky David Dacko. Země ovšem za čtyři roky stále více a více upadala, doplácela na bídnou infrastrukturu i na vládu jedné strany a naprostou závislost na své bývalé koloniální mocnosti. Situaci proto vzala do svých rukou armáda. Na Silvestra roku 1965 proběhl tzv. „silvestrovský puč“, v jehož čele stanul vrchní velitel armády Jean-Bédel Bokassa a dosavadního prezidenta Dacka nechal uvěznit.

2.3.1 Původ a nástup k moci Jeana-Bédela Bokassy

Bokassa se narodil 22. února 1921 do početné rodiny jako jeden ze dvanácti dětí. Brzy osiřel a byl poslán do misijní školy. Po dokončení školy vstoupil v roce 1939 do francouzské koloniální armády. V rámci armády byl Bokassa úspěšný a byl povyšován. Byl dokonce nasazen v bojích druhé světové války v řadách vojsk Svobodné Francie, a to jak proti vichystickým kolaborantům, tak proti nacistům, v Africe i v Evropě. V roce 1950 byl poslán do bojů v Indočíně, kde získal řadu vojenských ocenění, a také se zde oženil s mladou vietnamskou dívkou, která mu porodila syna. Svou rodinu ovšem nechal zde a později se vrátil do Afriky. V roce

1962 Bokassa opustil francouzskou armádu a přidal se k armádě nově vzniklé Středoafričké republiky. Jelikož byl bratrancem prezidenta Davida Dacka, a zároveň synovcem ikony hnutí za nezávislost Barthélemyho Bogandy, dostal příležitost k vytvoření nové armády. Jeho důležitost pro nový stát rostla a často byl vídán po boku prezidenta Dacka.

Jelikož Středoafričká republika nevykazovala demokratické rysy a prezident Dacko začal zatýkat své politické oponenty a zvyšovat své pravomoci, rostla také nespokojenost obyvatelstva. Toho chtěl zkušený armádní velitel Bokassa využít. Stagnovala ekonomika, stát svazovala těžkopádná byrokracie, byly napadány státní hranice, prakticky neexistovalo zdravotnictví. Korupce na nejvyšších postech byla všudypřítomná. Prezident Dacko se také rozhodl navázat zahraničněpolitickou spolupráci s Maovou Čínou. V celkovém důsledku tak Bokassa usoudil, že nastal ten pravý čas k převzetí moci v zemi, která se kromě všech svých problémů navíc začala přiklánět ke komunismu. Podle mnohých odborníků ale tím hlavním důvodem, který Bokassu poháněl kupředu, byly čistě jeho osobní ambice a ctižádost, stejně jako touha po moci (Decalo 1973: 220).

2.3.2 Vývoj režimu a jeho pád

Během „silvestrovského puče“ na přelomu let 1965 a 1966 Bokassa donutil Decka k rezignaci a sám sebe prohlásil prezidentem Středoafričké republiky. V průběhu následujících dní zrušil dosavadní ústavu a rozpustil Národní shromáždění, místo kterého zavedl tzv. Revoluční radu. Co se týká činnosti politických stran, ihned zrušil veškeré politické organizace a povolil pokračovat pouze Hnutí za sociální rozvoj černé Afriky (Mouvement pour l'évolution sociale de l'Afrique noire – MESAN), jehož se sám jmenoval předsedou (Kalck 2005: 171–172). Sám Bokassa tehdy občanům Středoafričké republiky tvrdil, že se vzdá svých pravomocí a vypíše nové volby i podpoří sepsání nové ústavy, až pomínou hrozby, které podle něj zemi trápily – žádal odstranění korupce, stabilizaci ekonomiky, a také konec hrozby komunismu (Tittley 1997: 34).

S počátkem své vlády přišel Bokassa s řadou nových opatření. Zasadil se o pozvolné zlepšení dopravní infrastruktury a v sociální otázce zavedl povinnost práce pro všechny občany mezi 18 a 55 lety pod hrozbou uvěznění (Tittley 1997: 35). Nový režim ovšem postrádal legitimitu, a tak musel především v zahraniční politice obhajovat důvody pro svůj převrat. Tím hlavním, čím Bokassa

argumentoval, byla prostřednictvím vztahů s Čínou, které navázal Dacko, hrozba šíření komunismu. Bývalá mateřská koloniální země, Francie, ovšem ani tak nechtěla dlouhou dobu Bokassův režim uznat, a tím také jeho režim de facto legitimizovat. Zabrало až vyhrožování. Bokassa Francouzům pohrozil, že vystoupí ze společné monetární zóny, načež Francie svolila a samotný prezident Charles de Gaulle se vydal na zahraniční návštěvu Středoafričké republiky, čímž stvrdil uznání nové tamní vlády (Titley 1997: 29–30).

V roce 1968 se pokusily tři středoafričké státy (Středoafričká republika, Zair a Čad) vytvořit jakousi konfederaci, nazývanou Svaz středoafričských států, která ale neměla příliš dlouhého trvání (Klíma 2012: 365). Bokassa dále pokračoval ve dvou věcech – v reformách, jako například v té pozemkové z roku 1970, ale také v tom, proti čemu původně avizoval, že bude bojovat – korupci. Stát začal prorůstat se svým vůdcem, jeho extravagance a brutalita začala narůstat. V rámci jeho milované armády se začaly šířit antipatie vůči jeho osobě a Bokassa musel požádat o speciální francouzská vojska pro svou ochranu. Začaly také probíhat čistky Bokassových odpůrců. Roku 1972 umocnil své mocenské ambice, když sám sebe prohlásil za doživotního prezidenta, o rok dříve se povýšil do hodnosti generála (Kalck 2005: 33).

Bokassa vládl jako výstřední diktátor a usurpoval si veškerou moc v zemi. Přežil také několik atentátů na svou osobu. V rámci mezinárodního společenství měl ovšem v té době neochvějnou podporu Francie, mj. díky dodávkám uranu, který byl důležitý pro francouzský jaderný program, ale také díky vřelým vztahům s vrcholnými francouzskými vládními politiky, a to včetně prezidenta Valéryho Giscarda d'Estainga²⁷.

V roce 1976 Bokassa konvertoval k islámu, a to po schůzce s libyjským diktátorem Muammarem Gaddafim, a změnil si jméno na Salah Eddine Ahmed Bokassa. Tento tah ovšem nejspíš nebyl ničím jiným než vypočítavým gestem, jelikož konverzí k islámu si Bokassa sliboval zajištění finanční pomoci ze strany Libye. Ničeho takového se ovšem nedočkal, a tak o pár měsíců později konvertoval

²⁷ Později vyšla najevo aféra ohledně dvou diamantů, které Bokassa věnoval Giscardovi ještě v době, kdy byl ministrem financí. Tato aféra dopomohla v roce 1981 k tomu, že Giscard nebyl znovuzvolen a novým prezidentem Francie se stal François Mitterand.

opět zpátky ke křesťanství a pozdější korunovační ceremoniál se odehrál v katolické katedrále ve středoafriické metropoli Bangui.

V témže roce se rozhodl, že napodobí svého hrdinu Napoléona Bonaparta a nechá se korunovat císařem, přičemž Středoafriickou republiku nahradí Středoafriické císařství a z Jeana-Bédela Bokassy se stane císař Bokassa I. Zároveň rozpustil vládu, kterou nahradil sobě nakloněnou Radou středoafriické revoluce a vydal novou ústavu (Lentz 2013: 152–153). Náklonnost Francie dokresluje fakt, že se na samotném korunovačním ceremoniálu, který se odehrál o rok později v prosinci 1977, v tentýž den, kdy se nechal korunovat v roce 1804 Napoléon, značně podílela. Celý dvoudenní akt, na kterém nový samozvaný císař seděl na obřím orlím trůně z čistého zlata s diamanty posázenou korunou na hlavě, stál nejspíš větší částku, než jakou disponoval celoroční státní rozpočet Středoafriické republiky. Spekuluje se o několika desítkách miliónů dolarů, někteří tvrdí, že až neuvěřitelných několik stovek miliónů dolarů. V zemi, jejíž ekonomika na tom nebyla vůbec dobře a patřila mezi ty nejchudší v Africe, to bylo neuvěřitelně opulentní a marnotratné gesto, kterými ale Bokassa oplýval.

S korunovací ještě více stouply negativní rysy Bokassovy vlády. Jelikož vládu rozpustil, obklopil se svými rodinnými příbuznými. Rozkrádal zemi, ze které si udělal výnosný podnik a vládl kleptokraticky. Podobně jako někteří karibští diktátoři, vlastnil monopol v řadě odvětví a s pomocí korupce nashromáždil ke konci své vlády osobní jmění v hodnotě stovek miliónů až k téměř jedné a půl miliardě francouzských franků.

Rostla také neuvěřitelná brutalita režimu, včetně tvrdých zásahů vůči opozici. V roce 1979 tak sílil tlak na císařovo odklizení a samotná Francie, jejíž podpora vůči Bokassovi začala stále více klesat, provedla Operaci Barracuda, která Bokassu svrhla. On sám ještě utekl do Pobřeží slonoviny, avšak když se roku 1986 vrátil do své vlasti, byl odsouzen k trestu smrti za vraždu, mučení, a dokonce za kanibalismus. V témže roce se jako prezident vrátil David Dacko, který obnovil svou autoritářskou vládu z prvního prezidentského období, proti které se opět vzepřela armáda v čele s André Kolingbou. Bokassa nakonec v novém soudním procesu nedostal trest smrti, ale pouze deset let vězení, nakonec byl ale dokonce amnestován a o tři roky po propuštění zemřel.

2.4 Rovnicková Guinea za vlády Francisca Macíase Nguemy

Oblast dnešní Rovnickové Guineje bývala španělskou kolonií. Francův režim z ní koncem 50. let sice udělal integrální součást Španělska, a tedy jednou ze svých provincií, nicméně sílila hnutí usilující o větší autonomii či přímo za plnou nezávislost. Nejednala ovšem koordinovaně, jelikož existovala odlišná hnutí za nezávislostech v ostrovních částech v čele s ostrovem Fernanda Póa (Bioko) a na pevninských územích Río Muni. Sjednotitelem v boji za nezávislost byl až politik Francisco Macías Nguema (původním jménem Mez-m Ngueme). Rok po sjednocení udělila španělská vláda souhlas k nezávislosti a v roce 1968 tak Rovnicková Guinea oslavila svou samostatnost. Pár měsíců poté se skupina radikálů pokusila odstranit Macíase Nguemu z prezidentského postu, avšak neúspěšně. To mělo za následek brutální odvetu ze strany prezidenta, který začal krvavě potlačovat veškerou opozici a své odpůrce. Rovnicková Guinea kvůli těmto zmatkům přišla o styky i pomoc své bývalé mateřské koloniální země, Španělsko dokonce stáhlo své občany z Afriky. Započala jedna z nejtvrdějších a nejbizarnějších diktatur v Africe (Sundiata 1990).

2.4.1 Původ a nástup k moci Francisca Macíase Nguemy

Francisco Macías Nguema se narodil 1. ledna 1924 v chudé rolnické rodině jako příslušník většinového etnika Fangů. Brzy osiřel a nastoupil do misijní školy, kde se také naučil španělsky. Pracoval postupně jako úředník španělské koloniální správy a dotáhl to až do úřadu starosty pevninského města Mongomo. Působil i v řadě dalších politických funkcích ještě v době před ziskem nezávislosti, když už ovšem měla Rovnicková Guinea jistou míru autonomie. Strmý kariérní postup tehdy zažíval také proto, že kvůli jeho nepříliš vysokému vzdělání jej španělští kolonizátoři považovali za dostatečně manipulativního ve svůj prospěch. Na přelomu let 1967 a 1968 se konala v Madridu konference ohledně nezávislosti Rovnickové Guineje a přípravy nové ústavy. Zde Nguema vystupoval proti původnímu návrhu nové ústavy, jelikož oponoval, že dovoluje Španělsku ponechat si značný vliv na svou bývalou kolonii. Zároveň tehdy poprvé veřejně deklaroval

svůj obdiv k nacistickému vůdci Adolfu Hitlerovi, když prohlásil, že „*Afrika je svobodná díky němu*“ (Lacosta 2016).

Macías Nguema zvítězil ve volbách v roce 1968, které se staly na příštích několik let posledními svobodnými volbami v zemi.

Byť zpočátku Macías Nguema udržoval se Španělskem poměrně vřelé vztahy, velmi brzy se ochladily a došlo k vážným diplomatickým roztržkám. Nguema obviňoval Španěly z neposkytnutí řady zboží, uvalil tak na Francův režim hospodářskou blokádu a začal podněcovat své krajany, aby bojovali proti zbylým španělským osadníkům v Rovníkové Guineji. Společně s jeho čistkami vůči svým odpůrcům z řad opozice vyústila tato situace až v již zmiňovanou evakuaci téměř všech zbylých Španělů ze země. Jejich majetek Macías Nguema nejprve zkonfiskoval, ovšem potom jim ho ponechal.

2.4.2 Vzestup režimu a jeho pád

V té době Nguema rozpoutal po celé zemi teror. V roce 1970 zakázal činnost všem politickým stranám kromě své Sjednocené národní strany pracujících (Partido Único Nacional de los Trabajadores – PUNT)²⁸ a všechny volby měly jediné účastníky a téměř stoprocentním výsledkem pro vítěze. Ti, kteří jej nevolili, skončili v lepším případě ve vězení. V roce 1972 se prohlásil doživotním prezidentem a tisíce občanů utekly pryč ze země (Sani 2008: 126). Macías Nguema zavedl nejtvrďší možné tresty – tresty smrti – za jakýkoliv náznak vzpoury nebo povstání, ale postupně takto trestal jakékoliv provinění (Caden 2016: 15). Macías Nguema také převzal řadu ministerských postů – zahraničí, financí, obrany či spravedlnosti (Jackson, Rosberg 1982: 247), a zároveň se jmenoval generálem armády, aniž by kdy měl s armádou cokoliv společného.

Macías Nguema si jako další výstřední vladaři velmi potrpěl na všemožné ušlechtilé znějící tituly. Všudypřítomný strach z jeho osoby ještě rád umocňoval historkami, že disponuje nadpřirozenými schopnostmi a je pravdou, že se často účastnil různých čarodějných seancí²⁹. Začal také přibližovat Rovníkovou Guineu blíže k východnímu bloku a stupňovat brutalitu, která byla nejspíš značně poháněna

²⁸ V zavedení vlády jedné strany se Macías Nguema inspiroval jak ve Španělsku u Francisca Franca, tak u komunistických režimů, ke kterým se začal přiklánět (Nerín 2016: 157).

²⁹ Zájem o okultismus možná zdědil po otci, který byl šaman.

jeho silnou paranoiou. Mezinárodní organizace jako OSN, OAJ či Světová rada církví neustále odsuzovaly Macíasův režim a Amnesty International spolu s Anti-Slavery Society dokonce popsaly jeho režim jako „nejbrutálnější a nejnepředvídatelnější“ na světě (Jackson, Rosberg 1982: 248).

V roce 1974 provedl Macías Nguema také rozsáhlou afrikanizaci, která měla zemi zbavit imperiální minulosti. Sám šel příkladem a své španělské jméno si změnil na Masie Nguema Biyogo Ñegue Ndong. Stavěl se proti imperialismu, proti římskokatolické církvi a náboženství obecně, ale také proti intelektuálům (Human Rights Watch 2009). Svým příklonem k marxismu³⁰ a odporem vůči církvi a intelektuálům si vysloužil přezdívku „africký Pol Pot“ (Klíma 2012: 447), přičemž díky brutalitě jeho režimu a čistkám, které prováděl vůči svým skutečným či domnělým oponentům si jeho země vysloužila nelichotivou přezdívku „africké Dachau“ (Klíma 2012: 447), či rovnou „africký Auschwitz“ (Caden 2016: 4).

Macías Nguema se skutečně v mnohých věcech inspiroval u nacistů a v jiných zase u komunistů. Zavedl paramilitární organizaci *Juventudes en Marcha con Macías* (dříve *Milicia Popular Revolucionaria*) na svou ochranu a jeho režim se vyznačoval extrémním tribalismem a rasismem, když preferoval své etnikum Fangů a prováděl čistky na etnických menšinách. Veškerá moc v zemi byla držena v rukou prezidenta a jeho nejbližších. Pěstoval svůj kult osobnosti ve spojení s fangským kultem *bwiti*.³¹ Odhaduje se, že během jeho devítileté diktatury opustila zemi až třetina její populace (Jackson, Rosberg 1982: 246). Stát byl řízen jako kleptokarcie. Přítrž Macíasovu řádění udělal až jeho synovec Teodoro Obiang Nguema Mbasogo, poručík a šéf Národní gardy, v roce 1976. Svého strýce obvinil z genocidy, masových vražd či zpronevěry (dokonce také z kanibalismu) a krátce po vynesení rozsudku jej nechal popravit. Vláda teroru ovšem v Rovnickové Guineji neskončila, jelikož z Obianga Nguemy se stal také krutý diktátor, který navíc v zemi vládne tvrdou rukou dodnes.

³⁰ Náklonnost ke komunistickým režimům dokresluje také přátelství mezi Macíasem Nguemou a severokorejským diktátorem Kimem Ir-senem, který založil tamní vládnoucí dynastii. Kim dokonce slíbil vychovat Macíasovu dceru Mónicu, pokud se mu něco stane. Po Macíasově popravě Kim svůj slib dodržel (New York Times 2013).

³¹ Bwiti je fangský animistický rituál, praktikující se také v Gabonu.

3 Analýza vybraných režimů v kontextu teorie sultanismu

Juan José Linz spolu s Houchangem Chehabim dali ve své publikaci *Sultanistic Regimes* z roku 1998 prostor celé řadě expertů, kteří sepsali případové studie jednotlivých zemí, které považovali dle svých kritérií za sultanistické režimy. Konkrétně se jednalo o čtyři režimy ze Střední Ameriky či Karibské oblasti – Trujillův režim v Dominikánské republice, Batistův režim na Kubě, Somozův režim v Nikaragui a Duvalierův režim na Haiti a dva asijské režimy – Pahlaviho režim v Íránu a Marcosův režim na Filipínách. Autor zde také uvádí, že kupříkladu vynechal režim Nicolae Ceaușesca v Rumunsku, jelikož jej zpracoval ve společné publikaci *Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America* (1996) s Alfredem Stepanem. Zmiňuje také pro nás podstatnou informaci týkající se afrických sultanistických režimů. Ač totiž sám Linz uvádí minimálně čtyři africké režimy, které podle něj odpovídají zařazení mezi sultanistické režimy (Linz, Chehabi 1998: 9), v jeho díle přímo zaměřeném na konkrétní případové studie sultanistických režimů chybí jakákoliv africká země. Přitom africké sultanismy zmiňoval již v předchozí společné práci s Alfredem Stepanem (Linz, Stepan 1996).

Argument pro absenci případových studií afrických sultanistických režimů je bohužel prostý – v době, kdy Linz s Chehabim psali svou společnou práci, neměl nikdo z oslovených afrikanistů čas sepsat příspěvek zaměřený na samostatnou studii některého afrického sultanismu (Linz, Chehabi 1998). A byť mnoho dalších autorů běžně zahrnuje mezi sultanistické režimy také čtveřici z Afriky – Mobutuův režim v Zairu, Bokassův režim ve Středoafrické republice, Aminův režim v Ugandě a Nguemův režim v Rovníkové Guineji (Randall, Theobald 1985: 194; Siaroff 2009), za dvacet let nevzniklo žádné podobné dílo jako *Sultanistic Regimes*, které by analyzovalo tyto režimy přímo perspektivou sultanistických režimů.

Právě proto tato práce provede analýzu čtyř afrických režimů zařazovaných mezi sultanismy, a to podle vybraných kritérií sultanistických režimů. Autor již dříve analyzoval šestici latinskoamerických režimů s podobným konceptem (Svoboda 2017). Tato práce stanovuje osm kritérií, podle kterých budeme analyzovat čtyři africké režimy. Analýza ukáže, nakolik režimy odpovídají Linzově definici ideálního sultanismu, případně jak se liší vzájemně mezi sebou. Těmi osmi

kritérii budou 1) neomezená moc vládce, 2) slabá míra institucionalizace, 3) ideologie, 4) politické okolí vládce a dynastismus, 5) atmosféra nejistoty a strachu (a neexistence právního systému), 6) způsob převzetí moci, 7) ústava a režim a 8) kult osobnosti. Na rozdíl od publikace *Sultanistic Regimes* tato práce nebude analyzovat jednotlivé režimy samostatně, nýbrž bude analyzovat samostatně jednotlivá kritéria u všech čtyř režimů v komparativní perspektivě.

K těmto kritériím přidáme také vlastní škálu či stupnici, která usnadní hodnocení režimů ve vztahu k jejich míře sultanismu. Jedná se zkrátka o kvantitativní hodnocení – každá země bude na základě míry daného kritéria ohodnocena body. Stanovujeme tak tři stupně sultanismu a každá země dostane bodové ohodnocení podle toho, jak dané kritérium naplní. 1 bod = nenaplnuje charakteristiku sultanismu, 2 body = částečně naplňuje charakteristiku sultanismu, 3 body = naplňuje charakteristiku sultanismu.

Každá následující podkapitola rozebere jedno kritérium sultanismu z pohledu všech čtyř režimů a závěrem přidá komparativní shrnutí. V závěru každé kapitoly přidáme také kvantitativní zhodnocení všech režimů na základě bodového ohodnocení.

3.1 Neomezená moc vládce

V sultanistických režimech podléhá veškerá moc absolutní a despoticke nadvládě vládce. V jiných, typických sultanismech, jako například na Haiti či v Dominikánské republice tomu tak skutečně bylo. Podobnou situaci můžeme sledovat v Zairu. Jak jsme uváděli v teoretické části, sultanismus je charakterizován jako extrémní forma patrimonialismu, kdy se stát de facto rovná panovníkovu osobnímu panství. Nebývá zřetelný rozdíl mezi soukromými zájmy vládce a mezi zájmy veřejnými. Dalším typickým rysem, který utužuje moc panovníka, je centralizace. Mobutu prosadil přijetí centralistické ústavy pouhé dva roky poté, co se chopil moci v Zairu. S cílem posílit svou moc okamžitě vyloučil z politického života veškerou politickou opozici tím, že zakázal činnost politickým stranám vyjma svého MPR, čímž zavedl pro Afriku v té době dosti typický systém jedné strany (one-party system). Moc dále upevňoval tím, že na exekutivní posty v zemi dosazoval sobě loajální lidi či vyloženě slabé osobnosti, které mu nebyly schopné

odporovat. Sám sebe se pokoušel prohlásit doživotním prezidentem, což se mu ovšem nepodařilo (Young, Turner 1985: 211).

Přijetí centralizované ústavy mu usnadnil fakt, že se mu povedlo porazit katanžské rebely, kteří nakonec centralizovanou formu státu uznali. Již od počátku se Mobutu vypořádával se svými politickými oponenty, jako v případě premiéra Lumumby, poslušnost si zajistil u prezidenta Kasavubua, kterého později nahradil a poslal do domácího vězení. Jakožto voják také disponoval samozřejmou podporou armády, s jejíž pomocí mohl provádět čistky svých odpůrců. Svou moc upevňoval také ekonomicky. V rámci ekonomické zairizace země znárodnil veškerý soukromý majetek cizinců či zahraničních firem, byť později téměř polovinu majetku opět převedl na původní majitele. Disponoval nicméně neomezenou ekonomickou mocí, díky které mohl žít vysoce okázalý a luxusní styl života, což bývá pro sultanistické diktátory typické. Fungovala také vláda kleptokracie, klientelismu a nepotismu, jelikož nakradené bohatství či vedení různých podniků svěřoval svým nejménějším souputníkům. On a jeho vláda také prováděla obrovskou exploataci přírodních zdrojů (England 1984).

Teror mu pomáhaly šířit také jeho paramilitární oddíly La Garde civil, jejichž velikost se odhadovala až na 20 tisíc vojáků. Byly vedeny Mobutuovi loajálními příbuznými Kpamou Baramotem. Právě s pomocí těchto zahraničně vycvičených vojáků zasahoval Mobutu proti všem těm, kteří se snad snažili demonstrovat za demokratizační proces v zemi (Nzongola-Ntalaja 2002). O excentrických rysech jeho povahy i povahy samotného režimu jsme již psali v historickém exkurzu. Je tedy zřejmé, že po naprostou většinu své vlády požíval Mobutu neomezené moci.

Stejně jako Mobutu, také ugandský diktátor Idi Amin byl vojákem. Amin po převzetí moci zavedl vojenské rady a vojenské tribunály dokonce nadřadil civilnímu právu. Z Ugandy vytvořil vojenskou diktaturu, kde vojáky dosadil jak do vedení většiny státních podniků, tak přímo do ministerských postů v nové vládě. Rozpoutal teror vůči svým odpůrcům, a to prostřednictvím tajné policie SRB. Amin se také zhruba v polovině své vlády nechal jmenovat doživotním prezidentem (Jackson, Rosberg 1982: 257). Za Aminovy vojenské vlády neexistovaly žádné politické strany, ani se nekonaly žádné volby, byť sám Amin na počátku sliboval uspořádat volby, až se, jeho slovy, „situace normalizuje“, jelikož on je prý pouze

voják, nikoliv politik, a tak jeho vojenská vláda je pouze dočasná, přechodná (Fairhall 1971).

Aminovou největší zbraní byla armáda, o kterou se mohl spolehnout ohledně udržení si své moci. Ugandská armáda přitom paradoxně sestávala z naprosté většiny ze zahraničních žoldáků – polovinu tvořili Súdánští, čtvrtinu Konžané a pouze čtvrtinu Ugandžané, převážně muslimové či etnikum, ze kterého sám Amin pocházel, Kakwa (Mambo, Schofield 2007: 12). Prostřednictvím armády udržoval Amin v zemi atmosféru strachu a nejistoty a šířil teror vůči všem, kteří se mu znelíbili. Trnem v oku se mu po jeho konverzi k islámu stali také křesťané, kteří ovšem tvořili drtivou náboženskou většinu v zemi. Amin dokonce předpokládal, že kostely mohou být nebezpečnými místy, sdružujícími jeho potenciální oponenty. Amin tak probudil k životu historický spor, kdy byli ugandští muslimové na konci 19. století poraženi ugandskými křesťany.

Amin se svou neomezenou moc snažil demonstrovat také v rámci zahraniční politiky, avšak tam neměl příliš úspěchů, a právě ta možná stála za jeho pádem. Pravdou je, že pragmaticky uzavíral a měnil spojenectví podle svých potřeb. Od Izraele se odklonil, když zatoužil po dodávkách zbraní z Libye a Saúdské Arábie. Již zmiňovaným fiaskem poté skončila, jak jeho snaha pomoci v Entebbe palestinským teroristům, tak jeho pozdější invaze do severní Tanzanie, která přímo zapříčinila jeho pád. V rámci Ugandy ovšem vládl pevnou rukou a s veškerou opozicí se krvavě vypořádal. Mnoho opozičních předáků proto uprchlo do exilu, odkud řídili své odbojové aktivity. Právě odbojové vojenské oddíly napojené na pozdějšího prezidenta Yoweri Museveniho, stejně jako ty napojené na bývalého prezidenta Miliona Oboteho, se nakonec spojily s tanzanskými vojáky a svrhly Aminův despotický režim (NY Times 1979).

Stejně jako u Mobutua a Amina, také Bokassovým prostředím byla armáda. Ihned po usurpaci moci po silvestrovském puči Bokassa zavedl tzv. Revoluční radu, která nahradila rozpuštěné Národní shromáždění, které Bokassa považoval za přežitě a nesloužící lidu (Titley 1997: 33). Podobně jako Amin také Bokassa tvrdil, že jeho vláda je pouze dočasná a přechodná. I on sliboval nové volby, nový parlament a novou ústavu, až podle něj pominou hrozby, kterým Středoafrikářská republika čelila – chtěl pozvednout ekonomiku, vymýtit korupci a zabránit šíření komunismu (Titley 1997: 34). Neomezenou moc si nicméně začal upevňovat

okamžitě, a to také zákazem činnosti všech politických stran v zemi kromě svého MESAN, které infiltroval a povolil mu tak i nadále fungovat (Titley 1997: 35).

Neomezenou moc v zemi prokazoval také brutálními čistkami, kdy se neštítel nechat povraždít dokonce i děti. Později byl i on, stejně jako Amin, obviňován dokonce z kanibalismu, kdy měl některé své oběti pojídat. Absolutní Bokassovu moc měla demonstrovat také pompézní korunovace, která z něj po vzoru jeho hrdiny Napoléona Bonaparta učinila císaře Bokassu I. a ze Středoafričké republiky Středoafričké císařství (French 1996).

Jako jediný z námi analyzovaných režimů nebyl ten v Rovníkové Guineji vojenský, resp. jeho vůdce nepocházel z armádních kruhů. Oproti tomu, Francisco Macías Nguema byl původem úředník a politik. Jeho režim však byl možná tím úplně nejkrutějším Etnicky motivovaný režim Macías Nguema upevňoval mj. tím, že dosadil tisíce příznivců režimu ze svého etnika Fangů do vládnoucích a úřednických postů (Jackson, Rosberg 1982: 246). Teror a strach v zemi šířily Macíasovy paramilitární jednotky JMCM. Ti, kdo byli obviněni z případné protistátní činnosti spojené s pokusem o převrat, byli bez milosti mučeni a často také zavražděni. Ti, kteří mohli, raději zvolili emigraci a odhaduje se, že za dobu jeho vlády opustila zemi téměř třetina její populace, z velké části převážně zástupci inteligence. Macías Nguema se zbavil dosavadní ústavy a vládl pouze za pomoci dekretů.

Macías Nguema kumuloval funkce, nebyl pouze prezidentem, ale zastával také celou řadu ministerských postů a byť neměl absolutně žádné zkušenosti s armádou, sám sebe jmenoval do funkce generála. Zbytek vlády tvořili zástupci různých ozbrojených složek (Jackson, Rosberg 1982: 247). Macías Nguema likvidoval jak příslušníky nefangských etnik či nigerijské námezdní pracovníky, tak zástupce inteligence. Právě proto si vysloužil onu přezdívku „africký Pol Pot“ po vzoru komunistického vůdce kambodžských Rudých Khmerů. Při likvidaci svých oponentů Macías Nguema nezůstal pouze u nich osobně, ale zaměřil se také na jejich rodiny, přátele či příznivce.

Z politického hlediska dále Macías Nguema zakázal veškeré politické strany kromě svého PUNT. Mezi lidmi nechával šířit zvěsti o svých nadpřirozených schopnostech a účastnil se okultistických seancí a brojil proti římskokatolické církvi, která měla v bývalé španělské kolonii významné postavení. Aby odpoutal zemi od imperiálního dědictví, prosazoval také afrikanizaci země.

Co se tedy týká neomezené moci vůdců, toto kritérium všechny čtyři režimy dokonale splňují. Všechny země byly pod naprostou kontrolou svých vládců. Hledat nějaké rozdíly mezi jejich brutální a despotickou mocí je nejspíš zbytečné. Všichni čtyři se opírali především o silnou pozici v armádě či v paramilitárních složkách, díky kterým mohli šířit represe a strach vůči svým oponentům, ale i vůči prostému obyvatelstvu. Neomezená a despotická moc vládce je pro sultanistické (ovšem nejenom pro ně) režimy důležitá a z tohoto hlediska všechny čtyři režimy naplňují nutné kritérium. Plně ovládnuty byly také veškeré politické funkce v jejich zemích, většinou byla odstraněna ústava, zakázány politické strany (vyjma těch vládnoucích) a legislativa i exekutiva byly infiltrovány vůdcovými muži, a tudíž plně loajální jeho zlovůli.

Z hlediska neomezené tedy není důvod pochybovat, že si všechny námi vybrané režimy zaslouží 3 body, a tedy naplnění sultanistických charakteristik. Samozřejmě jsme si ale vědomi, že některá kritéria nejsou typická pouze pro sultanistické režimy, ale jsou pro ně zkrátka nezbytná, byť třeba zrovna neomezená moc vládce je shodná s režimy totalitními.

3.2 Slabá míra institucionalizace

Nyní se pojďme podívat na míru institucionalizace ve čtveřici námi zkoumaných režimů. Jak jsme již uvedli, podle Linze sultanistické režimy vykazují značně slabou míru institucionalizace, na rozdíl třeba od režimů autoritářských. Proto pokud chceme zjistit, zdali je Linzovo zařazení čtyř afrických režimů mezi sultanismy oprávněné, jedno z klíčových kritérií je právě v míře institucionalizace. Pokud by byla vysoká, výrazně by to zařazení mezi sultanismy zkomplikovalo.

Co se týká stability, dal by se Mobutuův režim nejspíše rozdělit na více fází. Ač míra stability nikdy nebyla výrazně vysoká, od roku 1990 byl režim vyloženě nestabilní, což také zapříčinilo jeho pád a má to na Demokratickou republiku Kongo vliv až do dnešních dní. Oproti 90. letům a situaci po pádu Mobutuova režimu až do současnosti se mohou první roky až desetiletí jeho vlády jevit jako poměrně stabilní. Mobutu se snažil etnicky heterogenní zemi sjednotit přijetím centralistické ústavy v roce 1967, kdy vyhlásil tzv. druhou republiku (Ikambana

2007: 30–31). Povolena zůstala pouze jedna politická strana. Členství v ní nebylo ničím exkluzivním, jelikož členem se stávala každý Konžan již od svého narození. Mobutu také nechal s vyhlášením nové ústavy zřídit celou řadu nových institucí a politických struktur, které se měly zabývat téměř každým aspektem zairského veřejného života (Ikambana 2007: 43).

Mobutu také silně využíval ideologie, na níž navazovala kulturní a ekonomická zairizace, což bude naším dalším kritériem. Stabilitu narušoval fakt, že státní aparát byl prorostlý korupcí, klientelismem a nepotismem v takové míře, že de facto splývaly státní a vládcovo zájmy v jedno. Mobutu a jeho blízcí na přírodní zdroje bohatou zemi natolik rozkrádali, že se v jejich případě hovoří dokonce o kleptokracii. Ekonomika země se zhroutila a zemi sužovala hyperinflace. Zair čelil také bezpečnostním hrozbám, neustále se musel vypořádávat s rebelskými skupinami. V roce 1990 Mobutu vycítil potřebu svůj režim legitimizovat a institucionalizovat, a dokonce slíbil liberální reformy, a také opustil od jednostrannického systému a povolil existenci více stran, avšak nepořádaly se volby. Nestabilní režim nakonec položily konflikty v okolních státech, které se přelily také na území Zairu, kde ve spojení s boji mezi vládou a partyzány přerostly v první konžskou válku.

V případě Aminovy Ugandy se nedá o institucionalizaci mluvit téměř vůbec. Amin se dostal k moci armádním převratem. Politický život v zemi prakticky v ten okamžik skončil. Činnost veškerých politických stran byla zrušena, existovat nesměly ani jiné organizace, jako například odbory či různé profesní organizace. Sám Amin neměl ani ambici založit si vlastní politickou stranu. Co se týká ústavy, Amin platnost stávající ústavy částečně pozastavil a spíš ji celou ignoroval. Nicméně, využil ji k legitimizaci svého armádního převratu (Mukholi 1995).

Aminova vojenská vláda ovšem po celou svou dobu postrádala institucionální legitimitu. Namísto toho bylo zřejmé, že Amin vládl s oporou armády jako diktátor, jehož osobní zájmy se propojovaly s těmi státními, dokonce se prohlásil doživotním prezidentem. Také Aminův režim byl prorostlý korupcí a klientelismem a poslušnost si místo legitimacy vydobýval všudypřítomným terorem a brutalitou. Země se dostala do rozsáhlých ekonomických potíží, a to především poté, co nechal Amin vyhostit všechny Indy, kteří byli pro hospodářství Ugandy nepostradatelní. Aminův despotismus spočíval ve vládě teroru, jelikož se nemohl

opírat o žádnou institucionalizaci, legitimitu nebo stabilní ekonomiku. Režim navíc neustále bojoval proti svým nepřátelům z minulosti, stejně jako proti těm novým. Stejně jako v případě Mobutua, také Aminův pád byl zapříčiněn vojenským konfliktem.

Režim střeoafrického diktátora Bokassy se snažil o institucionalizaci zvláštní a neobvyklou cestou. Zprvu tvrdil, že provedl armádní převrat na ochranu země před komunismem, korupcí a ekonomickou nestabilitou. Dokonce občany ujišťoval, že vypíše nové volby a podpoří sepsání nové ústavy, až tyto hrozby pomínou. Jediné, co z těchto tvrzení plnil, byl antikomunistický charakter jeho režimu. Kvůli rozsáhlé korupci a neuvěřitelně okázalému životnímu stylu totiž země byla ekonomicky devastovaná po celou dobu jeho vlády. Vládl s pomocí armády a když v rámci ní hrozila vzpoura, opřel se daleko více o své rodinné příslušníky. Společně s nimi rozkrádal zemi, a to i za pomoci monopolizace některých odvětví³².

Nové ústavy se nakonec Střeoafričané dočkali, avšak ve chvíli, kdy se Bokassa nechal korunovat císařem a z republiky se stalo Střeoafrické císařství. Již předtím se Bokassa nechal prohlásit doživotním prezidentem. Po celou dobu jeho vlády byly zakázány všechny politické strany až na tu jeho. S vypsáním nové císařské ústavy také došlo k rozpuštění vlády a k jejímu nahrazení Bokassovi plně loajálními lidmi (Lentz 2013).

Macías Nguema v Rovníkové Guineji jako jediný z námi zkoumaných čtyř diktátorů nebyl vojákem. I přesto se na armádu spoléhal, stejně jako na nově vytvořené represivní složky a paramilitární organizace, s jejichž pomocí prováděl rozsáhlé čistky. Nguema se dostal k moci nikoliv převratem, ale zvítězil v (nejspíš až dodnes posledních) svobodných volbách. Ústavu z roku 1968 nejprve Nguema upravil, aby získal větší pravomoci, od ústavního referenda v roce 1973 již měl absolutní moc. Zároveň se navíc nechal prohlásit doživotním prezidentem. Kumuloval funkce, většinu ministerských postů ovládal on sám (Jackson, Rosberg 1982: 247).

V zemi byla povolena jediná politická strana, a to ta jeho. Volby v zemi sice probíhaly, ale vždy pouze za účasti Nguemy a jeho strany. Režim se opíral především o brutalitu a vládu teroru. Z ekonomického hlediska Nguema

³² Podobně jako jiný sultanistický diktátor, dominikánský Rafael Trujillo.

Rovníkovou Guineu devastoval a prováděl rozsáhlá znárodnění. Ostatně, všechny čtyři námi zkoumané režimy charakterizuje vysoká míra kleptokracie a korupce, která také může za jejich vysokou nestabilitu.

Z komparativního hlediska spatřujeme značné rozdíly v institucionalizaci námi zkoumaných čtyř režimů. Ač ne příliš stabilní, Mobutuův Zair byl (minimálně oproti ostatním zemím) poměrně institucionalizovaný. Tento fakt nejspíš souvisí s tím, do jaké míry existovala v zemi rozpracovaná státní ideologie a s tím spojené nové státní instituce. Aminova vláda oproti tomu postrádala politickou vyspělost, jednalo se pouze o vojenskou správu země, která ovšem na rozdíl od vojenských režimů jinde na světě postrádala právě jakoukoli míru institucionalizace. Bokassova Středoafriická republika se o institucionalizaci pokusila transformací v monarchii, avšak ta neměla příliš dlouhého trvání. Rovníková Guinea Macíase Nguemy jako jediná vzešla ze svobodných voleb, nadále existenci voleb zachovala, avšak vždy s předem jasným výsledkem. Namísto snah o vyšší míru institucionalizace se Macías Nguema spokojil s kumulací funkcí pro svou osobu. Z hlediska slabé míry institucionalizace, kterou se sultanistické režimy vykazují, je patrné, že se nejvíce vymyká případ Mobutuova Zairu, který se také jako jediný udržel u moci přes 30 let.

Na základě zjištěného tak hodnotíme Mobutuův Zair 2 body, jelikož se režim jevil jako institucionálně vyspělejší, byť měl do ideálu daleko. Aminova Uganda byla slabě institucionalizována, takže ji hodnotíme 3 body. Podobně to vnímáme u Středoafriické republiky, která institucionální krizi zkusila vyřešit transformací v císařství, které ale bylo i nadále řízeno armádou a císařem-diktátorem a které mělo krátkého trvání, proto také 3 body. Stejně tak musíme ohodnotit i Rovníkovou Guineu, jelikož v institucionalizaci bránil svým politickým jednáním sám diktátor Macías Nguema – 3 body.

3.3 Ideologie

Dalším kritériem je ideologie. Sultanistické režimy by se měly vyznačovat neexistencí jakékoliv ideologie nebo mentality, což je odlišuje jak od totalitních, tak od autoritářských režimů. Přípustný je jakýsi náznak ideologie, která se opírá o kult osobnosti sultanistického vládce. Nejedná se totiž o žádnou propracovanou státní ideologii, ale personalizovaný kult, šířící se do všech sfér společnosti.

Již první příklad se nám ovšem ideologií vyznačuje. Není totiž pochyb o tom, že Mobutuovo *authenticité* a následná afrikanizace a zairizace snese měřítko ideologie. Nejednalo se navíc pouze o nějaký rozsáhlejší kult osobnosti, ale skutečně o ideologii. Mobutuovo *authenticité* bylo oficiální ideologií státní i stranickou. Mělo se jednat o afrikanizaci země, která se měla zbavit koloniálního dědictví. Návrat země k africkým tradicím a historii nesl celou řadu změn.

Změny byly patrné především prostřednictvím kulturní zairizace, která se dotkla stylu oblékání nebo přejmenovávání geografických názvů z francouzských na africké. Název změnila také samotná země. Zairizace ekonomická, která následovala, byla de facto znárodněním cizího kapitálu v zemi. Mobutu sice po nátlaku přibližně polovinu majetku vrátil původním majitelům, z čehož ovšem těžil díky obrovským půjčkám, které výměnou za to získal. Součástí „mobutismu“ byl také velmi silný antikomunismus, díky kterému byl Mobutu chráněncem západních států. Mobutuova ideologie navíc byla poměrně značně nepřátelská vůči křesťanství, které chtěla nahradit kultem osobnosti vůdce a dalšími ideologickými rysy.

Mobutuův režim také někdy bývá označován jako totalitní (Ikambana 2007). Nutno podotknout, že u Mobutuova režimu skutečně můžeme spatřovat některé totalitní rysy. Dokonce i v některých věcech, ve kterých se mají totalitní a sultanistické lišit, naplňuje Zair spíše rysy totalitní. Existovala zde skutečně masová politická strana a nosná státní ideologie. Jistě se můžeme bavit o tom, nakolik by byla tato ideologie „dokonalá“ ve smyslu „ideálu“ totalitní ideologie, nicméně není od věci tyto podstatné shody s totalitními režimy vzít v potaz.

Oproti tomu Aminův režim jakoukoliv ideologii postrádal. Aminova Uganda byla řízena vojenským diktátorem, který zakázal veškerou politickou participaci v zemi. Rozhodně postrádal jakékoliv ambice na vytvoření byť jen té nejzákladnější ideologie. Byl dozajista antikolonialista, ale jinak byl schopný obdivovat Hitlera či konvertovat k islámu. Jeho myšlení nebylo nijak konzistentní pro to, aby mohl vytvořit ucelenou ideologii.

Ostatně, jeho režim se o to skutečně ani nesnažil. V tomto hledisku by měl jeho režim blízko jak k sultanismům, tak k vojenským autoritářům.

Podobně tomu bylo také v případě Bokassovy Středoafrické republiky, popř. císařství. Bokassa navíc dohnal do extrému svou výstředností a patrimoniální tendencí, právě když se nechal korunovat císařem. Ideologické ambice nahrazoval

kult osobnosti vládce, který také nábožensky experimentoval, ovšem z čistě pragmatických důvodů. V zemi panoval antikomunismus, ale rozhodně se nejednalo o součást nějaké ucelené ideologie.

Nguemova Rovníková Guinea již ideologicky může více než Ugandu a Středoafričskou republiku připomínat Zair. Spíše se ale jedná o zajímavou syntézu mnoha různých ideologií, které nejspíš nedaly vzniknout ucelené, jednotné a oficiální státní ideologii, jako tomu bylo v Zairu. Nguema, stejně jako Mobutu,razil antikoloniální a antiimperiální názory. Také on se přejmenoval ze španělského jména na africké a rozsáhlá afrikanizace zasáhla celou zemi. Co se týká vlády jedné strany, inspiroval se Nguema u autoritářského režimu Francisca Franca, stejně jako u komunistického Sovětského svazu.

K marxismu měl ostatně blízko, což dokládají také vztahy s komunistickými lidry či některé jeho kroky – ať již odpor k církvi, znárodnovací procesy či represe intelektuálů, které se podobaly čistkám Rudých Khmerů v Kambodži. Na druhou stranu často zmiňoval svůj obdiv k nacistickému vůdci Adolfu Hitlerovi. Jeho režim byl etnocentrický a rasistický, když upřednostňoval své etnikum Fangů a prováděl rozsáhlé etnické čistky.

Nguema byl zvláštní syntézou extrémního nacionalismu či spíše šovinismu a rasismu, a marxismu, sám sebe dokonce definoval jako „hitlerovského marxistu“ (Caden 2016: 4).

Z ideologického hlediska, tak Zair a Rovníková Guinea vybočují z klasické absence jakékoliv ideologie sultanistických režimů. V jejich případě se totiž nejedná o ideologie, které by stavěly pouze na kultu osobnosti vůdce, ale v případě Zairu o poměrně svébytnou ideologii, v případě Rovníkové Guiney spíše o syntézu či fúzi vícero totalitních ideologií, kterými se Nguema inspiroval.

Zair se svou mírou ideologizace podle nás naprosto vymyká sultanistickým charakteristikám, hodnotíme jej tak jedním bodem. Uganda naopak naprosto postrádá jakoukoli míru ideologizace, proto opět dostává 3 body. V případě Středoafričské republiky dáváme také 3 body, jelikož výstřednost vládce a jeho kult osobnosti neměly nic společného s ucelenou ideologií. Rovníková Guinea obdrží 2 body, jelikož zde absenteje propracovanější ideologie, ale je zřejmé, že se Macías Nguema inspiroval jak fašismem a nacismem, tak marxismem a komunismem, přičemž některé další názory čerpal i od vojensko-byrokratických režimů (Francův režim ve Španělsku) a pro jeho ideologii se stala důležitou masivní afrikanizace.

Jelikož ale tuto ideologii spatřujeme jako méně propracovanou než tu Mobutuovu, dáváme pouze 2 body.

3.4 Politické okolí vládce a dynastismus

Sultanističtí vládci se vyznačují fúzí osobních a státních zájmů. Patrné je to zejména v ekonomické oblasti, kdy dávají najevo, že stát považují spíše za své osobní panství. S tím souvisí také nejužší okolí těchto vládců. Samozřejmě jsou obklopeni loajálními režimními elitami, ať již politickými, ekonomickými či vojenskými. Velmi často ale více než jiní autokrati spoléhají na svou rodinu. Klientelismus a nepotismus je samozřejmě běžný také v demokratických režimech, ty sultanistické se jimi podle Linze přímo vyznačují. Souvisí to totiž s otázkou nástupnictví.

Ne každý diktátor si za svého života hledá nástupce. Pokud ano, bývá to většinou někdo vysoce postavený v režimním žebříčku. Sultanističtí vládci ale mají dynastické tendence, jelikož obvykle ve své paranoie důvěřují pouze nejbližší rodině. V případě neafrických sultanismů se skutečně poměrně často setkáváme s dynastickými tendencemi.

Mobutu Sese Seko měl nespočet dětí, odhady se různí, klidně jich mohlo být i přes dvacet, z nichž některé zemřely ještě za Mobutuova života³³. Většina z těch známých a potvrzených obsazovala důležité posty v armádě, na ministerstvech, v podnicích či v diplomacii. Působily také jako poradci. Kupříkladu jeho syn Kongolu, který zemřel nedlouho po svém otci v roce 1998, byl důstojníkem DSP³⁴, elitní armádní jednotky. Jeho další syn, Nzanga Mobutu, byl již za prezidenta Josepha Kabily ministrem zemědělství a náměstkem ministra pro základní sociální potřeby a je předsedou strany UDEMO³⁵.

Zdali některé ze svých dětí zamýšlel Mobutu jako svého nástupce je spekulativní, avšak jednak měl z čeho vybírat, jednak své děti dosazoval do

³³ Mobutu totiž požíval práva první noci – při svých cestách napříč zemí měl právo zbavovat dívky panenství (van Reybrouck 2012: 384).

³⁴ Division Spéciale Présidentielle (DSP) – Speciální prezidentská divize.

³⁵ Union des Démocrates Mobutistes (UDEMO) – Unie mobutistických demokratů.

důležitých úřadů a na podstatné posty. Dynastické tendence se dají předpokládat, jelikož některé z jeho dětí mu byly po boku také v posledních letech jeho života.

Kromě své rodiny se opíral především o armádu, z níž sám pocházel, a tajnou policii. Na ministerstva dosazoval sobě oddané lidi, navíc „utužoval“ spojení s nimi také tím, že spal s jejich ženami. Sobě loajální lidi dosazoval na všechny posty v zemi, včetně médií, která vykreslovala Mobutuův obraz jako chrabrého válečníka a otce národa.

Idi Amin měl dětí také nespočetné množství, jelikož žil polygammním stylem života a měl zároveň obrovské množství milenek. V jeho případě se ale většinou jednalo o děti, které byly v době jeho vlády ještě příliš malé na to, aby mohly začít obsazovat nějaké posty v jeho režimu. Ví se jen, že jeho nejstarší syn Taban Amin vedl rebelskou skupinu West Nile Bank Front, která bojovala proti režimu prezidenta Museveniho, který mladého Amina později amnestoval a jmenoval jej na druhý nejvyšší post v ugandské kontrarozvědce. Haj Ali Amin kandidoval v městečku Njeru neúspěšně na starostu a Jaffar Amin se snaží veřejně obhajovat svého otce, o čemž napsal i knihu a vyjádřil zároveň touhu omluvit se rodinám izraelských obětí z Entebbe.

Ani jedno z jeho dětí nejspíš nefigurovalo v Aminových plánech, aby převzalo jeho režim. Nechceme spekulovat, ale v případě Mobutua bylo alespoň patrné, že své děti dosazoval do důležitých veřejných funkcí, což u Amina neplatilo nebo kvůli nízkému věku jeho dalších dětí ani platit nemohlo. Amin se opíral především o armádu, jelikož mu byla rodinou, a o tajnou policii. S jejich pomocí prováděl čistky i mezi svými ministry.

V případě Jeana-Bédela Bokassy jsou dynastické ambice potvrzeny stoprocentně. Jelikož se stal císařem Bokassou I. a monarchie jsou ze svého principu dynastické, měl takové záměry také Bokassa. Ač měl, stejně jako Mobutu s Aminem, několik desítek dětí, vybral svého syna Jeana-Bédela juniora jako korunního prince, tedy svého následovníka. Jean-Bédel junior sice nebyl nejstarším synem Bokassy I., nicméně titul korunního prince obdržel právě on. Ostatní děti, které Bokassa považoval za méně silné, dosadil do různých jiných funkcí, např. na ministerské posty.

Také Bokassa se obklopoval především lidmi z armádních kruhů, jelikož z nich sám pocházel. Armáda a tajná policie pomáhaly šířit jeho všudypřítomný teror a neuvěřitelnou brutalitu. Nicméně z hlediska dynastických tendencí jako

jediný z námi zkoumané čtveřice prokazatelně nějakého rodinného příslušníka učinil svým nástupcem.

Všechny tři doposud zmíněné režimy, ač již měly či neměly dynastické tendence, byly svrženy a k moci se v ani jednom z nich nedostal rodinný příslušník námi zkoumaných diktátorů. V Rovníkové Guineji ano, avšak jinak, než by si nejspíš Francisco Macías Nguema přál. Od moci jej totiž odstavil jeho synovec Teodoro Obiang Nguema Mbasogo, který jej dokonce nechal popravit. Macíasovy děti proto odletěly do Severní Koreje, kde měl Macías od Kim Ir-sena slíbeno, že se o ně postará. Dynastické tendence proto v případě Rovníkové Guineje těžko předpovídat, Teodoro Obiang totiž byl v době, kdy svrhl svého strýce, šéfem Národní gardy. Nicméně v době fungování svého režimu Macías Nguema obsazoval posty svými rodinnými příslušníky a zástupci svého fangského etnika, takže dynastické tendence jsou v jeho případě pravděpodobné.

V případě Mobutuova Zairu nemůžeme s jistotou tvrdit, že by měl dynastické tendence, avšak svou rodinou obsazoval vrcholné státní funkce. Dáváme proto 2 body. V případě Idiho Amina dáváme 1 bod, jelikož nejsou zřejmé žádné snahy o vytvoření vládnoucí dynastie, v jeho případě to navíc bylo i téměř nemožné vzhledem k věku jeho potomků. Ve Středoafričské republice udělíme 3 body, jelikož bylo jasné, že Bokassa určením korunního prince stanovil svého následníka. Také Macías Nguema dosazoval do čelních funkcí státních institucí své rodinné příslušníky, dáváme tedy 3 body.

3.5 Atmosféra nejistoty a strachu

Teror, brutalita, strach či represe obyvatelstva jsou shodné rysy snad pro všechny nedemokratické režimy na světě, liší se jen v míře násilí. Výstřední sultanističtí vládcí brutalitou skutečně nešetří a sultanistické režimy se vykazují vysokou mírou teroru, jelikož podléhají nepředvídatelné a despoticke vůli vládce.

Toto je kritérium, které naplňují všechny čtyři režimy dokonale. Jak jsme již mnohokrát uváděli, všichni čtyři diktátoři se opírali o silnou armádu, formovali podpůrné paramilitární organizace a tajné policie, s jejichž pomocí šířili mezi obyvateli svých zemí neustálý pocit strachu. Mnoho obyvatel padlo za oběti, protože se stali skutečnými či domnělými odpůrci vládnoucích režimů.

Ve všech čtyřech režimech bylo běžné nelidské mučení i kruté způsoby poprav – neobvyklé nebylo ani pohazování lidí krokodýlům, v některých případech byli dokonce diktátoři obviněni z kanibalismu. Masakry se týkaly také dětí, v Rovnickové Guineji byly dokonce etnické čistky považovány již za genocidu. V tomto bodě je tedy zcela zbytečné pochybovat o tom, že by v nějaké zemi nedošlo k jeho naplnění.

Naše páté kritérium opět nezavdává sebemenších pochyb o jeho plném naplnění. Všechny čtyři režimy dostávají 3 body.

3.6 Způsob převzetí a ztráta moci

Na rozdíl od režimů autoritářských, které se většinou spíše samy vyčerpají, v těch sultanistických dochází k násilným převratům. Pojďme se podívat jak na konce námi zkoumaných čtyř režimů, tak na způsoby převzetí moci, abychom je mezi sebou mohli porovnat.

Tři ze čtyř režimů se k moci dostaly skrze armádní puč. Mobutu v Zairu, Amin v Ugandě i Bokassa ve Středoafričské republice byli armádními důstojníky a stáli v čele vojenských převratů ve svých zemích. Jediným státem, který se vymyká, je Rovnická Guinea, kde se Nguema dostal k moci ve svobodných volbách. Tento fakt podporuje také to, že jediný Nguema za sebou neměl armádní minulost.

Extrikace či transformace režimů byla téměř shodná ve všech čtyřech případech – vždy se jednalo o převrat, jen ne pokaždé násilný. Mobutua ze Zairu dostala první konžská válka, která vyústila ze série jiných okolních konfliktů. Mobutu byl nucen uprchnout ze země a krátce poté zemřel. Jeho nástupcem se stal vůdce rebelů Laurent-Désiré Kabila.

Idiho Amina svrhli ugandští rebelové v čele s Yowerim Musevenim za pomoci tanzanských jednotek prezidenta Julia Nyerereho. Také Amin byl nucen odejít do exilu, kde žil na rozdíl od Mobutua ještě spoustu let.

Císař Bokassa I. byl svržen za pomoci Francie, když byl na státní návštěvě v Libyi. Jednalo se o nenásilný převrat, kdy se k moci dostal bývalý diktátor David Dacko, který byl následně také nenásilně svržen armádou. Bokassa pobýval v exilu, ale vrátil se domů, kde byl odsouzen k trestu smrti, který mu byl později zmírněn na deset let vězení, aby byl nakonec úplně amnestován. Zemřel pár let nato.

Francisco Macías Nguema byl násilně svržen, a to, jak jsme již uváděli, svým synovcem, který jej nejprve nechal odsoudit za celou řadu zločinů, aby jej následně nechal popravit. Sám se poté ujal moci v Rovníkové Guineji.

Za zmínku stojí také fakt, že v žádné z této čtveřice zemí se nepodařilo vybudovat demokracii. Demokratická republika Kongo a Středoafriická republika se utápějí v nekonečných konfliktech a občanských válkách až dodnes, v Ugandě vystřídal Amina jako diktátor, byť ne tak krutý, jeho odpůrce Yoweri Museveni a v Rovníkové Guineji nahradil svého strýce Teodoro Obiang Nguema Mbasogo, který zavedl tvrdý diktátorský režim a po kamerunském prezidentovi Paulu Biyovi je druhým současným nejdéle vládnoucím národním lídrem mimo monarchie³⁶.

Ani jeden z režimů se sám nevyčerpal, všechny byly odstaveny převraty. Spatřujeme ovšem dílčí rozdíly. Mobutuův Zair se počátkem 90. let vyčerpával a sám Mobutu začal slibovat liberalizační reformy. Je dost možné, že nebýt okolních konfliktů, které nakonec vyústily v první konžskou válku, režim by se sám zhroutil sebevyčerpáním. Nechceme spekulovat, ale konflikty sužovaly Mobutuův režim od počátku. Dáváme proto 2 body s ohledem na možné sebevyčerpání režimu. Režimy v Ugandě, Středoafriické republice a Rovníkové Guineji byly svrženy násilnými či nenásilnými převraty, lze tedy i přes nenásilnost převratu ve Středoafriické republice udělit 3 body. Co se týká nástupu těchto režimů k moci, je výjimečný případ Rovníkové Guineje, kde se Macías Nguema dostal k moci skrze svobodné volby.

3.7 Ústava a režim

Sultanistické režimy jsou vysoce patrimonialistické a centralizované, pojímané jako osobní panství vůdce, kde není rozdíl mezi vládcovým soukromým a veřejným zájmem. Vládců buď vládou se zděděnou ústavou, kterou ohýbají dle vlastních potřeb, nebo vytvářejí ústavu novou, či modifikují tu stávající tak, aby legitimizovala jejich vládu.

Mobutu předložil novou ústavu v referendu dva roky po převzetí moci v roce 1967 a byla drtivě schválena 98 % hlasujících. Nová centralizovaná ústava upevňovala veškerou moc v rukou prezidenta. Mohl jmenovat i odvolávat ministry,

³⁶ Rovníkové Guineji vládne jako prezident již více než 39 let.

guvernéry i soudce. Ministři sloužili pouze k tomu, aby plnili Mobutuovy pokyny v jednotlivých resortech. Došlo také na legislativní změny, kdy dvoukomorový parlament nahradil jednokomorový a ztratil možnost volení guvernérů.

Mobutu povolil jedinou politickou stranu (MPR), která byla volena v nesvobodných volbách bez připuštění opozice. Mobutu byl volen na sedm let parlamentem, který byl volen na pět let. Sám Mobutu mohl v některých situacích vydávat dekrety, které měly určitou právní závaznost. Role strany navíc téměř zastupovala úlohu státní administrativy, stranický aparát ovládl veškeré celostátní i regionální správy, stejně tak nepolitické veřejné organizace, jako studentské spolky, zaměstnanecké svazy, odbory či mládežnické organizace.

V Ugandě se Idi Amin prohlásil prezidentem země pouhý týden po převratu a přidal k tomu řadu vojenských funkcí. Amin ponechal stávající ústavu, avšak jistá ustanovení pozastavil. Ustanovil také poradní vojenský orgán, který se skládal z armádních důstojníků a on sám mu předsedal. Armáda za Amina ovládla Ugandu. Civilní právo bylo podřízeno moci vojenských tribunálů. Ministerské posty, stejně jako důležité posty ve státní administrativě či jiných institucích obsadili vojenští představitelé a ti ministři, kteří nepocházeli z řad armády, podléhali armádním pravidlům. Parlament byl zrušen a činnost všech politických stran byla zakázána.

Amin vládl celé své období se zděděnou ústavou po Miltonu Obotem, avšak značně ji ignoroval nebo si ji modifikoval ku svému prospěchu (Mukholi 1995). Zpočátku si nechal umožnit vládnout pomocí dekretů – vydal jich celou řadu, hned v prvním dekretu mj. pozastavil ústavní právo volit a legislativní moci parlamentu. Dalšími přisvojil veškerou exekutivní moc sobě (Sekindi 2015: 69–70).

Amin tedy vládl za pomoci armády a ponechal v platnosti stávající (od vyhlášení nezávislosti již třetí) centralizovanou ústavu³⁷, kterou upravoval svými dekrety, nebo ji prostě ignoroval. Po celé zemi vykonávali státní správu armádní důstojníci a on sám se jmenoval doživotním prezidentem. Jeho režim tak jasně vykazoval charakteristiky vojenské diktatury.

Také Bokassa ihned po svém převratu pozastavil platnost středoafriické ústavy a rozpustil parlament. Prohlásil se doživotním prezidentem a pokračoval v usurpování veškeré moci. V průběhu svého vládnutí rozpustil i vládu a nahradil

³⁷ Ústava z roku 1967 mimo jiné rušila všechny lokální zákonodárné sbory i pravomoci tradičních lokálních vůdců (Jørgensen 1981: 229–231).

ji Radou středoafričké revoluce (CCAR). Když se nechal korunovat císařem, rozpustil i ji. Zrušil stávající ústavu a vydal novou, podle které mělo být Středoafričké císařství konstituční monarchií. De facto se ale jednalo o vojenskou diktaturu s všemocným diktátorem v čele.

Zděděnou ústavu Bokassa ignoroval a vládl pomocí dekretů. Rozpustil parlament a povolil pouze jedinou politickou stranu. Následně zrušil také vládu, kterou nahradil jiným exekutivním orgánem, který ale také zrušil, když změnil formu vlády z republiky na císařství. S novým režimem změnil také ústavu, i když ta byla platná pouze na papíře. Veškerou moc měl i nadále Bokassa, který se opíral o moc armády.

Macías Nguema, který se jako jediný ze námi zkoumaných čtyř diktátorů dostal k moci v řádných a svobodných volbách, vydal po třech letech v úřadu dekret, kterým zrušil části platné ústavy z roku 1968, kdy došlo k vyhlášení nezávislosti na Španělsku, a který mu zajišťoval neomezenou moc – absorboval v sobě jak moc exekutivní, tak legislativní a soudní. Zavedl spoustu zákonů, které jeho moc upevňovaly a bránily snahám o jeho odstranění, např. trest smrti pro každého, kdo by ohrožoval prezidenta či vládu.

Všechny politické strany v zemi byly zakázány nebo sloučeny do jediné. Macías Nguema se také nechal prohlásit doživotním prezidentem a v roce 1973 uspořádal referendum, kterým byla jeho strana PUNT uznána jako jedinou povolenou v zemi. Rozpustil parlament a na všechny důležité posty v zemi dosadil buď příslušníky své rodiny, nebo etnika Fangů. Veškerá moc v zemi tak byla centralizovaná pouze do moci prezidenta, jeho rodiny, etnika Fangů či politické strany PUNT (Moncrieff 2016).

Všechny čtyři režimy se podobaly tím, že se snažily o co nejvyšší míru centralizace a jejich vládcí často slučovali své osobní zájmy s těmi veřejnými. Jediný Mobutu přišel krátce po svém nástupu k moci s novou ústavou, o níž se opíral až do svého pádu, vydržela mu tedy celých 30 let. Propojil navíc státní administrativu se stranickým aparátem. Amin i Bokassa ponechali ústavu zděděnou po předchozím režimu, avšak omezili či přímo zrušili platnost některým částem svých ústav. Dále pak tyto ústavy prostě ignorovali a vládli za pomoci dekretů. Bokassa pak sice vyhlásil novou ústavu, která logicky přišla se změnou státního zřízení, ale ta se fakticky nelišila od stylu jeho vládnutí před transformací v císařství – veškerá moc se i nadále soustředila v rukách Bokassy a armády, o jejíž moc se

opíral jako prezident i jako císař. Macías Nguema také ponechal stávající ústavu z doby vyhlášení nezávislosti, dekretem ji ale omezil a na základě nových zákonů usurpoval veškerou moc pro sebe, svou rodinu a spřízněné etnikum Fangů.

I přes patrné rozdíly z hlediska toho, zdali si námi zkoumaní diktátoři vytvořili ústavu novou či ponechali v platnosti tu zděděnou po předchozích režimech, kterou poté buď ignorovali nebo modifikovali, sultanistická kritéria naplňují všechny čtyři režimy stejně. Moc byla centralizována v ruce diktátorů či okruhu jejich nejbližších spolupracovníků, ústava jim tuto moc umožňovala a diktátoři se chovali paternalisticky a patrimonialně.

3.8 Kult osobnosti

Jedním z nejtypičtějších rysů sultanistických vládců je extrémní kult osobnosti. Většinou se jedná o značně excentrické vládce, kteří stojí o extrémní glorifikaci své osoby. Obvykle tak sultanističtí vládci lpí na neustálém opěvování sebe sama. Na počest vůdců jsou skládány písně, malovány obrazy, přejmenovávána geografická místa či se tvoří legendy.

Mobutu, který zavedl totalitně působící a silně centralizovaný systém, si velmi zakládal na své osobní pověsti. Začal jej budovat již během kulturní zairizace, kdy sám sebe přejmenoval a jeho jméno v překladu znamená „*mocný válečník, kráčející od vítězství k vítězství, zanechávající za sebou spáleniště*“. V rámci jeho ideologie se muselo přejmenovat vše, co neznělo africky. Mobutu byl označován za otce národa a nosil typicky africké oblečení včetně leopardí čapky.

Mobutuův kult osobnosti pomáhala šířit média, která jej několikrát denně vychvalovala a šířila zvěsti o jeho skutcích, které jej často připodobňovaly až k bohu. Po celé zemi se tiskly a musely být vyvěšeny jeho podobizny. Všechny jeho projevy byly nahrávány a pouštěny v médiích. Zairané, které považoval za své děti, dostávali dennodenně nejen z televize, ale i z tištěných médií neustálé zprávy o vůdcově životě, o jeho názorech a činech.

O Mobutuovi se ve školách vyučovalo jako o mesiášovi a jeho strana MPR měla status jako církev. Titulů, kterými se nechal Mobutu označovat, bylo nespočet. Z tohoto hlediska je patrné, že kritérium kultu osobnosti bylo o Mobutua naplněno dostatečně.

Oproti tomu Idi Amin v Ugandě žádným výrazným kultem osobnosti nedisponoval. Neměl žádnou politickou stranu ani ideologii. Amin sice sám sebe vydával za spasitele, ale kult osobnosti neměl příliš propracovaný. V jeho případě se spíše jednalo o vysokou míru výstřednosti. Chtěl stavět pozlacenou sochu v nadživotní velikosti Adolfu Hitlerovi, nabídl sňatek britské princezně Anně, prohlásil se posledním skotským králem či dobyvatelem britského impéria. Výčet jeho bláznivých činů by takto mohl pokračovat. Také byl nejspíš kanibalem a věřil, že když sní lidské maso, získá jeho sílu. Nic z toho ale neukazuje na rozvinutý kult osobnosti jako na excentričnost Idiho Amina.

Účelem práce není posuzovat kult osobnosti, avšak myslíme si, že je nutné rozlišovat, na jaké úrovni má daný vládce tento kult rozvinutý. Je to důležitý rys sultanismu a byť Amin jistě byl výstřední vládce, který se nechal titulovat různými dlouhými a honosnými tituly, snaha o každodenní a viditelnou glorifikaci, jako můžeme vidět u jiných typických sultanismů, zde zkrátka poměrně chybí.

Bokassa se o vytvoření kultu osobnosti pokusil, minimálně tím, že se prohlásil císařem a nechal všude rozmístit své obrazy (Lentz 2013: 152). Jeho megalomanská korunovace a stylizování se do Napoléona Bonaparta svědčí o snaze rozvíjet svůj kult osobnosti více než Amin (Ibhawoh 2018: 194). Po Bokassovi se pojmenovávali cesty, ulice, školy, instituce a další. Také on se nechával titulovat jako otec národa (Ezrow, Frantz 2011).

Macías Nguema měl kolem sebe extrémní kult osobnosti. Jeho excentričnost až „šílenství“ bylo možná způsobeno konzumací obrovského množství bhangu a ibogy³⁸. Používal nespočet titulů, stejně jako Mobutu šel příkladem v afrikanizaci názvů a změnil i své jméno. Po svém vzoru nechával přejmenovávat různá místopisná místa, včetně hlavního města a ostrova, na kterém se nachází. Národním mottem se stalo „Není jiného boha než Macíase Nguemy.“

V telefonních seznámeních bylo věnování a poděkování Nguemovi. Jelikož indoktrinoval vzdělávací systém, ve školách se vyučovala jeho ideologie a jeho názory, včetně glorifikace vlastní osoby. Macías Nguema byl synem šamana a svou zálibou v psychotropních látkách může někomu připomínat okultismem a kultem vúdú posedlého prezidenta Haiti François Duvaliera, jehož režim byl také Linzem shledán jako sultanistický.

³⁸ Jedná se o psychotropní rostlinu či o přípravky z marihuany.

Námi zkoumané čtyři režimy se vykazují kultury osobnosti různé míry, od téměř nulového po extrémní. Ač byl Idi Amin velmi výstřední a potrpěl si na různé tituly, jeho kult osobnosti byl z uvedených nejslabší, a hlavně nejméně propracovaný. Jednalo se spíše pouze o jeho excentričnost bez hlubšího a sofistikovanějšího kultu osobnosti. Bokassa jím již oplýval daleko viditelněji, což se naplno projevilo během jeho megalomanské korunovace v napoleonském stylu. Mobutu a Macías Nguema, dva diktátoři, kteří stvořili také vlastní ideologie (různě dokonalé), poté disponovali extrémními kultury osobnosti, které spolu se svými ideologiemi využívali ke své vládě.

Mobutuův kult osobnosti od nás obdržuje 3 body, Aminův naopak bod 1. Bokassovi bychom pro nedokonalost a nepropracovanost jeho kultu osobnosti udělili 2 body a Macíasu Nguemovi 3 body.

3.9. Shrnutí

Cílem práce byla komparace čtyř afrických diktátorských režimů. Všechny čtyři byly Linzem označeny jako sultanistické, ale nedočkaly se případových studií, jako režimy latinskoamerické a asijské.

Stanovili jsme si tedy seznámení s teorií sultanistických režimů Juana Josého Linze a se dvěma typologiemi, které jsou zaměřené přímo na africké politické systémy a jejich specifika. Následně jsme si stručně představili čtyři africké režimy – Demokratickou republiku Kongo/Zair za vlády Mobutua Sese Seka, Ugandu za vlády Idiho Amina, Středoafriickou republiku/Středoafriické císařství za vlády Jeana-Bédela Bokassy/Bokassy I. a Rovníkovou Guineu za vlády Francisca Macíase Nguemy – provedli jsme historický exkurz do těchto zemí, jaký v nich byl politický vývoj předcházející nástupu těchto diktátorů, jaký byl následný politický vývoj za jejich vlád a jak tyto režimy skončily a čím byly nahrazeny.

Na začátku jsme si také stanovili osm kritérií, podle kterých hodnotíme, zdali daný režim splňuje označení sultanistický. V předchozí autorově práci na latinskoamerické sultanismy jsme měli kritérií deset, avšak poněkud odlišný koncept této práce nás vedl k drobné redukci, především u podobných kritérií, která se tak sloučila. U každého z osmi kritérií jsme následně provedli analýzu, jak bylo naplněno v námi zkoumaných režimech. Zároveň jsme vytvořili vlastní škálu či

stupnici, kde jsme stanovili hodnocení 1–3 body, podle toho, nakolik dané režimy naplňují sultanistické charakteristiky.

Díky této analýze můžeme nejenom určit, čím se tyto režimy vzájemně lišily, ale také to, do jaké míry naplňují sultanistická kritéria a je-li tedy jejich zařazení mezi ně vhodné a oprávněné. Pojďme se tedy nyní podívat na odlišnosti a podobnosti zkoumaných režimů a na jejich blízkost k ideálnímu sultanismu. Všechna kritéria a obdržené hodnoty jednotlivých režimů jsou znázorněny také v příložené tabulce č. 1.

Tabulka č. 1 – Zkoumaná kritéria režimů³⁹

zkoumaná kritéria režimů a jejich bodové hodnocení				
kritérium	Zair	Uganda	Středoafriická republika	Rovníková Guinea
neomezená moc vůdce	3	3	3	3
slabá míra institucionalizace	2	3	3	3
ideologie	1	3	3	2
politické okolí vůdce a dynastismus	2	1	3	3
atmosféra nejistoty a strachu, represe	3	3	3	3
způsob převzetí a ztráta moci	2	3	3	3
ústava a režim	3	3	3	3
kult osobnosti	3	1	2	3
celkově	19	20	23	23

³⁹ Tabulka vytvořena autorem na základě kritérií vycházejících z charakteristik sultanismu dle Juana Josého Linze.

Z hlediska neomezené moci vládce, která není čistě sultanistickým, avšak i pro sultanismy podstatným kritériem, se námi zkoumané režimy neliší. Mobutu, Amin, Bokassa i Macías Nguema se těšili neomezené moci, s níž vládli nad svým panstvím. Proto jsme všem čtyřem režimům udělili po třech bodech, tedy že naplňují sultanistické charakteristiky.

Pro sultanistické režimy je typická slabá míra institucionalizace, která je odlišuje kupříkladu od režimů autoritářských. Zde lze souhlasit, že Aminův, Bokassův a Nguemův režim téměř žádnou míru institucionalizace nevykazovaly. V případě Mobutuova režimu jsme udělili dva body, tedy, že naplňuje sultanistické kritéria pouze částečně, a to z důvodu jeho rozsáhlé snahy o vybudování ústřední ideologie, s čímž souviselo také přijetí nové ústavy a založení řady nových institucí. Jeho režim se také u moci udržel přes třicet let, což by bez alespoň trochu vyšší míry institucionalizace šlo stěží.

V míře ideologizace bychom námi zkoumanou čtveřici režimů rozdělili do dvou skupin. Dva vyloženě vojenské režimy, které byly řízeny jako vojenské diktatury, tedy Aminova Uganda a Bokassova Středoafriická republika, nevykazovaly žádnou míru ideologizace. Toto je obdobné také u autoritářských režimů a odlišuje je to od režimů totalitních. Značný stupeň ideologizace ovšem spatřujeme v případě Mobutuova Zairu⁴⁰ a Nguemovy Rovníkové Guiney. Uganda a Středoafriická republika tak obdržely po třech bodech, Mobutuův Zair pouze jeden, tedy, že nenaplňuje sultanistické charakteristiky, a Nguemově Rovníkové Guineji jsme udělili body dva, jelikož míra ideologizace se nám nezdála toliko pokročilá a propracovaná, jako v případě Mobutuova Zairu.

Poněkud složitější to bylo v případě politického okolí vůdce a dynastických tendencí. V mnoha případech se nedá uspokojivě prokázat, zdali měly zkoumané režimy dynastické tendence. Jisté je tomu pouze v případě Bokassy, kde jsme také udělili tři body. O něco méně jasné je to v případě Nguemy, ale také zde jsme dali tři body. Částečně naplněné to vidíme v případě Mobutua, proto jeho režim získal dva body a Aminova Uganda dostala jeden bod, jelikož jeho režim neměl prokazatelně dynastické tendence a de facto je ani mít moc nemohl.

⁴⁰ Ač se také jednalo o vojáka opírajícího se o moc armády.

Kritérium atmosféry nejistoty a strachu, související s brutalitou režimu a represemi vůči jeho obyvatelstvu, je kritériem, které je nutné snad pro všechny nedemokratické režimy. Z naší čtveřice tak obdržel každý režim jasné tři body.

Způsob převzetí a ztráta moci bývá v sultanistických režimech spojena s násilnými převraty, zatímco třeba autoritářské režimy se spíše samy vyčerpají. Extrikace či transformace námi zkoumaných režimů byla následující – v případě Ugandy a Rovníkové Guiney není co řešit, zde došlo k násilným převratům, oba režimy tedy hodnotíme třemi body. Tři body jsme udělili také Středoafričské republice, a to i přesto, že se nejednalo o převrat násilný – lze polemizovat, zdali by nenásilný byl také v případě, kdyby Bokassa nebyl v zahraničí, ale zůstal doma. Nejistí jsme si v případě Zairu – Mobutuův režim fungoval přes třicet let, i když neustále čelil separatistickým a jiným ozbrojeným hnutím. Sám se začal hroutit a za cílem získání legitimity jej chtěl Mobutu lépe a více institucionalizovat a liberalizovat, k čemuž nakonec nedošlo, jelikož okolní konflikty vyústily a přerostly v první konžskou válku, která Mobutuův režim nakonec násilně svrhla. Proto dáváme dva body, jelikož se podle nás jednalo o skloubení sebevyčerpání se režimu spolu s násilným převratem.

Pro sultanismy naprosto typický bývá patrimonální styl vládnutí, kdy vůdce považuje stát za své soukromé panství. K tomu využívá centralistickou ústavu a celou řadu opor svého režimu. To sedí na všechny čtyři námi zkoumané režimy, všechny tedy obdržely po čtyřech bodech.

Klíčovým rysem sultanismů je kult osobnosti vůdce. Zde jsme si naprosto jisti, že extrémního kultu osobnosti požívali Mobutu a Macías Nguema, kteří jej propojili se svými ideologiemi, oba tak hodnotíme třemi body. Amin a Bokassa, stejně jako v případě ideologického kritéria, vládli více „pragmaticky“ jako vojáci. Rozdíl spatřujeme v tom, že Bokassa si kolem sebe kult osobnosti dozajista vytvářet začal, čemuž napovídá napoleonovská stylizace a jeho korunovace císařem i jeho další tendence, ale z hlediska míry kultu osobnosti udělujeme pouze dva body, a tedy částečné naplnění sultanistických charakteristik. Aminovi udělujeme jeden bod, jelikož i přes jeho výstřednost nespátřujeme dostatečně propracovaný kult osobnosti.

Celkově tak Mobutuův Zair získal nejméně bodů, a to 19 z 24 možných. Ideálnímu sultanismu se vzdaloval především v těch kritériích, která jej

přibližovala k režimům totalitním. Jiná kritéria, která jsou typická pouze pro sultanistické režimy, ovšem naplňoval dostatečně.

20 bodů jsme přidělili Aminově Ugandě, která naopak ztrácela body tam, kdy šlo o strukturální či institucionální charakteristiky. V tomto případě režim daná kritéria nenaplňoval dostatečně, byl nedokonalý. V typicky sultanistických rysech vykazoval spíše hodnoty blízké autoritářským režimům a plné naplnění měl v kritériích, která bývají často shodná pro více nebo pro všechny typy nedemokratických režimů.

Bokassova Středoafriká republika, pozdější Středoafriké císařství, dostalo 23 bodů. Jeho režim obdržel až na jediný případ tři body, nicméně nemůžeme se ubránit tomu, že i jeho režim lze v jistých ohledech připodobnit k vojenským autoritářským režimům, a to k těm s výraznou postavou vůdce. Uvědomujeme si ovšem, že režim měl dynastické tendence i výrazný kult osobnosti (byť podle nás nikoli tak, jako v případě Mobutua a Macíase Nguemy) a jeho přeměna na císařství to pouze stvrdila. Kdyby Středoafriké císařství fungovalo déle, dost možná by naplňovalo sultanistické charakteristiky více.

23 bodů obdržela také Rovníková Guinea Macíase Nguemy, která podle nás naplňuje sultanistické charakteristiky naprosto dokonale a liší se snad jen v drobnosti, a to v poněkud vyšší míře ideologizace. Rovníková Guinea nebyla řízena armádou v čele s vojenským diktátorem a byl zde daleko patrnější kult osobnosti, dynastické tendence i patrimoniální řízení státu, což jsou klíčové rysy sultanismů. Míra ideologizace byla sice podstatně vyšší než v případě Ugandy a Středoafriké republiky, ale zároveň prokazatelně nižší (či méně propracovanější a ucelenější) než v případě Zairu.

Závěr

Podle námi stanovených osmi kritérií by nejspíš ani jeden z režimů dokonale nesplňoval označení ideální sultanismus, byť dva z nich by k němu měli blízko. Sám Linz si samozřejmě byl vědom toho, že jako neexistují ideální demokracie, bylo by iluzí si myslet, že někde existuje také ideální sultanistický režim, který by úplně ve všem přesně splňoval všechna jeho kritéria.

Některé režimy nicméně lze více či méně zařadit mezi sultanistické. U některých o tom není pochyb, u jiných je to sporné. Předchozí autorova práce zaměřená na latinskoamerické sultanismy takto potvrdila platnost označení za sultanismy u dvou režimů, u jednoho navrhovala spíše přerušování mezi vojenské autoritarismy. Naopak u jednoho vojenského autoritářského režimu bylo navrhováno zvažování jeho setrvávání v kategorii vojenských autoritarismů, jelikož ve velké míře naplňoval sultanistická kritéria.

Začněme tedy u Zairu. Mobutu vychází jako sultanistický vládce, který si ze státu vytvořil své osobní panství. Nebylo zjevné oddělení jeho soukromých a veřejných zájmů. Zair za jeho vlády ovládla korupce, hyperinflace a kleptokracie, kdy Mobutu sám se podílel na neuvěřitelném rozkrádání země. Stát zároveň fungoval silně centralizovaně, opíral se o represivní složky a brutalitu vůči svým odpůrcům. Na sultanistické režimy ovšem v nezvyklé míře fungovala politická mobilizace obyvatel, masové členství v politické straně a ucelená státní ideologie. Právě tato dimenze může značně ztěžovat zařazení Zairu mezi sultanistické režimy, byť by jinak splňoval jak patrimoniální vládu, tak centralizovaný stát opírající se o represivní složky, vládce kolem sebe šířil kult osobnosti. Existence výše zmíněných jevů ovšem Zair odklání směrem, kdy není od věci zvažovat, zdali se nejednalo o syntézu nedokonalého sultanistického a nedokonalého totalitního režimu.

Oproti tomu Aminova Uganda může v mnohém vycházet jako režim vojenský, tedy nějaký z typů vojenského autoritarismu⁴¹. Amin nevytvořil tak výrazný kult osobnosti, jako mívají sultanističtí vládci, a i když působil excentricky, opíral se téměř výhradně o armádu, jejíž velení spravovalo celou zemi. Na rozdíl od zbylých třech zemí nebyly známy výraznější dynastické tendence a Uganda více než Aminovo osobní panství připomínala vládu vojenské oligarchie s jedním

⁴¹ Nabízí se Merkelův militaristický vůdcovský režim.

excentrickým lídrem. I přesto, že jeho režim vykázal poměrně vysoké množství bodů, nemyslíme si, že by to indikovalo jeho sultanistické prvky, jakožto spíše nedokonalost jeho nedemokratického režimu, který nebyl dostatečně vyspělým proto, aby byl fungujícím vojenským autoritářským režimem, na režim sultanistický ale postrádal spoustu klíčových charakteristik pro sultanismy typických.

Středoafriická republika a později císařství se opět blížila sultanistickému režimu o něco více, podle bodové škály dokonce více než dost. Bokassa vytvořil kult osobnosti a už jeho provedení změny státního zřízení prokazuje, že stát považoval za své osobní panství a že neklade rozdíly mezi veřejnými zájmy a svými osobními. Stylizace sebe sama do černošského Napoléona Bonaparta, centralizace moci, naprosto brutální metody represe a zastrašování, to vše svědčí o charakteru režimu, který naplňuje sultanistické prvky. Opět zde máme problém s tím, že některé atributy, ve kterých obdržel tři body, jej nemusí automaticky připodobňovat k sultanistickým režimům, ale mohou poukazovat na nedokonalost vojenského autoritarismu (militaristicko-vůdcovského). Nicméně celá řada kritérií skutečně dostatečně naplňuje sultanistické charakteristiky, a proto uznáváme, že jeho zařazení mezi sultanismy je více než oprávněné.

Rovníková Guinea za Macíase Nguemy nám otevírá podobný problém, jako Mubutuův Zair. Nguema svým extrémním kultem osobnosti, centralizací moci, dynastickými tendencemi či patriominiálním stylem vládnutí naplňuje sultanistická kritéria dokonale. Problém ovšem spatřujeme opět v přílišném stupni ideologizace a indoktrinace jeho režimu. Na rozdíl od Zairu se neopíral o žádnou ucelenou ideologii jakožto spíše o syntézu více nedemokratických ideologií, z nichž si eklekticky vybíral různé prvky, nicméně i on tuto ideologii opíral o politickou stranu. Sám se inspiroval různými režimy, ať již nacistickým Německem, frankistickým Španělskem či marxistickými režimy všude po světě, které aplikoval na africké podmínky v rámci své afrikanizace. Dle našeho názoru se určitě jedná o sultanistický režim, avšak i zde s jistým drobným přesahem.

Na základě analýzy těchto čtyř režimů soudíme, že by bylo vhodné, stejně jako se dělí totalitní a autoritářské režimy, dělit ještě do podtypů také režimy sultanistické. Neexistuje ideální sultanismus, avšak stejně shledáváme jako potřebné činit rozlišení u sultanistických režimů, ať již podle stupně jejich ideologizace, nebo podle jejich blízkosti k jiným typům nedemokratických

režimů⁴² (totalitarismus, (vojenský či jiný) autoritarismus atp.). Sultanistické režimy stále nejsou příliš detailně probádaným fenoménem, který by si ale zasloužil bližší výzkum, revizi či doplnění. Souhlasíme s Linzem, že některé režimy natolik vybočovaly, že bylo správné vyčlenit typ sultanistických režimů, který je ovšem velmi široký a potřeboval by prohloubení svého výzkumu.

Podobně, jako již autor naznačil ve své práci o latinskoamerických sultanismech, také zde nabízíme revizi stávající typologie (Svoboda 2017).

Typologie by mohla operovat s členěním sultanistických režimů podle jejich struktury, institucionalizace či podobnosti s ostatními typy nedemokratických režimů. Jednalo by se tak o „dokonalost“ těchto režimů ze strukturálního hlediska. Navrhujeme podle tohoto kritéria dělit třeba takto: 1) Nedokonalé sultanistické režimy s autoritářskými prvky – zde by se nacházely režimy, které oscilují na pomezí autoritářských a sultanistických režimů. Tedy například již zmiňovaná Kuba či podle autorova předchozího výzkumu také Paraguay za vlády Alfreda Stroessnera (Svoboda 2017: 93), nebo v našem africkém případě především Uganda, částečně možná také Středoafrická republika nebo Gaddafiho Libye, kterou jsme ovšem nezkoumali. Tyto sultanismy by byly blízké militaristickým vůdcovským autoritarismům, se kterými by se do značné míry překrývaly a dané režimy by mohly být zařazeny do obou kategorií, záleží, na která kritéria bychom kladli větší důraz. 2) Středně dokonalé sultanismy a 3) dokonalé sultanismy – sem by spadaly režimy, které více či méně naplňují kritéria nutná pro zařazení mezi sultanismy, avšak výrazněji nevykazují prvky typické pro ostatní typy nedemokratických režimů (autoritářské a totalitní). Na základě předchozího autorova výzkumu by sem nejspíš byly zařazeny třeba Trujillova Dominikánská republika a Duvalierovo Haiti, z aktuálního výzkumu poté Středoafrická republika a možná také Rovnicková Guinea. 4) Nedokonalé sultanistické režimy s totalitními prvky – sem by spadaly režimy, které oscilují na hraně sultanistických a totalitních režimů. Zde bychom umístili jednoznačně Zair a mohli bychom sem zařadit také Rovnickovou Guineu. Z dalších režimů nás napadá kimovská Severní Korea, která také bývá nezdůvodněně označována za dynastický sultanistický režim, ačkoliv se jedná zároveň o režim totalitní.

⁴² Toto by se nejspíš dalo označit jako míra institucionalizace či „dokonalost“ režimu.

Závěrem odpovíme na naše výzkumné otázky a ověříme či vyvrátíme naše hypotézy. První výzkumná otázka zněla: „Je Linzovo zařazení čtveřice zkoumaných režimů mezi sultanistické oprávněné či nikoliv?“ Naše odpověď zní, že částečně ano a částečně ne, jak jsme již prokázali. Ani jeden režim vyloženě neodporuje zařazení mezi sultanistické, ale vzájemně se liší mírou sultanizace. Druhá výzkumná otázka zněla: „Jakou míru sultanismu vykazují jednotlivé režimy a jak se vzájemně odlišují?“ Zde jsme zjistili rozdílnou míru sultanismu a vzájemné rozdíly mezi zkoumanými režimy jsme uvedli. Potvrdily se naše hypotézy, že různé režimy vykazují různou míru sultanismu, proto je nutné další dělení a členění těchto režimů na dílčí typy sultanismů. Žádný z režimů poté nenaplnil míru sultanismu natolik, aby mohl být označen za ideální sultanismus.

Seznam pramenů a literatury

Prameny

Boddy-Evans, Alistair. "Biography of Idi Amin Dada." *ThoughtCo*, Aug. 23, 2018. Dostupné na: thoughtco.com/biography-idi-amin-dada-43590. (cit. 20. 4. 2018).

Bratton, M., Van de Walle, N. 1994. "Neopatrimonial Regimes and Political Transitions in Africa." *World Politics* Vol 64, No. 4 (Jul., 1994): 453-489. Dostupné na: https://www.jstor.org/stable/2950715?seq=1#page_scan_tab_contents (cit. 13.10. 2017).

Caden, Cynthia. 2016. Guinea Ecuatorial. Dostupné na: http://www.alerta360.org/secciones/terror/guinea_ecuatorial.pdf?fbclid=IwAR1yZk3sLWkqKiUBgWOcAgRFdMdyG7_6p57MNA6o29c1Erq6OJJfyjXtTEY (cit. 22.2.2018)

Decalo, Samuel. 1973. "Military Coups and Military Régimes in Africa." *The Journal of Modern African Studies*, 11(1), 105-127. Dostupné na: <https://www.cambridge.org/core/journals/journal-of-modern-african-studies/article/military-coups-and-military-regimes-in-africa/77E5EDCCCC9368D4CFD2E79B31F39A04> (cit. 20. 6. 2018).

England, Claude van. 1984. ZAIRE, An African nation rich in natural resources but plagued by political instability and economic stagnation. *The Christian Science Monitor*. Dostupné na: <https://www.csmonitor.com/1984/1106/110642.html> (cit. 29.1.2018).

Fairhall, John. 1971. "Curfew in Uganda after military coup topples Obote." *The Guardian*. Dostupné na: <https://www.theguardian.com/theguardian/1971/jan/26/fromthearchive> (cit. 20. 6. 2018)

French, Howard W. 1996. Jean-Bedel Bokassa, Self-Crowned Emperor Of the Central African Republic, Dies at 75. *New York Times*. Dostupné na: <https://www.nytimes.com/1996/11/05/world/jean-bedel-bokassa-self-crowned-emperor-central-african-republic-dies-75.html> (cit. 29.1.2018).

Guliyev, Farid (2005). "Post-Soviet Azerbaijan: Transition to Sultanistic Semiauthoritarianism? An Attempt at Conceptualization." *Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization* 13 (3): 393-435. Dostupné na: <https://poseidon01.ssrn.com/delivery.php?ID=682025021087126106030011076125073121029022041052070026086029022005002001120003083121054013022125049112043065119022115079096027007071082078061123013115112071077121035077003106111003115118081107081096126026072094006009009029000001124079085000077021104&EXT=pdf> (cit. 12. 4. 2017).

Human Rights Watch. 2009. Dostupné na: https://www.hrw.org/sites/default/files/reports/bhr0709spwebwcover_0.pdf?fbclid=IwAR3dwSUu1wlk1IClqnpS59bWr1rrosXDBQqGARuwq4kUx3xIs7oU9bU0jg4 (cit. 22.2.2018).

Jackson, R. H., Rosberg, C.G. 1982. "Why Africa's Weak States Persist: The Empirical and the Juridical in Statehood." *World Politics* Vol. 35, No. 1: 1-24. Dostupné na: <http://www.jstor.org/stable/2010277> (cit. 20. 6. 2018).

Keatley, Patrick. "Idi Amin" *The Guardian* Aug. 18, 2003. Dostupné na: <https://www.theguardian.com/news/2003/aug/18/guardianobituaries> (cit. 20.3.2018).

Lacosta, Xavier. 2016. Cronología de Guinea Ecuatorial: 1950 / 1979. De la independencia al juicio contra Macías. Dostupné na: http://www.angelfire.com/sk2/guineaecuatorial/Lacosta2.htm?fbclid=IwAR2PapeLknAii5_MuQgrzNyhpZGpsnJ7NedMIN4gqFRh0fh9VI2CISwqDG4 (cit. 1. 8. 2017).

Mambo, A., Schofield, J. 2007. "Military Diversion in the 1978 Uganda-Tanzania War." *Journal of Political and Military Sociology* 18, No. 2: 231-266.

Nerín, Gustau. 2016. Francisco Macína: Neuvo Estado, Neuvo Ritual. *Éndoxa: Series Filosóficas*, No: 37: 149-168. Dostupné na: http://espacio.uned.es/fez/eserv/bibliuned:Endoxa-2016-37-5035/Francisco_Macias_nuevo_estado.pdf?fbclid=IwAR03phtPlh99PTwDqAunKF23bFDf5sEqBsYAdAgQUU4L8gfnLMZOczp-UJo (cit. 1. 8.2017).

NY Times. 1979. The End for Idi Amin. *New York Times*. Dostupné na: <https://www.nytimes.com/1979/04/16/archives/the-end-for-idi-amin.html> (cit. 29.4.2018).

NY Times. 2013. „Fond Recollections of Dictators, Colored Later by the Lessons of History“ *New York Times*. Dostupné na: https://www.nytimes.com/2013/10/12/world/asia/fond-recollections-of-dictators-colored-later-by-the-lessons-of-history.html?fbclid=IwAR0YLMlqiTQn1LIPJdvInO_joPtk-KsDIK0idGMaFoNamk2j0UIId1714fL8 (cit. 15.8.2017).

Literatura

Apter, David E. 1997. *The political kingdom in Uganda: A study in bureaucratic nationalism*. London: Frank Cass Publishers.

Dvořáková, V., Kunc, J. 1994. *O přechodech k demokracii*. Praha: Slon.

Ezrow, N.M., Fratz E. 2011. *Dictator and Dictatorships*. London: The Continuum Interantional Publising Group

Foer, Joshua at al. 2016. *Atlas Obscura: An Explorer's Guide to the World's Hidden Wonders*. New York: Workman Publishing Co.

Haskin, Jeanne M. 2015. *The Tragic State of the Congo: From Decolonization to Dictatorship*. New York: Algora Publishing.

Huntington, Samuel P. 1991. *Third Wave*. Norman: University of Oklahoma Press.

Chazan, Naomi. 1999. *Politics and Society in Contemporary Africa*. Boulder: Lynne Rienner Publishers.

Ibhawoh, Bonny. 2018. *Human Rights in Africa*. Cambridge: Cambridge University Press.

Ikambana, Peta. 2007. *Mobutu's Totalitarian Political System*. United Kingdom: Routledge.

Jørgensen, Jan Jelmert (1981). *Uganda: A Modern History*. United Kingdom: Taylor & Francis.

Kalck, Pierre. 2005. *Historical Dictionary of the Central African Republic*. translated by Xavier-Samuel Kalck. Lanham: The Scarecrow Press.

Kelly, Sean. 1993. *America's tyrant: the CIA and Mobutu of Zaire: how the United States put Mobutu in power, protected him from his enemies, helped him become one of the richest men in the world, and lived to regret it.* Langham: American University Press

Kisangani, Emizet F. 2016. *Historical Dictionary of the Democratic Republic of the Congo.* London: Rowman a Littlefield.

Klíma, Jan. 2012. *Dějiny Afriky.* Praha: Lidové noviny.

Kubát, M, Balík, S. 2004. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů.* Praha: Dokořán.

Lentz, Harris M. 2013. *Heads of States and Governments: A Worldwide Encyclopedia of Over 2,300 Leaders, 1945 through 1992.* Abingdon-on-Thames: Routledge.

Leslie, Winsome J. 1993. *Zaire: Continuity and political change in an oppressive state.* Boulder: Westview Press.

Linz, Juan José, Chehabi, Houchang. 1998. *Sultanistic Regimes.* Baltimore: John Hopkins University Press.

Linz, Juan José, Stepan, Alfred C. 1996. *Problems of Democratic Transition and Consolidation.* Baltimore: John Hopkins University Press.

Linz, Juan José. 2000. *Totalitarian and Authoritarian Regimes.* Boulder: Lynne Reinner Publishers.

Magill, Frank N. 1999. *The 20th Century Go-N: Dictionary of World Biography.* London: Routledge.

Mekonnen, Alemayehu. 2016. *The West and China in Africa.* Eugene: Wpf and Stock Publishers.

Melady, Thomas, and Margaret Badum Melady. 1977. *Idi Amin Dada: Hitler in Africa*.

Merkel, Wolfgang. 1999. *Systemstransformation*. Opladen: Leske & Budrich.

Moncrieff, Sean. 2004. *Stark Raving Rules*. Dublin: Poolbeg Press.

Mukholi, David. 1995. *A complete guide to Uganda's Fourth Constitution: History, politics, and the law*. Kampala: Fountain Publishers.

Mutibwa, Phares. 1992. *Uganda since Independence: A Story of Unfulfilled Hopes*. Trenton: Africa World Press.

Nzongola-Ntalaja, Georges. 2002. *The Congo: From Leopold to Kabila: A People's History*. United Kingdom: Zed Books.

Randall, V., Theobald, R. 1985. *Political Change and Underdevelopment: A Critical Introduction to Third World Politics*. Durham: Duke University Press.

Reybrouck, David van. 2014. *Congo*. Fourth Estate.

Sekindi, Derek F. 2015. „A Critical Analysis of the Legal Construction of the Presidency in post-1995 Uganda.“ Brunel University London, Department of Politics. Dissertation thesis.

Schatzberg, Michael G. 1991. *Mobutu or chaos?: the United States and Zaire, 1960-1990*. Lanham: University Press of America.

Schmitz, David F. 2006. *The United States and Right-Wing Dictatorships 1965-1989*. Cambridge: Cambridge University Press.

Siaroff, Alan. 2009. *Comparing Political Regimes: A Thematic Introduction to Comparative Politics*. Toronto: University of Toronto Press.

Smith, George Ivan. 1980. *Ghosts of Kampala: The Rise and Fall of Idi Amin*. New York: Macmillan.

Stake, Robert E. 1995. *The art of case study research*. Thousand Oaks: Sage Publications.

Sundiata, Ibrahim K. 1990. *Equatorial Guinea: Colonialism, state terror, and the search for stability*. Boulder: Westview Press.

Svoboda, Daniel. 2017. *Sultanistické režimy v Latinské Americe*. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové, Filozofická fakulta, Katedra politologie. Diplomová práce.

Titley, Brian. 1997. *Dark Age: The Political Odyssey of Emperor Bokassa*. Canada: McGill-Queen's University Press.

Tripp, Aili Mari. 2010. *Museveni's Uganda: Paradoxes of Power in a Hybrid Regime*. Boulder: Lynne Rienners Publishers.

Weber, Max. 1978. *Economy & Society*. Berkley: University of California Press.

Woods, Vanessa. 2010. *Bonobo Handshake: A Memoir of Love and Adventure in the Congo*. New York: Penguin Group.

Young, C., Turner, T. 1985. *The rise and decline of the Zairian state*. Madison: University of Wisconsin Press.